Evlyn Reed

Kadın Özgürlüğünün Sorunları

Türkçesi
Zeynep Saraçoğlu

YAZIN YAYINCILIK

Evlyn Reed

•

Özgün adı
The Problems of the Womens Liberation

•

Türkçede ilk baskı
Yazın Yayınları 1985

•

Türkçesi
Zeynep Saraçoğlu

•

Kapak
İnci Batuk

•

Dizgi
Yazın

•

Baskı
Söğüt Ofset

•

Yazın Yayıncılık
Turnacıbaşı sok 31/1
80 050 Beyoğlu İstanbul
Yazışma
PK 224 Beyoğlu İstanbul

ÇEVİRİ ÜZERİNE KISA NOT:

Yazarın Türkçe'ye daha önce çevrilen Kadının Evrimi adlı yapıtında da var olan kimi cümle, paragraf ya da alıntıları gerek bu kitaptan gerekse alıntıların Türkçe'de yayımlanmış olan çevirilerinden almak yerine, orjinalinden çevirmeyi yeğledik.

"Karı" sözcüğünün dilimizdeki aşağılayıcı kullanılmına karşın, İngilizce'deki wife (karı) sözcüğünü, yer yer kulağı tırmalasa da, yine "karı" olarak karşıladık.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Yazarın Önsözü 7
Kadın ve Aile : Tarihsel Bir Bakış 10
Kadınların Aşağı Cins Oldukları Miti 30
Kadınlar Kaderlerini Denetleyebilmeyi
Nasıl Kaybettiler,
Bunu Yeniden Nasıl Kazanabilirler 56
Kadınlar: Kast ını, Sınıf mı,
Ezilen Cins mi? 77
Kozmetikler, Moda ve
Kadınların Sömürülmesi 93
Kadınlığın Gizemi 106

Yazarın Önsözü

Yıllar süren derin uykudan ve statükoya teslimiyetten kendini kurtaran sayısız Amerikan kadınları, kapitalist kurulu düzene muhalefetlerinde, başkaldıran siyahlara ve radikal öğrencilere katılmaktadırlar. Bu öncü kadınlar, cinsimizin ikinci sınıf statüsüne son verilmesi çağrısında bulunmaktadırlar.

Yeni mücadeleci kadınlar kuşağı, günümüz toplumunun kurumlarını ve değerlerini acı bir eleştiriye tabi tutmaktadır. Onların bu meydan okumaları, işyerlerinde çalışan kadınlara yönelik ayrımcı uygulamalardan kilise ve devletçe yüceltilen gerici kürtaj yasalarına dek geniş bir alanı kapsamaktadır.

Bu eşitlik mücadelesi çevresinde boy veren kadınların kurtuluşu yanlısı grupar, konunun öne çıkardığı çeşitli kuram ve eylem sorunlarını ciddi biçimde tartışmaktadırlar. Tıpkı Afrika kökenli Amerikalıların, neden köleliğe itildiklerini araştırıp bulmak ve kendilerini hızla kurtarmak için çabalamaları gibi, yeni uyanan kadınlar da, erkek egemenliğine nasıl ve neden boyun eğdirilmiş olduklarını ve bundan kurtulmak için neler yapılabileceğini öğrenmek istemektedirler.

Ancak bunun açıklamasını aramaya başladıklarında, konuyla ilgili eldeki bilgi azlığı karşısında hayrete düşmektedirler. İnsanlığın gelişimini, cinsiyetlerin ayrı ayrı durumlarına değinmeksizin ta eski zamanlardan günümüze dek getiren birçok eser vardır. Ama kadınların evrimini araştıran biri, çağlar boyunca kadınların değişen toplumsal statülerine ilişkin çapraşık sorunlara ışık tutabilecek güvenilir bir özeti nerede bulacaktır? İnsan soyunun yarısını çok yakından ilgilendiren bir konuda verilerin kıt oluşu, şaşırtıcı olmamalı. Şimdiye kadar tarih esas olarak üstün sınıfların -ve üstün cinsin- bakış açısıyla yazılmıştır.

Böyle olduğu için de kadınların toplumsal ilerlemeye katkılarının tam bir muhasebesi hâlâ yapılmış değildir. Kadınların başarılarının gerçek boyutu küçültülmüş, olduğundan daha az gösterilmiş ve çarpıtılmıştır; tıpkı emekçi yığınların ve ezilen azınlıkların deneyleri ve başarılarının aynı biçimde ve aynı nedenlerle gözardı edilişi gibi.

Bütün ezilen kesimler, kadınlar dahil, şimdi kendi tarihlerini yazmaya ve yeniden yazmaya, gizli kovuklardan gerçekleri gün ışığına çıkarıp tahrifatları düzeltmeye itilmektedirer. Bu işi de, kurtuluşları için verdikleri mücadele içinde sıcağı sıcağına ve bu mücadelenin bir aracı olarak yapmak durumundadırlar.

Kadınlığın kapsamlı bir tarihi, zorunlu olarak, ta toplumun kökenlerinden başlatılmalıdır. Zamanların en eskisi, yani yabanıllık, bilimler arasında antropolojinin özel sahasıdır ya da öyle olmalıdır. Tarihöncesini ya da uygarlık öncesini inceleyen antropolojinin, belirtmeye çalıştığım üzere, "kadın sorunu"yla çok yakın bir ilişkisi vardır. Doğru biçimde yorumlanır ve anlaşılırsa, antropolojinin bulguları, kadınlar hakkında hüküm süren birçok miti ve önyargıyı tuzla buz edebilir ve kurtuluş hareketine yardımcı olacak değerli bir yol sağlayabilir.

Örneğin uygarlık öncesi toplumda kadınlar hem iktisadi yönden bağımsızdılar hem de cinsel bakımdan özgürdüler. Geçinmek için kocaya, babaya ya da erkek işverenlere bağımlı değildiler; önlerine atılana minnet ve kanaatkarlıkla razı olmak durumunda değildiler. Onlar komünal toplumlarında başka kadınlar ve erkeklerle tüm topluluğun yararı için birlikte çalışıyorlar ve emeklerinin ürününden eşit bir temelde paylarını alıyorlardı. Gelenekleriyle uyumlu bir biçimde de, cinsel yaşamlarının gidişini kendileri belirliyorlardı. Eski zamanlardaki kadınlar himaye altına alınacak, tehdit edilecek, yönlendirilecek "eşyalar" değildiler. Birer üretici ve dünyaya getirici olarak, kadınlar, anaerkil bir toplumda kabullenilmiş önderlerdir ve erkeklerden de büyük saygı görürlerdi.

Ne var ki bu gerçekler geçen yüzyılda öncü antropologlarca ilk kez gün ışığına çıkarıldığında, toplumsal örgütlenmenin en eski biçimlerinin bu kavranılışı, statükonun bekçiliğini yapanları incitip

dehşete düşürdü -bugün de bu hâlâ böyledir. Bunların yükselttikleri itirazlar antropolijinin daha sonraki gelişmesine ters etkilerde bulunmuş ve de kadınların gerçek tarihinin ortaya çıkarılmasını engelleyip geciktirmiştir.

Bu inatçı direnişin siyasi nedenleri vardır. Kadınların her zaman aşağılanan bir statüye sahip "ikinci cins" olmadıklarının, tersine, bir zamanlar muazzam yaratıcı toplumsal ve kültürel yetenekler sergilediklerinin anlaşılması, tehlikeli ölçüde "yıkıcı" sonuçlar taşıyacaktı. Hem erkek üstünlüğünün hem de kapitalist egemenliğin dibinin boşaltılmasına yönelik bir tehdit oluşturacaktı. Çünkü eğer kadın cinsi gerçekten de o eski komünal toplumu inşa etmede başrolü oynamış ise, toplumsal ilişkileri daha yüksek bir tarihsel düzeyde yeniden yapılandırmada da aynı şeyi neden yapmasındı?

Günümüzün bunalmış ve başkaldıran kadınları bir kez dişi atalarının, zamanında neler yaptıklarını ve ne etkili bir konumda bulunduklarını öğrendiklerinde, bugünkü aşağı konumlarına kolay kolay rıza göstermeyeceklerdir. Böylece, kadınların kurtuluşu hareketlerine katılanlar yalnızca yüreklenmekle kalmıyacaklar, kendilerini sınırlayan kapitalist toplumun kaldırılıp her iki cinsin de özgür olacağı daha iyi bir toplumun kurulması için verilen mücadelelerde daha iyi donanmış olarak yer alabileceklerdir.

Kadınların maruz kaldığı baskı ve aşağılanmanın, çalışan kitlelerin kapitalist vurgunculara sömürülmesinden ayrı düşünülemeyeceği bakış açısıyla kaleme aldığımız bu kitaptaki yazılar, kadınları bekleyen muazzam görevlere küçük bir katkı niteliğindedir. Bugünkü ve gelecekteki tarihimizi yapma uğraşında, ne denli güç olursa olsun, geçmiş tarihimizi yeniden oluşturmak zorundayız. Hali hazırdaki yeniden uyanış sürdükçe, giderek artan sayıda kadının, insanlığın uzun yürüyüşünü eleştirel bir biçimde gözden geçireceğine, yeni buluşlar yapacağına ve cinsimizin gerçek tarihi hakkındaki bilgileri yaşayacağına kuşkusuz gözüyle bakmaktayım.

Kadınlar ve Aile
Tarihsel Bir Bakış

(Bu konuşma 9 Mayıs 1969'da Georgia eyaletinin Atlanta kentindeki Emory Üniversitesi'nde, SDS / Demokratik Sosyalist Öğrenciler / tarafından düzenlenen bir forumda yapılmıştır. İşin ilginç yanı, o sırada aynı zamanda Emory Güzellik Kraliçeliği Yarışması da yapılmaktaydı. Bu konuşma, o hafta sonunda YSA / Genç Sosyalistler Birliği / tarafından düzenlenen Birinci Güney Sosyalist Konferansı programının bir bölümüydü.)

Bu gece burada bulunan herkes giderek artan bir toplumsal gerilim ve karmaşa dönemini yaşadığımızın farkındadır. Gazete manşetlerinden inmeyen protesto gösterileri ve kurtuluş hareketleri bunun kanıtıdır. Özellikle, Amerikan halkının konut, eğitim, sağlık, refah, vb. gibi en temel ihtiyaçlarını ihmal ederek, Washington'un milyonlarca doları boş yere harcadığı Vietnam savaşına karşı duyulan öfke had safhadadır. Sefalete ve ırkçılığa son verilmesini talep eden siyah topluluklar ayaklanmaktadır. Bugünkü baskı ve beyin yıkama sistemine karşı çıkan öğrenciler üniversite ve liseleri Büyük İş çevrelerinin ve Yüksek Mevkidekilerin hakimiyetinden kurtarmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle, bu hoşnutsuzluk ve militanlık dalgasının yanısıra kadınların kurtuluşu akımlarının ve hareketlerinin yeniden uyanışı şaşırtıcı değildir.

Bunların öncülüğünü, kadın yaşamını koca, ev ve aile ile sınırlayan eski normlara ve kurallara karşı çıkan bugünün genç kadınları, özellikle üniversite kampuslarındakiler yapmaktadır. Bu kişiler, kadınların, hizmetçi ya da asalak bir kişinin biraz ötesinde olmakla yetinmesi gereken ikinci ya da aşağı cins olduklarına inandırılmaya

çalışıldıklarından kuşkulanmaktadırlar. Cinsel ve üreme organlarının yanısıra beyinleri ve yeteneklerini ifade etme özgürlüklerinin ellerinden alındığına haklı olarak inanmaktadırlar.

Ancak, şikayetlerinin nedenlerini ifade etmekte, daha anlamlı bir yaşam ve içine hapsedildiklerinden daha geniş bir bakış açısı için taleplerini oluşturmakta zorluk çekmektedirler. Bu durum, sorunun boyutu ve çapı göz önüne alındığında pek şaşırtıcı değildir. "Kadın sorunu" bir azınlık grubu sorunu değildir; kadınlar insan türünün yarısını temsil etmektedirler. Bunun da ötesinde bu konu cinsel ilişkiler, aile bağları ve kişiler arası diğer mahrem ilişkiler gibi son derece elektrikli ve hassas sorunlara değinmektedir.

En büyük engellerden biri, kadınların ve ailenin tarihsel geçmişi ile ilgili ayrıntılı bilginin bulunmamasıdır. Bu da kadınların kendileri hakkında yayılan mitlere boyun eğmelerine ve bu konuda cahil kalmalarına yardım etmektedir. Başkaldıran genç kadınlar, şöyle ya da böyle, şurda ya da burda, görünmeyen kimi güçler tarafından köleliğe ve aşağı bir konum içine itildiklerini içgüdüsel olarak hissetmektedirer. Bu durumun nasıl ortaya çıktığını bilmemektedirler. Bilmeleri gereken şey şudur: Bu duruma nasıl geldiler ve bunun sorumlusu kim ya da nedir?

Birçok kadın, sınıflı toplum ortaya çıkıp da onları ilkel toplumda bir zamanlar sahip oldukları yüksek konumlarından ve eşitliklerinden yoksun bırakmadan önce bu ikilemlerinin var olmadığının farkında değildir. Onlar, kadınların bugünkü boyun eğişlerinin, bir bütün olarak emekçi halkın sömürülmesiyle ve siyahlara ve diğer azınlıklara karşı uygulanan ayrımcılıkla el ele gittiğinin ancak üstünkörü farkındalar. Öyle ki, bir kez kapitalist toplum ortadan kaldırılıp toplumcu ilişkiler kurulunca, bütün işçileri ve ırksal azınlıkları baskıdan ve yabancılaşmadan kurtaracak güçler tarafından kadınların da bir cins olarak kurtarılacağını henüz göremiyorlar.

Bu nedenlerden dolayı "kadın sorunu" üzerine konuşmam, insanlık tarihinin ilk dönemleriyle başlayacak. Bu da bizi, kadınların, ailenin ve bir bütün olarak insanlığın evrimi ile ilgili çok önemli şeylerin keşfedildiği antropoloji alanına götürür. Öncelikle bu ger-

çeklerin birçoğuna ulaşmanın neden bunca zor olduğunu, hatta bunların neden çarpıtıldıklarını ve gizlendiklerini anlamak için antropolojinin gelişimine kısaca bir göz atalım.

Antropoloji toplum bilimlerinin en yeni dallarından biridir. Ancak yüzyılı biraz geçkin bir tarihi vardır. Başlangıçta kurucuları tarafından bir toplumsal kökenler ve evrim bilimi olarak değerlendirilmekteydi. Bu kişiler yaptıkları araştırmalarla insanlığın başlangıçtan uygarlığa ya da tarih dönemine değin olan gelişimini izlemeyi umuyorlardı. Bu nedenle, antropoloji, "tarihöncesi"nin incelenmesi olarak da tanımlanabilir.

Ancak bir evrim bilimi olmasından dolayı da, antropoloji bir dizi şiddetli tartışmalardan geçmiştir. Ondokuzuncu yüzyılın hemen hemen aynı döneminde ortaya çıkan biyoloji gibi antropoloji de insanlığın geçmişi hakkında hüküm süren yanlış anlayışları silmeye başlamıştır. Bu nedenle tutucu güçler tarafından muhtemel bir yıkıcı bilim olarak görülmüş ve tam ve özgür gelişiminin önüne engeller konmuştur.

Eskimiş dogmalarla bilimsel buluş arasında ilk savaş arkeolojide oldu. Tevrata göre insanlık yalnızca kutsal bir kökene değil, aynı zamanda kısa, 5.000 yıldan az bir tarihe sahipti. Ancak önce arkeologların kazılarında bulunan fosil kemikler ve aletler, insan yaşamının bundan binlerce yl önce başlamış olduğunu gösteriyordu. Bu, geçtiğimiz yüzyılda hüküm süren taşlaşmış fikirlere ve dinsel dogmalara bir meydan okumaydı ve başlangıçta bu buluşlar alaya alında ve küçümsendi. Bu konudaki direnç, ancak onlarca yıldan ve karşı konulmaz kanıtların birikmesinden sonra azaldı. Bugün insan yaşamının bir milyon yıl ya da daha fazla bir zaman önce başlamış olduğu ve insan türünün *Homo sapiens*'e evriminden önce alt-insan ya da insansı /hominid/ birtakım türlerin var olduğu, bilimsel dünya tarafından kabul edilmektedir.

Karanlık fikirlere karşı ikinci büyük savaş, insanoğlunun kökeninin hayvanlara dayandığını açıkça ortaya koyan Darwin'in organik evrim kuramı ile başladı. Bu, mistik-dinsel dogmaya, insanoğlunun tarihini düpedüz gerilere götürmekten çok daha ciddi bir darbe

indirdi. Darwin'in kuramı, insanın ilahi bir Varlık tarafından yaratılmadığını, hayvanlar alemindeki gelişmiş bir maymun dalından kendi kendini geliştirdiğini ima ediyordu. Bu din karşıtı kuram çevresinde patlayan gürültü ve öfke bir kaç kuşak boyu sürdü. Kimi eyaletlerde evrim kuramının okullarda öğretilmesi yasalarla yasaklanmıştı. Arkansas eyaleti ancak bu yıl, yürekli bir kadın öğretmenin mücadelesi sonucu evrim kuramının okullarda öğretilmesine rıza göstererek bağıra çağıra yirminci yüzyıla sürüklendi. Bu konudaki direniş, dünyanın daha aydın bölgelerinde çok daha önce kırılmıştı ve bugün Darwin kuramı, ilk insanlarla ilgili bilimsel araştırmalarda temel hareket noktası olarak kabul edilmektedir.

İlahiyatçı dogmalarla esastan çelişen bu mücadelelerin sonuçlanması, genç antropoloji bilimi etrafında büyüyen tartışmaları sona erdirmedi. Girişilen en uzun mücadele -ki bugün de devam etmektedir- dine karşı değil sosyolojiye karşı veriliyordu. Antropolojinin kurucularının vardığı sonuçlar, bizim sistemimizden önce tamamen farklı bir toplum türünün var olduğunu gösteriyordu. Ve bu toplum türü, insan ilişkilerinin belli alanlarında -öteki alanlarında değil- bizimkinden üstündü; çünkü ilkel toplumsal örgütlenme gerçek demokrasiye ve cinsiyet eşitliği de dahil olmak üzere tam bir eşitliğe dayanıyordu.

Kapitalist egemen güçlerin, bizim toplumumuz hakkındaki tüm gerçeği, yani onun, çalışan kadın ve erkekleri ezen ve sömüren bir toplum olduğunu söyleyen hiçbir bilime, antropolojiden iktisata dek böyle hiçbir bilime tahammülü yoktur. İşte bu nedenle, antropolojiye öncülük eden bilginlerin yöntemlerini ve bulgularını reddeden ve bu bilimi çok farklı bir yola ve yöne sokan yani atropoloji ekollerinin yirminci yüzyılda ortaya çıkmış oması hiç şaşırtıcı değil.

Bu revizyonistlerin elinde, antropoloji, bir toplumsal evrim bilimi olarak başlangıçta sahip olduğu yüksek ve ümit vaadeden konumundan uzaklaşarak sırf "çeşitlilik gösteren" kültürleri betimleyen bir katalog haline geldi. Antropoloji öğrencileri dahil birçok kişi bu gelişmelerden pek haberdar olmadığı için şimdi bunun nasıl oluştuğuna bir göz atalım.

On dokuzuncu yüzyılda antropolojinin iki yıldızı Amerikan Birleşik Devletleri'nde Lewis Morgan ile İngiltere'de Edward Tylor'du. Bu bilginlerin ve çalışma arkadaşlarının yaklaşımları evrimciydi ve insanoğlunun, hayvanlar aleminden uygarlığa yükselişinde, birbirini izleyen bir dizi aşamadan geçerek geliştiği temeli üzerinde çalışmalarını sürdürüyorlardı. Bu kimseler aynı zamanda özde maddeciydiler; yani yaşamın getirdiği ihtiyaçların ve kolaylıkların sağlanmasında emek faaliyetlerinden yola çıkıyor ve ilkel insanların üstyapı kurumlarını, geleneklerini, fikirlerini ve inanışlarını bu iktisadi temel üzerinde inceliyorlardı.

Bu evrimci ve materyalist yöntemin en başarılı temsilcisi, insanın gelişimindeki yabanıllık, barbarlık, sonra da uygarlık şeklindeki üç ana aşamayı tanımlamak için bu yöntemi kullanan Lewis Morgan'dır. Bugün bu üç çağın herbirine bir zaman ölçüsü bile verebiliyoruz. Bunlardan ilki, yani yabanıllık, içlerinde yeryüzünde insan yaşamının hemen hemen yüzde 99'unu kapsayan en uzun olanıdır. Barbarlık bundan 8.000 yıl kadar önce tarım ve hayvancılıkla, uygarlık ise sadece 5.000 yıl kadar önce başladı.

Bilimsel sosyalizmin yaratıcıları olan Marx ve Engels'in gerek Darwin gerekse Morgan'ın eserlerinden etkilenmiş ve esinlenmiş oldukları belirtilmeye değer. Marx, Darwin'in görüşlerinden öylesine etkilenmişti ki kendi başyaptı Kapital'i ona adamak istemişti. Daha sonra Engels, Darwin'in ortaya attığı ancak cevaplandıramadığı kilit sorunu ele aldı: Atalarımız gelişmiş maymunlardan ilk insanlara tam olarak nasıl geçtiler? "Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü" adlı makalesinde Engels, insanmısın/anthropoid/, kendi sistematik emek faaliyetleri sayesinde insanımsı /humanoid/ haline geldiğini açıklıyordu. Uygun bir deyişle "toplumsal kökenlerin emek kuramı" olarak adlandırılabilecek şeyi bu genel çerçeve biçimiyle ilk ortaya koyan Engels oldu. Daha sonra göreceğimiz gibi, bunun "kadın sorunu"nda çok önemli bir anlamı vardır.

Antropolojiye gelince, Morgan'ın *Ancient Society* /Eski toplum/ adlı kitabını Rus sosyolog Maksim Kovalevski Amerika Birleşik Devletleri'nden getirip Marx'a ulaştırmıştı. Marx toplumsal evrimin ilk dönemleri üzerine kendi vardığı sonuçları açıklamak için hemen

kitap üzerinde notar almaya başladı. Bunlar Marx'ın ölümünden sonra Engels'in 1884'te yayımlanan *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı ünlü kitabında ortaya konmuştur. Birinci baskıya yazdığı girişte dediği gibi, "Marx tarafından kırk yıl önce ortaya konan materyalist tarih anlayışını, Morgan, Amerika'da bir bakıma yeniden keşfetmişti."

Engels'in kitabı ilkel sınıfsız toplumla bizim sınıflı toplumumuz arasındaki keskin zıtlıklara ışık tutuyor ve antropologlarca toplanan malzemeden çıkartılabilecek tüm sosyolojik sonuçları çıkartıyordu. Morgan, Tylor, Rivers ve diğerleri eşitlikçi bir toplum aramıyorlardı ve böylesi bir toplumun yaşamış olduğuna dair de önceden hiçbir fikirleri yoktu. Ama araştırmalarının sonuçlarını tam olarak ve dürüstçe sunan bu titiz bilginler, toplumumuzun en temel sınıfsal kurumlarının vahşi toplumda bulunmayışları ile göze çarptıklarını keşfettiler. Bu noktalar Engels tarafından kitabında geliştirdi.

Birincisi, üretim araçları topluluğun malıydı ve topluluktaki her üye diğerleri ile eşit temeldeydi. Yüksekte duran ve büyüyebilmek için işçi sınıfını sömüren varlıklı bir hakim sınıf diye birşey yoktu. Sonuçta Morgan ve diğerleri ilkel toplumu, bir "ilkel komünizm" sistemi olarak adlandırdılar.

İkinci olarak, varlıklı hakim sınıfın yürütme kolu olarak görev yapacak ve çalışan insanları boyunduruk altında tutacak silahlı adamlara ve polis kuruluşuna sahip baskıcı bir devlet aygıtı yoktu. İlkel kabile toplumu kendi kendini yöneten, demokratik, kadınlar da dahil toplumun tüm üyelerinin eşit olduğu bir toplumdu.

Üçüncüsü, kuruluşu bakımından bizim sınıflı toplumumuz baba ailesi olan birimiyle ataerkil iken, ilkel toplum anaerkildi ve birimi anayanlı gens ya da klandı. Bunun da ötesinde kadınların aşağı cins oldukları mitine dayanan erkek üstünlüğü yalnızca bizim ataerkil sınıflı toplumumuzda vardır. Komüncü ilkeler üzerinde kurulmuş olan eski anaerkil sistemde tıpkı varlıklı bir hakim sınıfın çalışan kitle üzerinde hakimiyeti olmadığı gibi bir cinsin diğeri üzerinde hakimiyeti diye birşey de yoktu.

Ve son olarak da, öncü antropologlar, bizim bildiğimiz biçimiyle bir aile biriminin var olmadığını keşfettiler. Kabile toplumu, herbiri

toplumsal kız ve erkek kardeşlerden oluşan bir klanlar ağından ibaretti. Onların sınıflandırıcı akrabalık sistemlerinde bütün üyeler ayrı aile bağlarıyla değil kendi klan ve kabile bağlarıyla tanımlanıyordu.

Böylece karşılaştırmalı tarihsel yöntemleri ile öncü antropologlar, kapitalist toplumumuzun kilit kurumlarına, bunların ilkel toplumda kesinlikle bulunmadıklarını keşfederek istemeden dikkat çekmiş oldular. Bu kurumlar gayet yerinde olarak Engels'in kitabının adını oluşturdu: *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Engels bu sınıfsal kurumların var olmadığı dönemde, kadınların, sınıflı toplum boyunca içinde bulundukları boyun eğici ve aşağılanıcı konumlarının tam tersine, çok yüksek bir mevki işgal ettiklerini, büyük bir özgürlük ve bağımsızlığa sahip olduklarını da vurguladı.

İki toplumsal sistem, ilkel eşitlikçi sistem ile bizim baskıcı kapitalist sistemimiz arasındaki bu keskin zıtlıkların ortaya çıkması, kültürümüzde yaygın olan kimi temel masallara yıkıcı darbeler indirdi. Egemen güçler için şunlardan hangisinin daha sıkıcı olduğunu söylemek zor: ilkel toplumun kollektivist, eşitlikçi ve demokratik olduğu gerçeği mi, yoksa ilkel toplumun, kadınların toplulukta etkili ve saygın mevkiler işgal ettikleri anaerkil bir toplum olduğu gerçeği mi? Onlar için aynı derecede sinir bozucu olan birşey de, bize ilelebet varolduğu söylenen baba ailesinin aslında tarihte oldukça geç ortaya çıktığına ve kökeninin, anaerkil toplum düzeninden ataerkil toplum düzenine geçişe denk düştüğüne ilişkin kanıtlardı.

İşte bu bulgular ve daha da ötesi, Marksistlerin bunlardan çıkardıkları radikal sonuçlar, antropolojinin karışık ekolleri arasında uzun ve sert mücadeleleri kızıştırdı. Yirminci yüzyılda ortaya çıkan yeni eğilimler, antropolojinin kurucu bilginlerinin yöntemini ve bulgularını reddederek Morgan. Tylor ve diğerlerini "eski moda" ve "modası geçmiş" olarak nitelendirdiler. Gerçi kendi aralarında "yayınmacı" /difüzyonist/, "işlevselci" ve "yapısalcı" gibi çeşitli eğilimlere bölündülerse de aralarındaki farklılıklar, herhangi bir tarihi ya da materyalist antropoloji yaklaşımına gösterdikleri ortak muhalefet yanında çok önemsiz kalır. Bunların tutumlarını en iyi temsil edenler Amerika Birleşik Devletleri'nde Franz Boas, İngiltere'de Radcliffe Brown, Fransa'da ise Levi-Strauss'un tilmizleridir.

Bu her türden betimleyiciler insanın tarihsel ilerleyişinin herhangi bir birleşik kavranışını reddetmişler ve kendilerini değişik ilkel insan gruplarının kültürlerini ve geleneklerini incelemekle, bunları birbirleriyle ya da uygar toplumla karşılaştırmakla sınırlandırmışlardır. Başlıca amaçları, çeşitli ya da farklı kültürlerin hep var olmuş olduğunu kanıtlamaktır. Bu gerçek yadsınamaz. Ama böylesine basit ve temel bir gözlem, insanoğlunun uzun ve karmaşık evrimi boyunca geçmiş olduğu toplumsal gelişme aşamalarını saptamaya yönelik daha ileri bilimsel ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Michigan Üniversitesi'nden Prof. Leslie A. White'ın bu betimleyiciler için dediği gibi:

"Maddeciliğe karşı olmalarının yanısıra bunlar entellektüelliğe ya da felsefeye -kuramlaştırmayı küçümsediklerinden- ve evrime de karşıdırlar. Etnolojinin hiçbir yasası ya da önemi olmadığını, kültürel fenomenlerde hiçbir düzen ya da mantık bulunmadığını, uygarlığın -bu felsefenin en önde gelen temsilcisi R. H. Lowie'nin sözleriyle- sırf bir "plansız karmaşa", bir "kaosvari cümbüş" olduğunu göstermeyi kendilerine görev edinmişlerdir." (*Philosophy for the Future* /Gelecek İçin Felsefe)

Aslında bu "kaosvari cümbüş" tarihte ya da tarih öncesinde değil, bu antropologların kafalarında ve yöntemlerinde vardır. Birleşik bir tarihsel süreci alıp paramparça ederek onu betimsel verilerden oluşan bir "plansız karmaşa" haline getirmişlerdir. Bunu yaparken insan tarihinin en eski ve en uzun dönemini, anaerkil toplumsal örgütlenme sistemi dönemini koparıp atmışlardır. Oysa kadınlar ve aile ile ilgili sorunların anlaşılabilmesi için bize temel bilgileri sunan da esas olarak bu dönemdir. Şimdi tarihöncesinin bu yanını incelemeye geçelim.

Toplumumuzdaki en gözde masallardan biri, kadının doğal yapısı itibariyle aşağı cins olduğu ve bunun da çocuk doğurma işlevinden ileri geldiğidir. Bu masala göre, kadın çocuğuna bakması gerektiği için eve kapanmıştır; bu nedenle kadının yeri evidir. Böylece bir "ev kuşu" olarak kadın tabii ki, toplumsal anlamda bir "hiç", "ikinci cins" olurken, iktisadi, siyasi ve entellektüel yaşamın başını

çeken erkek üstün cins olur. Bu ataerkil propagandada, kadınların analık işlevleri, toplumumuzdaki cinslerarası eşitsizlikleri ve kadınların aşağılanan konumlarını haklı göstermek için kullanılır.

İlkel anaerkil toplumda kadının önder konumunun açığa çıkartılması bu kapitalist mite meydan okudu. Yabanıl kadınlar çocuk doğuruyorlardı ve yine de özgür, bağımsız olup toplumsal ve kültürel yaşamın ta merkezinde yer alıyorlardı. Bu, yalnızca "kadın sorunu"nu değil "kutsal aile"yi de kapsadığı için oldukça hassas bir noktaya dokunuyordu. Diğer eşitlik ve özgürlüklerin yanısıra, erkek hakimiyetindeki bizim toplumumuzda kadınlara dayatılan katı cinsel kısıtlamaların tam tersine, kadınlar için de erkekler kadar özgür cinsel ilişkilerin var olmuş olması, iki toplum arasındaki farklılığı daha da derinleştiriyordu.

Muhaliflerin kabul etmeyi zor buldukları ilkel toplumun bir başka yönü, ilkel insanların, çocukların ebevynlerinin kim olduğu konusunda hiçbir şey bilmemeleri ve bu konuya hiç önem vermemeleriydi. Çocuklar ne özel mülkiyet konusu başka eşyalar gibi sahip olunuyorlardı ne de ailenin zenginliğine, bağlı olduğu sınıfa ya da ırka göre birbirilerine yabancılaştırılıyorlardı. Bir klan topluluğundaki tüm yetişkinler kendilerini tüm çocukların toplumsal ebevyni olarak görüyor, herbirine eşit ölçüde bakıyorlardı. Bir yanda şımartılmış, öte yanda ise ihmal edilmiş, hasta ve aç çocuklar gibi dehşete düşürücü ve şaşırtıcı durumlar yoktu. Tek tek ailelerin henüz var olmadığı komünal toplumda kimin biyolojik baba -ve hatta anne- olduğunu bilmek yersiz ve önemsizdi.

Bu rahatsız edici keşifleri kabullenmek zordu ve bunlar büyük bir direnişle karşılaştılar. Karşı çıkanların tutumları iki maddede özetlenebilir: 1) Toplum hiçbir zaman anaerkil bir yapıya sahip olmamıştır; yabanıl kadınlar da bugünkü uygar kız kardeşleri kadar aşağılanmışlardır. En fazlasından söylenebilen, bu kültür "çeşitliliği" içinde kimi grupların anasoylu akrabalık ve zürriyet gibi acaip bir adet edindikleridir; ancak bu garipliğin nasıl veya neden oluştuğu açıklığa kavuşturulmamıştır. 2) Bugün bildiğimiz anlamda çekirdek aile, antropolojinin kurucuları ve Marksistlerin belirttikleri gibi ta-

rihte sonradan ortaya çıkmış bir gelişme değildir. Hep olagelmiştir ve hep bir baba ailesi olmuştur.

Anaerkinin hiçbir zaman var olmadığı ve baba ailesinin her zaman var olduğu yollu bu iki önerme, etle tırnak gibidir. Bu önermeler, antropolojinin kuramsal gelişiminin ve kadınların geçmişinin ilk dönemlerinin doğru biçimde anlaşılabilmesinin önündeki başlıca engellerdir. Bu nedenle anaerkil toplumsal örgütlenme sisteminin önce gelirliğine ilişkin bazı kanıtları kısaca bir gözden geçirelim.

"Anaerki" /matriarchy/ terimi, J. J. Bachofen'in eski toplumda kadının yüksek mevkiine dikkati çektiği *Das Mutterecht* /Ana Hakkı/ adlı çalışmasının 1861 yılında yayımlanmasından sonra kullanılmaya başlandı. Eski toplumdaki bu durumun nedenini bulmaya çalışan Bachofen şu sonuca vardı: özgür cinsel ilişkiler yaşandığı ve çocukların babaları bilinmediği için, bu durum kadınlara, "ana hakkı" adını verdiği dönemde önder mevkiini vermekteydi.

Esasta, bu tez, kadınların gücünün kaynağını çocuk doğurma işlevlerine bağlıyordu. Bizim toplumumuzda kadınların aşağı konumlarının başlıca nedeni olarak kabul edilen şey onların doğurganlık işlevleri olduğu için bu bir paradokstu. Öyleyse nasıl oluyordu da bugün kadınlar için en ciddi engel olarak gördüğümüz analık işlevleri onları ilkel toplumda böylesine üstün bir konuma getiriyordu?

Bu şaşırtıcı bulmaca, Robert Briffault, *The Mothers* /Analar/ adlı çalışmasını 1927'de yayınlayana dek cevapsız kaldı. Briffault, kadınları yeni yaşamın yaratıcıları olmalarından dolayı değil, bu özgül işlevlerinin bir sonucu olarak yaşam gereksinimlerinin temel üreticileri haline gelmelerinden dolayı ilkel toplumda başı çeken bir konum edindiklerini gösterdi. Başka bir deyişle, kadınlar sağ kalabilme ve çocuklarını besleyip onlara bakabilme mücadelesinin belli bir noktasında emek faaliyetlerine yöneldiler ve bu yeni işlevleri, onları toplumsal yaşamın en eski biçimlerinin kurucuları ve önderleri yaptı.

Briffault'un yanısıra V. Gordon Childe, Sir James Frazer, Otis Tufton Mason gibi birçok bilgin, ilkel kadınların yürüttüğü geniş kapsamlı üretim faaliyetlerine ve insanlığı basit yabanıl ekonomi seviyesinden yükseltmekte oynadıkları hayati role ayrıntıları ile de-

ğinmişlerdir. Toparlarsak, erkeklerin tüm vakitlerini avcılığa ve savaşçılığa ayırdıkları dönemde, toplumsal ilerlemenin temelindeki başlıca alet, ustalık ve tekniklerin birçoğunu kadınlar geliştirmiştir. Yiyecek toplamaktan, önce basit bahçeciliğe, sonra da tarıma geçtiler. Çömlekçilik, dericilik, dokuma, ev yapımı vb. dahil, yaptıkları çeşitli zenaatlardan botanik, kimya, tıp ve diğer bilimsel bilgi dallarının temellerini geliştirdiler. Böylece kadınlar yalnızca ilk çiftçiler ve sanayi işçileri olmakla kalmayıp aynı zamanda yaptıkları işlerin çeşitliliği sayesinde kafalarını ve zekalarını geliştirerek becerilerini ve kültür birikimlerini yeni üretici kuşaklara aktaran temel eğitimciler haline geldiler.

Engels'in işaret ettiği gibi bütün toplumların dayanmış oldukları iki temel direk, üretim ve üremedir. Öyle ki kendi topluluklarının toplumsal önderleri ve yöneticileri haline gelenler, hem yeni yaşamı hem de yaşamın maddi gereksinimlerini üreten kadınlar oldu. Bu başarıyı da, tek tek her kadının yalnızca kendi çocuklarına yönelik aynı türden görevleri yerine getirmek üzere kapanıp kalacağı ayrı ayrı evlere dağılmış olmamalarına, kollektif üreticiler topluluğu olarak birlikte çalışmalarına borçludurlar. Bütün bunları yapabilmelerinin nedeni de, kendi üzerlerinde yer alan, onlara ne yapacaklarını söyleyen ya da çabalarını kısıtlayan yönetici bir gücün bulunmayışıdır.

Bu, en eski toplumun, içinde kadınların merkezi bir yer aldıkları anaerkil bir yapıya neden sahip olduğunu açıklamaktadır. Kadınların toplumsal güçlerinin kaynağı, yürüttükleri üretim faaliyetleriydi. Bu ülkede Amerikalı kızılderililer kadınlarına, kabilelerinin ve klanlarının "dişi yöneticileri" derler ve onlara büyük saygı gösterirlerdi. Kadınların çoktandır aşağılandıkları Avrupa'nın uygar ataerkil uluslarından ilk göçmenler buralara geldiklerinde, bu "yabanılların", kadınların fikir birliği ya da onayı olmadan hiçbir önemli kollektif karar almamalarını hayretle karşıladılar.

Öyleyse işte burada, geçmişin kanıtlarıyla, kadınların her zaman aşağı cins oldukları ve yerlerinin evleri olduğu miti çürütülmüş oluyor; çünkü Briffault'un anaerkillik kuramı ile Engels'in toplumun

kökenlerine ilişkin emek kuramını bir araya getirdiğimizde, kadınların bırakınız "ev kuşu" olmayı, insanlığın ilk toplumsal örgütlenmesinin yaratıcıları ve koruyucuları olduklarını görürüz.

Engels'in gösterdiği gibi, insanlar ancak üretim faaliyetleri sayesinde hayvanlar aleminden çıkabilmişlerdir. O halde, daha somut olarak, bu üretim faaliyetlerini başlatan ve yönlendiren ve bu nedenle insanlığın bu büyük yaratılışı ve yükseltilişi hareketinde başlıca pay sahibi olmakla onurandırılması gereken kadınlardır. Kadınların tarihte oynadıkları role ilişkin bu görüş, daha sonraki ataerkil dönemde "insanın çöküşü"nün sorumlusu olarak sunulan İncil'deki Havva'nın oynadığı role ilişkin görüşten oldukça farklıdır. Gerçekte, tarihsel evrimin o başlıca dönüm noktasında olan şey, kadının çöküşüydü.

Bu muazzam tersine dönüş nasıl meydana geldi? Bu dönüş toplumun yapısında beliren büyük değişikliklerde ve baştaki komünistçe sistemin çözülmesiyle başladı. Kadınlar kollektivist kurumlarını korudukları sürece alaşağı edilemezlerdi. Ancak özel mülkiyet, tek eşli evlilik ve aileden oluşan yeni sistemin doğuşuyla birlikte kadınlar, herbiri tek tek evlerde yalnız bir eş ve ana olacak şekilde dağıldılar. Birlikte oldukları sürece büyük bir toplumsal güç oluşturuyorlardı. Birbirlerinden ayrılıp yalıtılarak, mutfağa kapatılıp çocuk bakmakla sınırlandırılarak güçsüzleştirildiler. Ne var ki bu tarihsel süreç, evlilik kurumunun ve ailenin her zaman var olduğunu ve ortadan kaldırılamayacağını belirten mitleri savunanlarca gizlenmiş ya da yadsınmıştır.

Evlilik ve aile konusunda uzun zamandan beri başlıca otorite olarak kabul edilen Edward Westermarck bu kurumun köklerini hayvanlar alemine kadar da götürmüştür. Öne sürdüğü tez, hayvanlarla ortak yanımız olan doğal ihtiyaçlar ve işlevler ile yalnızca insanlar tarafından yaratılmış olan toplumsal kurumlar arasında hiçbir ayrım yapmadığı için yanlıştır. Yani cinsiyet ve üreme gibi doğal işlevler bakımından hayvanlarla ortak yanımız varken hayvanlar aleminde evlilik ya da baba ailesi diye bir kurum yoktur. Gerçi bir "ana ailesi"nden söz etmek mümkündür ama bunu "ana ve yavrula-

rı" diye adladırmak daha doğru olacaktır. Doğada kendi kendilerine bakacak hale gelene dek çocukları besleyen ve onlara bakan annedir. Sonra bu "ana ailesi" de parçalanır ve herkes kendi yoluna gider.

Hayvanlar aleminden ilk insanların dünyasına geçtiğimizde hâlâ aile diye birşey yoktur. Karşımıza çıkan anayanlı gens ya da klandır. Bunlar klandaki kız ya da erkek kardeşler olarak bir arada yaşıyan ve çalışan bir grup insandır. Başka bir deyişle, eski toplum yalnızca bir anaerki /matriarchy/ değil aynı zamanda bir kardeşerki / fratriarchy/ -insanların "kardeşliği"- idi. Çocuklar için yaşça büyük bütün kadınlar "ana", bütün erkekler ise "anaların kardeşleri" ya da "dayılar" dı. Öyle ki birçok ilkel dilde "klan" terimi aynı zamanda "analık" ya da "kardeşlik" diye tercüme edilmektedir.

Bu klan toplumu, hayvanca yaşama koşullarından kopuşun ilk işaretiydi. Hayvanlar aleminde erkeklerin kardeşliği diye birşey yoktur; tam tersine doğa, yiyecek ve eş bulabilmek için birbirleriyle yarışan hayvanların uğraşmaları ve mücadeleleriyle doludur. Öte yandan bütün klan erkekleri, üretim ve toplumsal yaşamın kollektivist ilkeleri temeli üzerine kurulu bir dayanışma ve kardeşlik içinde bütünleşmişlerdi.

Erkeklerin, anaların kardeşleri konumunda olmaları, anaerkil sistemin önce gelirliğinin en açık kanıtlarından biridir. Baba ailesinin henüz ortaya çıkmadığı ya da pek gelişmediği tüm ilkel dünyada, günümüz toplumundaki babanın gördüğü işlevleri onlar yani anaların erkek kardeşleri yüklenmişlerdi. Kimi zaman "avunculate" / dayılık/ diye adlandırılan bu kurumu antropolog E. Adamson Hoebel iyi betimlemiştir:

"*Susu*'nun (analık) temel özü kız kardeş-erkek kardeş ilişkisidir. Kocanın burada yeri yoktur. Üremeyi sağlayıcılığı dışında, onun rolünü kısmen ya da bütünüyle ananın erkek kardeşi üstlenir... Oğlan çocuklarına erkek işlerini öğretmenin temel yükü ananın erkek kardeşine düşer. Dayının eşyalarının çoğu yeğenlerine kalır... *Susu*'nun iyice kurumlaşmış olduğu yerlerde bizim bildiğimiz anlamıyla baba, sahneden silinip atılmıştır. (*Man in the Primitive World* /İlkel Dünyada İnsan)

Ana-erkek kardeş klanının, kabile toplumunun ilk iktisadi birimi olduğu iddiasını çürütmektedir. Bu iddia, çoğunlukla kadınların iktisadi bağımlılıklarına dayanılarak yapılmaktadır: bir koca olmadan kadına ve çocuklarına kim bakardı? Başka bir deyişle, kadınların hep aciz, bağımlı yaratıklar olageldiklerine, her küçük aile biriminin başında bir baba olmadığı takdirde toplumun çökeceğine inanmamız istenir.

Ama insanın tarihinin başlangıç dönemlerine özgü gerçekler bunun aksini kanıtlamaktadır. İlkel toplum yalnızca varlığını sürdürmekle kalmayıp aynı zamanda geliştiyse, bunun nedeni, ilkel insanların komünal toplumunda, topluluğun bütün çocuklarına karşı bütün kadınların toplu olarak baba işlevini yerine getirmeleriydi. Ne hiçbir kadın geçinebilmek için herhangi bir erkek bireye ne de hiçbir çocuk bir babaya hatta anaya bağımlıydı.

Zamanın akışı içinde ilk "evli çiftler" ya da "eş aileleri" ortaya çıktı ve kadınların kocaları, yeni iktisadi ortaklar olarak klan kardeşlerinin yerini aldılar. Bununla birlikte topluluk kollektivist ilkelerini koruduğu sürece aileye bağımlılık ya da aileler arası eşitsizlikler diye birşey olmadı. Tüm toplum herbir üyesi için gerekli şeyleri sağlıyordu ve bütün yetişkinler, toplumsal bakımdan, topluluktaki bütün çocukların "ana ve babaları"ydılar. Kardeşlik hâlâ toplumsal ilişkilerin temeliydi.

Avrupalı işgalciler altın aramak için Amerika'ya gelip burada yaşıyan yerlilerle karşılaştıklarında her iki taraf da birbirinin bakış açılarını, geleneklerini ve standartların anlıyamadılar. Taraflar farklı "toplumsal" dillerden konuşuyorlardı. Örneğin Peder Le Jeune bir Iroquois kızılderilisine kendisinin olmayan çocukları nasıl bu kadar sevebildiğini sorunca, "kızılderili ona öfkeyle baktı ve şu cevabı verdi: 'Sende hiç duygu yok. Sen... yalnızca kendi öz çocuklarını seviyorsun; biz kabilenin tüm çocuklarını severiz... Biz, hepimiz, onların anası ve babasıyız."

Avrupa'da bırakmış olduğu hırslı, para delisi uygar toplum ile şimdi birlikte yaşadığı yerlilerin soylu ruhları arasındaki zıtlık karşısında hayrete düşen bir Cizvit misyoneri şöyle yazıyordu:

"Bu yabanıllar benim senin diye birşey bilmiyorlar; yani birine ait olan birşeyin herkese ait olduğu söylenebilir... Para kullananlar yalnızca Hıristiyan olan ve köylerimizin kapılarında oturanlar. Diğerleri paraya dokunmuyorlar bile. Ona "Fransız Yılanı" diyorlar. Bizim aramızda insanların para için hırsızlık yapacaklarını, iftira atacaklarını, ihanet edeceklerini ve birbirlerini satacaklarını söylüyorlar... Birinin başkalarından daha fazla mala sahip olmasını ve daha fazlasına sahip olanların diğerlerinden daha itbarlı sayılmasını hayretle karşılıyorlar. Kendi aralarında hiç kavga etmiyorlar, birbirlerinin malını çalmıyorlar ve birbirleri için kötü söz etmiyorlar." (Robert Briffault'un *The Mothers* / Analar / adlı kitabından atfen alınmıştır.)

Bu komünal toplumun parçalanması, altı ila sekiz bin yıl kadar önce geniş ölçekli tarım ve hayvancılığa geçilmesiyle başladı. Geniş çaplı tarım ve hayvancılık, daha etkin bir ekonomi ve yeni bir yaşam tarzı için gerekli olan maddi fazlalığın oluşmasına yol açtı. Çiftçilik, arazi parçaları etrafında yerleşmiş, toprağı işleyen, hayvan yetiştiren ve köy sanayileriyle uğraşan insan gruplarını gerektirir. Eski yaygın kabile komünü parçalanarak önce ayrı ayrı klanlara, sonra çoğunlukla "geniş aile" denen ayrı çiftçi ailelerine ve nihayet "çekirdek aile" dediğimiz tek tek ailelere bölündü. İşte bu süreç içinde baba ailesi toplumun temel birimi olarak klanın tümüyle yerini aldı.

Tarım döneminin başlangıcında bu baba ailelerinin işleyişinde hala geçmişten devralınan eşitlik ve demokrasi ilkelerine bağlı kalınmış olması anlamlıdır. Çiftçi aileleri olarak bunlar, kendilerine, çocuklarına ve yaşlılara bakabilmek için bütün aile üyelerinin birlikte çalıştığı büyük üretici gruplardı. Bunlara ek olarak bir çiftçi topluluğundaki bütün aileler toprağın temizlenmesi, ekinlerin ekilip biçilmesi, ev yapımı, sulama projeleri vb. büyük işlerde işbirliği yaparlardı. Ailelerin babaları bu projeleri denetleyen ve tüm topluluğun refahı ile ilgilenen köy babalarını oluştururlardı. Bu kollektif aile yaşamı koşullarında, kadınlar hala üretim ve toplumsal yaşamda görece yüksek bir mevkide yer almaktaydılar.

Ancak "uygarlığın beşiği" diye adlandırılan Ortadoğu'da başlamak üzere yeni toplumsal güçler ortaya çıktı ve bunlar kollektivist ilişkileri dağıtıp ortadan kaldırarak özel mülkiyete, aileye ve devlete

dayalı tamamen yeni bir sistem kurdular. Üretilen zenginlikteki aslan payı, çalışan insanların büyük çoğunluğuna hükmeden ve onları sömüren ayrıcalıklı bir azınlığa gidiyordu. Eski köy babalarından, tapınaklarda ve saraylarda oturan ve genel olarak tüm nüfusu yöneten rahip-krallar, soylular, savaş ağaları ve bunların maiyetleri oluştu. Tarım krallıkları ile başlayan ve Yunan ve Roma uygarlıkları ile gelişen baskıcı devlet gücü varlıklı sınıfın çalışan kitleler üzerindeki bu yönetimini süreklileştirdi ve meşrulaştırdı.

Bu süreç anaerkinin olduğu kadar kardeşerkinin ya da "erkeklerin kardeşliği"nin de yıkılmasıydı. Özel mülkiyetle ilgili yasaları sistemleştiren Romalı hukukçular aynı zamanda "Patria potestas", yani bütün güç babanın ilkesini de formüle ettiler. Briffault, sınıflı toplumun ataerkil yapısının kökenleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Ataerkil ilke, yani bir erkeğin malını, mülkünü oğluna geçiren yasa maddesi açıkça "Patrisyenlerin, yani ataerkil düzenin partizanlarının, varlıklıların, mülk sahiplerinin bir icadıydı. Klanın "içinden çıkardıkları" ataerkil aileler kurarak ilkel anaklanını parçaladılar... Patrisyenler soyun babadan gelmesi kuralını getirdiler ve akrabalığın temeli olarak anayı değil babayı kabul ettiler." (*The Mothers* / Analar)

Akrabalık temelinin değişmesinden daha da önemlisi yeni mülkiyet yasalarıydı. Evvelce tüm mülkiyete komünal olarak sahip olunur ve mülkiyet, klanın bütün kız ve erkek kardeşlerinin yararına olmak üzere ana-klanlarından kız çocuğu-klanlarına geçerdi. Şimdi mülkiyet birey olarak babaya aitti ve aile silsilesiyle babadan oğula geçiyordu. Ailenin dişi üyelerine evlenene dek babaları bakıyor, sorumluluk bundan sonra kocalarına geçiyordu. Böylece erkek hakimiyeti ve gücü erkeklerin kadınlar karşısındaki biyolojik, fiziksel ya da akli üstünlüklerinden değil sosyo-ekonomik bir kaynaktan -yeni ele geçirdikleri mülkiyet sahipliği tekelinden ve bunun ataerkil aile silsilesiyle babadan oğula geçmesinden- ileri geliyordu.

Kadın cinsinin tarihsel çöküşünü yaratan, aile, özel mülkiyet ve devlet gibi ataerkil sınıfsal kurumların getirdiği muazzam toplumsal

değişimlerdi. Yeni toplumda başlıca üreticiler erkekler olurken kadınlar eve ve aile hizmetlerine yöneltiliyordu. Toplumdaki eski yerlerini büyük ölçüde yitiren kadınların yalnızca iktisadi bağımsızlıkları değil, eski cinsel özgürlükleri de ellerinden alınıyordu. Yeni tek eşli evlilik kurumu, mülk sahibi erkeklerin ihtiyaçlarına hizmet etmek üzere ortaya çıkıyordu.

Varlıklı bir erkeğin, kendisine, adını alacak meşru varisler veren bir karısı olmamlıydı. Tek eşli evlilik bu nedenle ortaya çıktı ve süregeldi. Bu, aslında yalnızca kadın için bir tek eşlilikti; çünkü evlililk vaadlerini bozduğu zaman eşi ya da yasa tarafından cezalandırılan yalnızca kadın oluyordu. Dört bir yandan kıstırılan kadınlar, hayattaki başlıca işlevleri kendi sahipleri ve efendileri olan kocalarına hizmet etmek olan ev köleleri haline geldiler. Özel mülkiyet sistemi ile birlikte doğan "aile" /familya/ terimi de başlangıçta bu ev köleliğini simgeliyordu. Engels'in dediği gibi:

"Famulus, ev kölesi demektir, familia ise tek bir adama ait olan kölelerin tümü... Bu söz Romalılar tarafından yeni bir toplumsal organizmayı adlandırmak için icat edilmişti. Bu organizmanın başındaki adamın bir karısı, çocukları ve emrinde çok sayıda köle vardı. Roma yasalarına göre de bu insanların ölüm kalım hakkı onun elindeydi." (*Origin of the Family* / Ailenin Kökeni)

Meşru evliliğin ilk başta yalnızca mülk sahibi sınıflar için kurumlaştırıldığı genelde bilinmemektedir. Tarımdaki çalışmalarıyla geçimlerini sağlayan emekçiler düpedüz geçmişte olduğu gibi çiftleşiyorlardı çünkü ilkel toplumda meşru evlilik ne gerekli ne de arzulanan birşeydi. Ama kent yaşamının ve kilisenin gelişmesiyle evlilik yavaş yavaş sanayiyle uğraşanlar arasında yaygınlaştı. Böylece çalışan erkekler başka hiçbir geçim yolu olmayan karılarına ve çocuklarına yasal olarak bakmak zorunda kaldılar. Amerikan toplumbilimcileri Reuter ve Runner'ın bunun sonuçları üzerine dedikleri gibi:

"Kadının üreticiliği bittiği anda bağımlı biri oldu. Kadının ve ailenin tüm geçimi erkeğe kaldı ve evlilik, belki de dünyada ilk kez ciddi bir iktisadi yük haline geldi. Hukuk ve din de evliliğin yardımına koştu ve yeni bir fikri ortaya atıp geliştirdi: kadınlara ve çocuklara bakmak, erkeklerin doğal bir zorunluluğu ve göreviydi." (*The Fa-*

mily /Aile)

Başka bir deyişle, kapitalist toplum tarafından yalnızca kadınların değil çalışan erkeklerin de sömürüldüğü ve soyulduğu gerçeğini örtbas etmek için yeni bir mit ortaya çıktı. Eskiden çocuk ya da yetişkin herkesin bakımı ve korunması, beşikten mezara dek, topluluğun tümüne aitti. Ama şimdi bu büyük sorumluluk, elinden geldiğince kendi kendini geçindirmesi gereken herbir küçük aile biriminin üstüne atılmıştır. Evlilik kurumu ve aile, hakkında söylenilenden apayrı bir şey, iktisadi bir hapishane haline gelmiştir ve bu hapishanede, bağımlılardan oluşan ailenin tüm bakım yükü ebeveynlerden biri ya da belki de her ikisinin omuzlarına yıkılmıştır. Daha da kötüsü, babanın ya da ananın bu zorunluluklarını yerine getirmek için her zaman bir işe sahip olmalarının ya da yeterince para kazanmalarının hiçbir garantisi yoktur.

İşte burada, bu tarihsel özetle, antropolojinin, kadınların ve ailenin incelenmesinde bir rehber olarak ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu görebiliriz. Antropoloji, bu konuda yayılan birçok miti bir kenara iter ve gerçek olayları anlamamızı sağlar.

Şöyle ki, Eski Ahit'e göre dünya 5.000 yıl kadar önce başlamıştır. Gerçekte ise yalnızca ataerkil dünya o sıralar başlamıştır ve ondan önce bir milyon yıl kadarlık bir anaerkil geçmiş vardır. Aynı şekilde, özel mülkiyet üzerine kurulu olan toplumumuzun içindeki ayrımları, baskıları, bencilliği ve hırsı ile her zaman var olduğu ve kötülüklerin, "insan doğası"nın değişmezliğinden geldiği anlatılagelmiştir. Ancak antropoloji bize ilkel toplumda tamamen farklı türde bir insan doğası olduğunu, bunun da bizzat bu toplumun kollektivist bir toplum oluşundan ileri geldiğini öğretmektedir.

Nihayet bize kadınların her zaman aşağı cins oldukları, bunun da kadınların çocuk doğurma işlevlerinde ileri geldiği söylenegelmiştir. İnsan soyunun kadınlarının aşağılanmasından Tabiat Ana Sorumlu tutulmuştur. Burada da antropoloji bize tam tersini söylemektedir. Cinsel eşitsizliğin sorumlusu doğa değil sınıflı toplumdu. Ancak kendi komünal toplumları yıkıldıktan sonradır ki toplumun eski yöneticileri olan kadınlar yenik düştüler ve dağınık, parçalan-

mış bir halde tek tek evlere salınıp mutfak ve çocuk bakımının boğucu yaşamına tıkıldılar.

Tarihöncesinin araştırılmasından edinebileceğimiz bütün bu bilgiler, yalnızca kadınlara bugünkü ikilemlerini anlamalarında yardımcı olmakla kalmayacak, tekrar ön plana geçmeye başlayan kadınların kurtuluşu mücadelesinde izlenecek yol konusunda da ipuçları verecektir. Kadınların kurtuluşunu talep eden birçok makale yazılmakta, birçok ses yükselmektedir. Daha da önemlisi, kadınlar yalıtılmış küçük evlerinden sokaklara taşarak, gerek savaşa karşı protesto niteliğindeki gerekse özellikle kadınları ilgilendiren başka talepler uğruna yapılan gösterilerde biraraya gelmeye başlamışlardır. Bu gelişmeler hala ilk aşamalarındadırlar. Ama bunlar gelecek daha büyük şeylerin müjdecisidirler.

Mücadelenin bu yeni evresinde kadınların, kendi ihtiyaçlarına karşılık düşen ve amaçlarını gerçekleştirebilecek etkin bir kuram ve program geliştirmeleri zorunludur. Bu henüz yapılmamıştır. Örneğin *New York Times*, geçen yıl, *The Feminine Mystique*/ Kadınlığın Gizemi/ adlı kitabın yazarı Betty Friedan'ın önderlik ettiği NOW (Ulusal Kadınlar Örgütü) adlı kadınların kurtuluşu için çalışan bir grubun üyeleri ile roportaj yaptı. *Times*, bu makalede "İkinci Feminist Dalga"dan söz ediyordu. Birincisi geçen yüzyıl oy hakkı hareketleri sırasında ortaya çıkmıştı. O zamanlar kadınlar birçok hak elde etmişlerdi: kendi adlarına mülk edinme hakkı, oy hakkı, ve benzerleri. Öyle ki, *Times*'daki makale şu soruyu soruyordu: "Bu Kadınların *İstekleri* Ne?"

Yürüyüş yapan kadınların istedikleri, daha çok haktı: daha iyi iş ve daha yüksek ücret hakkı; kürtaj hakkı; resmi kurullarda daha fazla sandalye ve benzerleri. Genel olarak makale kadınların isteklerini şöyle özetliyordu: "Amerika'daki bütün kadınlara tam eşitlik; erkeklerle artık gerçek anlamda payaşma temelinde eşitlik." Ancak bu eşitliği engelleyen sınıf güçlerinden söz edilmediği gibi, makale, bu talepleri gerçekleştirmek için gerekli olan mücadele yöntemlerine de hiç değinmiyordu.

Aralarında merkezi Boston olan Kadın Kurtuluş Hareketi de olan diğer eğilimler, ciddi bir şekilde temel bir program ve doğru yöneliş

arayışı içindedirler. SCUM (Erkekleri Kesme Derneği) gibisinden az sayıda bazı örgütlerin de kadınlara "erkeklerden nefret edin" felsefesinin ötesinde tavsiye edebilecekleri pek birşeyleri yok. WITCH (Cehennemden Gelen Kadınların Uluslararası Terörist Komplosu) gibisinden grupların göz alıcı adları -WITCH, İngilizce'de "cadı" demektir; çev.- ve saldırgan tavırları ise biraz skandal yaratmakta. Bütün bunlar çok da kötü değil çünkü kadınların bilinçli bir şekilde erkek üstünlüğünü mitine açıkça meydan okuduklarına dikkati çekmektedir.

Yeni fikirler ve ileri doğru atılan eylemsel adımlar, genellikle skandal yaratırlar çünkü statükoyu sarsar ve herşeyin olduğu gibi kalmasını isteyenleri rahatsız ederer. Bununla birlikte, sadece bir duygu yaratmak yeterli değildir. Temel toplumsal değişikliklere yönelik tutarlı hareketler için sağlam kuramsal temeller gereklidir. İşte ben de bu konuşmamda bunu yapmaya çalıştım.

Kadınların Aşağı Cins Oldukları Miti

Anaerkinin tarihsel önce gelirliği, antropoloji kuramının hâlâ *üzerinde en çok tartışılan konularından biridir. Kanıtlarla karşı karşıya gelen araştırıcılar, ilkel toplumun kollektivist olduğu ve bir kabile "kardeşliği" oluşturduğunu gönülsüzce de olsa kabul edebilirler. Ancak bunun, kadınlara önder konumda oldukları anaerkil bir "kardeşlik" olduğu önermesinden* hâlâçekinmektedirler.

Bu ayak direyişin kaynağında, biraz, anaerkil bir toplumun sınıflı toplumun tıpatıp bir benzeri olduğu, ancak asıl özelliğinin erkek üstünlüğü değil kadın hakimiyeti olduğu yanlış varsayımı yatmaktadır.

Bu sonuç, bir "ilkel komünizm" sistemi olan anaerkinin, toplumun bir kesiminin başka bir kesim tarafından boyunduruk altına alınmasını dışarladığı ve de sınıflı topluma özgü cinsel baskı da dahil tüm baskıcı özelliklere de yol vermediği gerçeğini dikkate almamaktadır.

İlk kez **Fourth International**'*ın (Dördüncü Enternasyonal) Bahar 1954 sayısında yayımlanan aşağıdaki makale, eski toplumda, kadınların işgal ettikleri yüksek toplumsal konumlarının maddi temeli olarak onların üretim faaliyetlerini ve kültürel başarılarını incelemektedir.*

Kapitalizmin ve genel olarak sınıflı toplumun en belirgin özelliklerinden biri cinslerin eşitsizliğidir. Erkekler, iktisadi, kültürel, siyasal ve entellektüel yaşamın patronlarıyken kadınlar ikincil ve hatta bo-

yun eğici bir rol oynarlar. Kadınlar ancak geçtiğimiz yıllarda mutfaklarından ve çocuk odalarından çıkarak erkeklerin tekeline meydan okumaya başlamışlardır. Ama asıl eşitsizlik hâlâ hüküm sürmektedir.

Cinsler arasındaki bu eşitsizlik, birkaç bin yıl önce başlangıcından beri sınıflı toplumu belirlemiş ve bu toplumun üç ana aşaması, köleci, feodal ve kapitalist toplum boyunca süregelmiştir. Bu nedenden dolayı sınıflı toplumu, erkek hakimiyetinin olduğu bir toplum olarak değerlendirmek yerinde olur. Bu hakimiyet, erkeklerin çıkarlarına hizmet eden aile biçimi, kilise ve özel mülkiyet sistemi tarafından desteklenmiş ve sürdürülmüştür.

Bu tarihsel duruma dayanılarak erkek cinsinin toplumsal üstünlüğüne ilişkin bazı yersiz iddialar yayılmıştır. Erkeklerin, *doğal* olarak üstün oldukları için *toplumsal* olarak da üstün oldukları değişmez bir aksiyom olarak öne sürülmüştür. Bu mite göre erkek üstünlüğü tarihin belli bir aşamasında ortaya çıkan toplumsal bir fenomen değil doğal bir yasadır. İddiaya göre doğa erkeklere üstün fiziksel ve zihinsel yetenekler ihsan etmiştir.

Bu iddiayı desteklemek için kadınlar hakkında da buna benzer bir mit ortaya atılmıştır. Kadınların, *doğal* olarak erkeklerden daha aşağı olduklarından dolayı *toplumsal* olarak da aşağı oldukları aynı şekilde değişmez bir aksiyom olarak sunulmaktadır. Bunun kanıtı nedir? Kadınların ana olmaları. Dişi cinsi daha aşağı bir konuma mahkum edenin doğa olduğu iddia edilmektedir.

Bu, doğa ve toplum tarihini tahrif etmektir. Kadınları alçaltıp erkekleri yükselten doğa değil sınıflı toplumdur. Erkekler toplumsal üstünlüklerini kadınlara karşı verdikleri mücadele ve kazandıkları zafer sonucu elde etmişlerdir. Ama bu cinsel mücadele, daha büyük bir toplumsal mücadelenin, yani ilkel toplumu yıkılıp sınıflı toplumu kurulması mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıydı. Kadınların aşağı konumları, daha birçok başka eşitsizlikler, aşağılıklar, ayrımlar ve aşağılanmalar yaratmış ve beslenmiş olan toplumsal bir sistemin ürünüdür. Ama bu toplumsal tarih, kadınların erkeklerden doğal olarak daha aşağı oldukları miti ardında gizlenegelmiştir.

Kadınların, toplumun daha yüksek işlevlerine katılma hakkını

einden alan ve onların esas olarak analık hayvansal işlevlerini vurgulayan doğa değil sınıflı toplumdu. Kadınların bu haklarının ellerinden alınışı, ikili bir mit vasıtasıyla yapılmıştır. Bir yandan analık, kadının cinsel organlarından gelen biyolojik bir bela gösterilir. Bu kaba maddeciliğin yanısıra analık aynı zamanda, neredeyse gizemli birşey olarak sunulur. İkinci sınıf vatandaş konumlarından dolayı kadınları teselli etmek için de analar kutsanır, başlarına haleler geçirilip kendilerine özel "içgüdüler", duygular ve erkeklerin kavrayış gücünün ötesinde bilgiler atfedilir. Kutsanma ve aşağılanma, sınıflı toplumda kadınların toplumsal bakımdan yoksunlaştırılması olayının iki ayrı yüzüdür. Ama sınıflı toplum her zaman var olmamıştır; ancak bir kaç bin yıllık bir geçmişi vardır. Erkekler her zaman sınai, entellektüel ve kültürel önderler olmadıkları için her zaman üstün cins değillerdi. Tam tersine. Kadınların ne kutsanıp ne de aşağılandıkları ilkel toplumda, toplumsal ve kültürel önderler kadınlardı.

İlkel toplum anaerki biçiminde örgütlenmişti ve bizzat adından da anlaşılacağı gibi bu sistemde önderler ve örgütleyiciler erkekler değil, kadınlardı.

Ama iki toplum sistemi arasındaki fark, önderlik rolünün cinsler arasında el değiştirmiş olmasından daha öteye uzanır. İlkel toplumda kadınların önderliği erkeklerin yoksun bırakılması temeline dayanmamaktaydı. Tam tersine, ilkel toplumda hiçbir türden toplumsal eşitsizlik, aşağı konum ya da ayrım yoktu. İlkel toplum tamamen eşitlikçiydi. Aslında erkekler, kadınların önderliği sayesinde gerice konumlarından daha yüksek bir toplumsal ve kültürel konuma getirilmişlerdi.

Bu eski toplumda analık, bırakın bir bela ya da aşağılanma nedeni olmayı, büyük bir doğal ihsan olarak kabul edilmekteydi. Analık kadına güç ve prestij kazandırmıştı ve bunun iyice anlaşılır nedenleri vardı.

İnsanlık hayvanlar aleminden çıkmıştır. Doğa, cinslerden yalnızca birine, yani dişi cinse analık organlarını ve işlevlerini ihsan etmiştir. Robert Briffault'un *The Mothers* /Analar/ adlı yapıtında yeterince ortaya koyduğu gibi, bu biyolojik ihsan, insanlığa geçişte önemli bir köprü olmuştur. Yavruları besleme, onlara bakma ve ko-

ruma görevi türün dişilerine aitti.

Bununla birlikte Marx ve Engels'in gösterdikleri gibi, geçmişte ve günümüzde tüm toplumlar emek üzerine kurulmuşlardır. Öyle ki belirleyici rolü oynayan düpedüz kadınların çocuk doğurma yetenekleri değildi; çünkü bütün dişi hayvanlar çocuk doğururlar. İnsan türü için belirleyici olan, analığın emeğe yol açması gerçeğiydi; ve insanın ilk toplumsal sistemi, analık ile emeğin bir araya gelip birleşmesiyle kuruldu.

Emek yolunu ilk tutan ve bu nedenle de insanlık yolunu ilk aydınlatanlar analardı. Başlıca üreticiler haline, işçi ve çiftçiler haline, bilimsel, entellektüel ve kültürel yaşamın önderleri haline gelenler analardı. Ve bu konumlarına tam da ana oldukları için ve başlangıçta analık ile emek bir araya gelip bileşmiş olduğu için ulaşmışlardı. Bu analık-emek bütünleşmesi "ana" sözcüğünün "üretici-doğurucu" kavramı ile özdeş olduğu ilkel insanların dillerinde hâlâ ifadesini bulmaktadır.

Biz, bundan, kadınların doğal olarak üstün cins oldukları sonucunu çıkartmıyoruz. Her cins doğal evrimle oluşmuştur ve herbiri özgül ve kaçınılmaz rollerini oynamıştır. Ancak bugün erkekler için kullanılan ölçüyü -toplumsal önderlik- geçmişteki kadınlar için kullanırsak, kadınların erkeklerden çok daha önce ve çok daha uzun bir dönem boyunca toplumun önderliğini yaptıklarını belirtmemiz gerekir.

Bu konuşmadaki amacımız kadınların doğal olarak ya da yaratılış bakımından aşağı cins olduklarına dair sınıflı toplum tarafından yayılan miti ebediyen yıkmaktır. Bunu yapmanın en etkin yolu, ilk önce, ilkel kadınların harcadıkları emeğin ayrıntılı bir dökümünü çıkarmaktır.

Yiyecek İkmalinin Denetimi

Yiyecek arayışı her topumun en önemli kaygılarından biridir; çünkü insanların karınları doymadığı sürece daha yüksek emek biçimleri mümkün değildir. Hayvanlar yiyeceklerini günü gününe sağlama

temelinde yaşarlarken, insanlığın, ilerleyebilmek ve gelişmek için yiyecek ikmalinde belli bir denetime ulaşması gerekiyordu. Denetim, yalnızca bugün için yeterli yiyecek değil, yarın için de yiyecek fazlası ve gelecekte kullanılmak üzere yiyecek stoku bulundurabilme anlamına gelir.

Bu açıdan insanlık tarihi iki ana çağa ayrılabilir: yüzbinlerce yıl süren yiyecek *toplama* çağı ve yaklaşık 8.000 yıl önce tarım ve hayvancılığın keşfedilmesi ile başlayan yiyecek üretme çağı.

Yiyecek toplama çağında ilk işbölümü çok basitti. Bu işbölümü genelde cinsel bir işbölümü ya da dişi ve erkek cinsler arasında işbölümü olarak betimlenir. (Çocuklar yeterince büyür büyümez paylarına düşeni yapar, kız çocukları kadın işlerinde, oğlan çocukları ise erkek işlerinde yetiştirilirlerdi.) Bu işbölümünün niteliği, yiyecek toplama türleri ve yöntemleri bakımından cinsler arasında bir farklılaşma idi. Erkekler hayvan avlarlardı; bu da onların kısa ya da uzun süreler için evlerinden ya da kamptan uzak kalmalarına yol açan, tüm vakitlerini dolduran bir işti. Kadınlar ise kamp ya da yerleşmeler çevresinde bitkisel ürünler toplarlardı.

Şunun anlaşılması gerekir ki, tarihin belli amalarında, dünyadaki birkaç uzmanlaşmış bölgenin dışında yiyecek ikmali için bu güvenilir kaynakları, (erkeklerce sağlanan) hayvanlar değil, (kadınlarca sağlanan) bitkiler oluşturuyordu, Otis Tufton Mason'un yazdığı gibi:

"İnsan kabileleri nereye gitmiş olurlarsa olsunlar, kadınlar başlıca güvencelerinin oranın ana mahsülleri olduğunu bulmuşlardır. Bu Polinezya'da kulkas ya da ekmekağacı; Afrika'da hurma ve tapyoka, akdarı ya da Hint yer elması: Asya'da pirinç; Avrupa'da hububat; Amerika'da mısır ve patates ya da kimi yerlerde de meşe palamudu ve çamfıstığı idi." (*Woman's Share in Primitive Culture*/İlkel Kültürde Kadının Payı)

Alexander Goldenweiser de aynı şeye işaret ediyor:

"Her yerde ev halkının bu kesiminin yiyecek ihtiyacı dolaşan koca ya da oğulunkinden çok daha düzenli ve güvenilir bir şekilde temin ediliyordu. Aslında, az çok yorucu bir av kovalamacası ardından eve dönen erkeğin yine de eli boş ve karnı da aç olarak gelmesi,

hemen hemen tüm ilkel insanlar için oldukça tanıdık bir manzaraydı. Bu koşullarda gerek erkeğin gerekse ev halkının diğer üyelerinin ihtiyaçlarını, ailenin bitkisel stoğu karşılamak zorundaydı." (*Anthropology*)

Böylece en güvenilir yiyecek ikmali, erkek avcılar tarafından değil, bitki toplayıcı kadınlar tarafından sağlanmaktaydı.

Ama kadınlar da avcıydı. Onlar da küçük hayvanları avlarlardı. Toprağı kazık kök, yumru, bitki, vb. toplamanın yanısıra tırtıllar, böcekler, kertenkeleler, yumuşakçalar ve yabani tavşanlar, keseliler gibi küçük hayvanları yakalarlardı. Kadınların bu faaliyetinin büyük önemi vardı. Çünkü yakalanan hayvanların çoğu kampa canlı olarak getirilirlerdi ve bunlar hayvanların ehlileştirilmesi ve evcilleştirilmesinde ilk tecrübe ve deneyler için temel oluşturmuşlardır.

Böylece, daha sonra hayvan yetiştiriciliğinde doruğuna varacak olan o muazzam önemdeki hayvan evcilleştirme tekniklerini başlatan kadınlar oldu. Bu evcilleştirmenin kökleri de analıkta yatmaktaydı. Bu konuda Mason şöyle yazıyor:

"İlk evcilleştirme, aciz yavrulara sahip çıkılmakla başladı. Yavru kuzular ya da buzağılar avcının evine getiriliyordu. Ana ve çocuklar tarafından bakılıp besleniyor, hatta ana tarafından emziriliyordu. Kadının yabanıl yaratıkları kafese koyması ve ehlileştirmesi konusunda sayısız örnekler verilebilir... Kadınlar, özellikle evcil hayvanların süt ve yün veren türleri ile her zaman ilgiliydiler" (*Ibid.*)

Kadınların yiyecek toplama faaliyetinin bir yanı böylece hayvanların evcilleştirilmesinin keşfine yol açarken bir başka yanı da tarımın keşfine yol açıyorda. Bu da topraktan yiyecek çıkartmak için kadınların kazma sopası -insanlığın en eski aletlerinden biri- kullanmalarıydı. Kazma sopası, dünyanın bazı geri bölgelerinde bugün bile kadının, bebeği kadar ayrılmaz bir parçasıdır. Örneğin Nevada ve Wyoming'de Shoshone yerlileri keşfedildikleri zaman beyazlar onlara "Kazıcılar" adını verdiler; çünkü yiyecek ikmalinde hâlâ bu tekniği kullanıyorlardı.

İşte kazma sopasıyla yaptıkları bu faaliyetler yoluyla kadınlar sonunda tarımı keşfettiler. Sir James Frazer bu sürecin ilk aşamala-

rını gayet güzel betimlemektedir. Avustralya'daki Orta Victoria yerlilerini örnek vererek şöyle yaşamaktadır:

"Kök kazmak için kullandıkları alet iki, iki buçuk metre uzunluğunda, ateşte sertleştirilmiş, ucu sivri, aynı zamanda saldırı ve savunma silahı olarak da iş gören bir sopaydı. Burada, kazmaktan, toprağı düzenli biçimde işlemeye geçmelerini sağlayan bazı adımları görebiliriz.

"Uzun sopa sertçe toprağa sokuluyor, sallanarak toprak gevşetiliyor ve bu toprak sol elin parmakları ile kavranıp dışarı atılıyor. Bu şekilde büyük bir süratle kazabiliyorlar. Ancak elde edilene oranla harcanan emek çok büyüktür. Çevresi yaklaşık bir buçuk santimetre olan bir yer elması çıkarmak için yaklaşık dokuz yüz santimetre kare alanında, altmış santimente derinliğinde bir çukur kazmak zorunda kalıyorlar. Bu nedenle kadın ve çocukların zamanlarının önemli bir kazmı bu şekilde geçiyor.

"Yer elmasının bol olduğu verimli bölgelerde, toprak, çukurlardan kalbura dönüyor; tam anlamıyla delik deşik oluyor. Kök ve yer elması aramak için toprağı kazmanın yarattığı etkiler toprağın zenginleşip bereketlenmesi, böylece de kök ve bitki miktarının artması olmuştur. Kazma sopaları ile böylece altüst edilen topraktaki tohumların savrulması, doğaldır ki buna ayrıca katkıda bulunacaktır. Tohumların savrulması ve bunların bir kısmının rüzgarla uzaklara taşınması muhakkak meyvasını vermiştir." (*The Goden Bough* / Altın Dal)

Zamanın akışı içinde kadınlar, bahçelerdeki otları ayıklayıp büyüyen bitkileri koruyarak doğaya yardım etmesini öğrendiler. Ve nihayet, tohum ekmesini ve bunların büyümesini beklemeyi öğrendiler.

Yalnızca nicel ve nitel bir gelişmeyle kalınmadı, aynı zamanda yepyeni bitki ve sebze türleri geliştirildi. Chapple ve Coon'a göre:

"Toprağın işlenmesi yoluyla, ayıklayıcı süreç birçok yeni tür yaratmış ve eski türlerin niteliğini derinden değiştirmiştir. Melanesia'da insanlar iki metre kadar boyunda ve otuz santimetre genişliğinde yer elması yetiştiriyorlardı. Avustralya'lıların topraktan kazıp çıkardıkları yabani köklerse ancak parmak kalınlığındadır. (*Princip-*

les of Anthropology / Antropolojinin İlkeleri)

Mason, tarımda atılan adımları şöyle özetliyor:

"İlkel tarımın evrimi önce sebze aramak, onların yetiştiği yerlerin yakınına taşınmak, otları ayıklamak, tohum ekmek, elle biçmek ve nihayet çiftlik hayvanlarının kullanımı şeklinde gelişti." (*Op. cit.*)

Gordon Childe'a göre önemli tüm besin bitkileri ve de keten ve pamuk dahil diğer bitkiler uygarlık öncesi dönemde kadınlar tarafından keşfedilmiştir. (*Tarihte Neler Oldu*)

Tarımın ve hayvanların evcilleştirilmesinin keşfi, insanlığın yiyecek toplama çağından yiyecek üretme çağına geçmelerine olanak vermiş ve bu iki keşif, insanlığın besin kaynakları üzerindeki ilk zaferini oluşturmuştur. Bu zafer kadınlar tarafından kazanılmıştır. İnsanların yanısıra hayvanlar için de yiyecek sağlayan büyük Tarım Devrimi, kadınların kazma sopaları ile yaptıkları işin en büyük başarısıdır.

Bununla birlikte, yiyecek ikmali üzerinde denetim kurulması, sırf doğaya ve doğanın bereketliliğine güvenmenin ötesinde bir anlam taşıyordu. Bu denetim, her şeyden çok kadının kendi emeğine, kendi öğrenmesine ve yenileme, yaratma yeteneğine güvenmesini gerektiriyordu. Kadınlar, her bitki ya da tahıl türüne uygun özel tarım yöntemlerini bulmak zorundaydılar. Harmanlama, taneleri savurma, öğütme vb. teknikleri öğrenmek ve toprağı işlemek, ekini biçip ürünü depolamak ve sonra bunu yiyeceğe çevirmek için gerekli tüm özel aletleri icat etmek zorundaydılar.

Başka bir deyişle yiyecek ikmalini denetim altına alma mücadelesi yalnızca tarımın gelişmesi sonucunu doğurmadı, aynı zamanda imalat ve bilimin ilk temel ögelerinin oluşturulmasına da yol açtı. Mason'un yazdığı gibi:

"Kadının tüm çalışma yaşamı yiyecek kaynakları çevresinde geçmekteydi. Hammaddelerin dolaşarak temin edilmesinden yemeğin hazırlanıp yenmesine dek aşılan yol boyunca, süreklilik gösteren ve çevrenin kendisinden doğan bir meslekler zinciri vardır" (*Op. cit.*)

Cinsler arasındaki ilk işbölümü çoğun basitleştirilmiş ve yanılgıya götürücü bir formülle betimlenmiştir. Denilir ki, erkekler avcı savaşçıydılar; kadınlar kampta ya da barınakta oturup çocuk büyütür, yemek pişirir ve geri kalan işleri yaparlardı. Bu betimleme, ilkel hanenin, sadece modern evin ilkel bir karşılığı olduğu anlayışına yol açmıştır. Buna göre ilkel toplumda erkekler toplumun tüm ihtiyaçlarını karşılarlarken kadınlar yalnızca mutfak ve çocuk büyütme işlerine bakıyorlardı. Böyle bir kavrayış, gerçeklerin alabildiğine çarpıtılmasıdır.

Yiyecek teminindeki farklılaşmadan başka, üretimin daha yüksek biçimlerinde cinsler arasında hemen hemen hiç işbölümü yoktu. Bunun basit bir nedeni vardı: ilkel toplumun tüm çalışma yaşamı kadınların ellerindeydi. Örneğin yemek pişirmek, bizim bildiğimiz modern evlerdeki yemek pişirmek değildi. Yemeş pişirmek, kadınların, ateşin keşfedilmesi, denetim altına alınması ve yönlendirilmiş ısı vermedeki ustalıkları sonucu edindikleri tekniklerden yalnızca biriydi.

Doğadaki bütün hayvanlar ateşten korkar ve kaçarlar. Yine de ateşin keşfedilmesi en azından yarım milyon yıl öncesine, insanlığın tam anlamıyla insan olmasından öncesine dayanır. Bu büyük zaferle ilgili olarak Gordon Childe şöyle yazmakadır:

"Ateşe hakim olurken insan büyük bir fiziksel gücü ve belirgin bir kimyasal değişikliği denetim altında tutuyordu. Çünkü tarihte ilk kez Doğa'nın bir yaratığı Doğa'nın büyük güçlerinden birini yönetiyordu. Ve gücün kullanılmasının da denetleyen üzerinde bir tepkisi olacaktı... Ateşi beslerken ve söndürürken, bir yerden başka bir yere taşır ve kullanırken, insan öteki hayvanların davranışından devrimci bir kopuş gerçekleştirdi. Böylece insanlığını ortaya koyuyor ve kendini oluşturuyordu." (*Kendini Yaratan İnsan*)

Ateşin keşfini izleyen bütün başlıca pişirme teknikleri -ızgarada pişirme, haşlama, kızartma, fırında ve buharda pişirme vb.- kadınlarca geliştirildi. Bu teknikler ateşin ve yönlendirilmiş ısının özellik-

leri üzerinde sürekli deneylerin yapılmasını kapsıyordu. İşte bu deneyler sırasında kadınlar, ilerde kullanılmak üzere yiyeceklerin korunması ve saklanması tekniklerini geliştirdiler. Ateş ve ısı yardımıyla kadınlar, gelecekteki ihtiyaçları için hayvansal ve bitkisel besinleri kurutup muhafaza ettiler.

Ancak ateş bundan çok daha fazlasını temsil ediyordu. Ateş, ilkel toplumda, aletlerin aletiydi; onun bu durumu, modern toplumda elektriğin ya da hatta atom enerjisinin denetim altına alınıp kullanılmasıyla bir tutulabilir. İşte bütün ilk sanayileri geliştiren ve aynı zamanda yaptıkları işlerde ateşin bir alet olarak yararlarını ortaya çıkaran kadınlardı.

Kadınların ilk çalışma yaşamı yiyecek ikmalinde odaklaşmıştı. Yiyeceklerin hazırlanması, korunması ve saklanması, kap kacak, fırın, kiler vb. uygun teçhizatın keşfini gerektiriyordu. İlk erzak depolarını, tahıl ambarlarını, kilerleri inşa edenler kadınlardı. Bu tahıl ambarlarından bazılarını toprak kazarak yapmış, duvarlarını sazlarla örtmüşlerdi. Islak, bataklıklı yerlerde ise kilerleri toprağa çakılı kazıklar üstüne yaptılar. Tahıl ambarlarındaki erzağı haşereden koruma ihtiyacı, başka bir hayvanın -kedinin- evcilleştirilmesine yol açtı. Mason şöyle yazmakta:

"Tahıl ambarının keşfi ve yiyeceği haşereden koruma rolünde, dünya, kadınlara, kedinin evcilleştirilmesinden dolayı şükran duymalıdır... Kadınlar ambarları korumaları için yabanıl kedileri ehlileştirmişlerdir" (*Op. cit.*)

Yiyeceklerdeki zehirli ve zararlı kısımları ayıranlar da kadınlardı. Bu işlemde, doğal haliyle yenmesi mümkün olmayan şeyleri yeni bir besin kaynağına dönüştürmek için çoğu kez yönlendirilmiş ısı kullandılar. Yine Mason'un yazdığı üzere:

"Birçok ülkede doğal halleriyle zehirli ya da çok acı ve ekşi bitkiler vardır. Buralardaki kadınlar kaynatmanın ya da ısıtmanın bu zehri ya da istenmeyen tadı aldığını birbirlerinden bağımsız olarak keşfettiler." (*Ibid.*)

Örneğin manyok, doğal haliyle zehirlidir. Ancak kadınlar, sepet içinde ezip zehirli kısmını atarak, kalanını da ısıtarak yok etme gibi karmaşık bir işlem sonucu bu bitkiyi yenilebilir bir hale

getirmişlerdir.

Yenilmez bir sürü bitki ve madde kadınlar tarafından sınai işlemlerde kullanılmış ya da bunlardan ilaç yapılmıştır. Dr. Dan McKenzie, bitki dünyasını yakından tanımaları sonucu ilkel kadınlar tarafından keşfedilen yüzlerce bitkisel tedavi sıralamaktadır. Bunların bazıları hâlâ aynı şekilde kullanılmaktadır; bazıları biraz geliştirilmiştir. Aralarında uyuşturucu özelliklerinden dolayı kullanılan önemli maddeler vardır. (*The Infancy of Medicine* / Tıbbın Çocukluğu)

Örneğin kadınlar çam katranı ve neftyağını; bugün cüzzam tedavisinde kullanılan chaulmoogra yağını keşfetmişlerdir. Akasya, alkol, badem, çadıruşağı otu, pelesenk, Hint fındığı /betel/, kafein, kafuru, karaman kimyonu, yüksükotu, çamsakızı, arpa suyu, lavanta, keten tohumu, maydanoz, karabiber, nar, gelincik, ravent, sütotu, şeker, pelin otu ve daha yüzlercesinden ilaç yapmışlardır. Yapıldıkları maddenin nerede olduğuna bağlı olarak bu keşifler Güney Amerika, Afrika, Kuzey Amerika, Çin, Avrupa, Mısır, vb.'den gelmektedir.

Kadınlar ilaç yapmak için bitkilerin yanısıra hayvansal maddeleri de kullanmışlardır. Örneğin yılan zehrini yılan ısırmalarına karşı kullanılan bir seruma dönüştürmüşlerdir (bugün de bu panzehir yine hazırlanmaktadır).

Yiyecek ikmaliyle bağlantılı işlerde, yiyeceği koymak, taşırmak, pişirmek, depolamak, yemek ve içmek için her tip kapkaçak gerekliydi. Doğal çevreye göre bunlar tahta, ağaç kabuğu, hayvan postu, örülü lifler, deri vb.'den yapılırdı. Nihayet kadınlar kilden çömlek yapma tekniğini keşfettiler.

Tahta kapların yapılmasında ateş bir alet olarak kullanılmıştı. Mason bu tekniği betimler; aynı tekniğin daha sonra nasıl kano ve diğer tekne yapımında kullanıldığı kolaylıkla anlaşılıyor.

"Ateşi çok dikkatli kontrol ederek (kap haline getirecekleri kütüğü) yakarak oyuyorlardı. Sonra bu her işin ehli kadınlar ateşi çekip kabın içini ottan yaptıkları süpürgelerle temizliyorlardı. Çakmaktaşından kendi yaptıkları bir kazıma aletiyle ağacın temiz yüzeyi ortaya çıkana dek kömürleşmiş kısımları kazıyorlardı. Oyuntuya iste-

nen biçim verilinceye dek yakma ve kazıma işlemleri tekrarlanıyordu. Kap tamamdı artık; et hazırlanıp taşlar ısıtıldıktan sonra ailenin yemeği kaynatılabilirdi." (*Op. cit.*)

Bu harikulade dönüşümle, normal olarak ateş tarafından yok edilen bir madde olan ağaç, üzerinde yemek pişirmek için kullanılan bir kap haline geliyordu.

Yiyecek ikmalini denetim altına alma mücadelesinden doğan kadın işleri çok geçmeden bu sınırlı kapsamın dışına çıktı. Bir ihtiyaç karşılanınca yeni bir ihtiyaç ortaya çıkıyor ve bunlar da giderek yeni ürünler ve yeni ihtiyaçlar zinciri içinde gideriliyorlardı. İşte bu yeni ihtiyaç ve yeni ürün üretimi içinde kadınlar gelecekteki daha yüksek kültürün temellerini attılar.

Bilim, kadınların çalışmalarının yanısıra ortaya çıktı. Gordon Childe, unu ekmeğe dönüştürmenin, birbiriyle bağlantılı birçok keşfin yanısıra biyokimya bilgisini ve mikroorganizmanın, yani mayanın kullanımını gerektirdiğine işaret etmektedir. Ekmeğin üretilmesini sağlayan aynı biyokimya bilgisi ilk mayalı içkilerin de üretimine yol açmıştır. Childe, çömlekçilik için gerekli kimya bilgisinin, ip eğirmek için gerekli fizik bilgisinin, dokuma tezgahı için gerekli mekanik bilgisinin ve keten ve pamuklu için gerekli botanik bilgisinin kadınlara atfedilmesi gerektiğini belirtmektedir.

İpten Dokumaya

İp yapmak çok basit bir iş gibi görünebilir ama bu iş, büyük bir dokuma sanayiinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanacak bir dizi sanayinin düpedüz başlangıcıydı. İp yapımı bile yalnızca el becerisi değil, aynı zamanda kullanılacak malzemenin seçimi, işlenmesi ve biçimlendirilmesi konusunda bilgi gerektirir. Chapple ve Coon şöyle yazıyorlar:

"Bilinen tüm insanlar, ister alete sap bağlamak, tavşan ağı ya da file yapmak için olsun, isterse boyunlarına süs asmak için olsun ipi şöyle ya da böyle kullanmışlardır. Eskimolarda olduğu gibi hayvan postlarının çokça kullanıldığı yerlerde ip olarak deriden ya da hayvan sinirlerinden kesilen ince şeritler kullanılırdı. Az hayvan postu

kullanan ve ormanlarda yaşayan insanlar ise hintkamışı, amber çiçeği, lif ve ladin kökü gibi kullanmadan önce ikinci bir işlemden geçirmeye gerek olmayan bitki lifleri kullanırlardı. Başka liflerse kısa olduğundan uzun sicim ya da iplik haline getirmek için büküm yapmayı gerektirir." (*Op. cit.*)

Örme tekniği sepetçiliğin doğmasına yol açtı. Yerine göre bu sepetler ağaç kabuğu, ot, deri ve köklerden yapılıyordu. Bazıları örülerek, bazıları dikilerek yapılıyordu. Sepetler ve diğer dokuma eşyalar muazzam bir çeşitlilik gösterir. Robert H. Lowie bunların bazılarını şöyle sıralamaktadır: yük taşıma sepetleri, su şişeleri, yayvan tabaklar, kavurma kapları, kalkanlar (Kongo'da), şapka ve beşikler (Kaliforniya'da), yelpazeler, sırt çantaları, yer hasırları, el çantaları, kutular, balık sepetleri, vb. Bu sepetlerin bazıları öylesine sıkı örülmüşlerdir ki su geçirmezler ve yemek pişirmek ve yemeğini muhafaza etmek için kullanılırlar. (*An Introduction to Social Anthropology*/ Toplumsal Antropojiye Giriş). Briffault'un yazdığına göre bazılarında da öylesine ince bir işçilik vardır ki modern makinelerle aynısını yapmak mümkün değildir:

"İlkel kadın tarafından ağaç kabuğu ve ot liflerinden yapılan örgüler öylesine güzeldir ki elindeki makine kaynaklarına rağmen günümüz insanı tarafından taklit edilemezler. Şu Panama şapkaları denen ve en kalitelileri ezilip buruşturulduktan sonra bir yüzükten geçirilebilen şapkalar herkesin bildiği bir örnektir." (*The Mothers*/ Analar)

Bu işte kadınlar doğanın kendilerine vermiş olduğu tüm kaynakları kullandılar. Hindistancevizi bulunabilen yerlerde bunların dış kabuklarından çok üstün nitelikte ip yapıldı. Filipinlerde yenmiyen bir muz türü ip yapımı ve dokumacılıkta kullanılan ünlü manila kenevirinin yapımı için kullanıldı. Polinezya'da kağıt dutu ağacı, kabuğu için yetiştirildi; ağacın kabuğu kadınlar tarafından dövüldükten sonra kumaş haline getiriliyor, bundan da erkek ve kadın gömlekleri, çantalar, kayışlar, vb. yapılıyordu.

Tekstil sanayii büyük Tarım Devrimi ile doğdu. Bu karmaşık sanayi kadınların gerek tarım gerekse sanayi alanında öğrendikleri tekniklerin bir araya gelmesi ile oluştu. Gordon Childe'ın yazdığı

gibi:

"Tekstil sanayi yalnızca keten, pamuk ve yün gibi maddeler konusunda özel bir bilgi değil özel hayvanların yetiştirilmesi ve özel bitkilerin ekilmesi bilgisini de içerir." (*Kendini Yaratan İnsan*)

Bir tekstil sanayii, bunun ötesinde, yüksek derecede bir mekanik ve teknik beceri ve birbiriyle bağlantılı bir dizi keşfi gerektirir. Böyle bir sanayinin gelişmesi için Childe şunları yazmaktadır:

"... başka bir buluşlar ve keşifler kompleksi gereklidir; daha gelişkin bilimsel bugular pratik olarak uygulanmalıdır... Bu gerekli keşifler içinde eğirme için bir alet çok önemlidir... en önemlisi bir dokuma tezgahıdır.

"Dokuma tezgahı oldukça gelişmiş bir makinedir; burada anlatamıyacağımız kadar karmaşıktır. Kullanılması da kendisi kadar karmaşıktır. Dokuma tezgahının keşfi insan dehasının en büyük başarılarından biridir. Yaratıcılarının adları bilinmemektedir ama insanlığın bilgi dağarcığına esaslı bir katkıda bulunmuşlardır." (*Ibid.*)

Avcılık, yiyecek miktarını arttırmasının yanısıra insanlığın gelişiminde çok önemli unsurdu. Düzenli bir avda erkekler diğer erkeklerle işbirliği yapmak zorundaydılar ki bu rekabetçi mücadelenin bir kural olduğu hayvan dünyasında hiç bilinmeyen birşeydi: Bu konuda Chapple ve Coon şöyle yazıyorlar:

"Avlanma vücut ve beyin için iyi bir egzersizdir; kendi kendini denetleyebilme, işbirliği, temkinli saldırı, zeka ve yaratıcılık, yüksek düzeyde el becerisi gibi özellikleri harekete geçirir ve bu özellikleri "öne çıkarmış" da olabilir. İnsanoğlu için oluşma döneminde, avcılıktan daha iyi bir okul düşünülemezdi." (*Up. cit.*)

Dericiler.

Bununla birlikte, avcılık erkeklerin işi olduğundan, tarihçiler avcılığı gerektiğinden fazla yüceltmeye eğilimlidirler. Tabii ki erkeker avlanma yoluyla yiyecek ikmaline katkıda bulunuyorlardı ama yiyeceği hazırlayıp saklayan ve hayvanlardan elde edilen yan ürünleri kendi çalışma alanlarında kullanıma sokanlar kadınlardı. Hayvan postları-

nı tabaklama ve koruma tekniklerini geliştiren ve koca deri yapım sanayiini bulanlar kadınlardı.

Deri yapımı, uzun, güç ve karmaşık bir işlemdir. Lowie bu işin, Tierra del Fuego'da yaşayan Ona kadınlarınca hâlâ uygulanmakta olan en ilk biçimini betimlemektedir. Avcılar bir guanaco derisiyle geri döndüklerinde, kadın, Lowie'nin anlatımıyla.

"... sert postun üzerine diz çöker ve büyük bir çabayla, yağ dokusunu ve altındaki saydam tabakayı kuvars bıçağıyla kazır. Bir süre sonra deriyi yer yer yumruklarıyla yoğurur ve sık sık dişlerini de kullanarak derinin bütün yüzeyini yumuşatıncaya dek bu işi sürdürür. Postun kılları da çıkarılacaksa bu iş de aynı bıçakla yapılır." (*Op. cit.*)

Lowie'nin sözünü ettiği kazıyıcı, kazma sopasının yanısıra, insanlığın en eski iki aletinden biridir. Bitki toplamada ve daha sonra tarımda kullanılan tahta sopasıyla yan yana bir biçimde, yapım işlerinde kullanılan yontulmuş taş, kazıyıcı ya da "yumruk baltası" ortaya çıktı. Bu konuda Briffault şunları yazıyor:

"Tarihöncesi aletlerinin çok büyük bir bölümünü oluşturan 'kazıyıcılar' kadınlar tarafından yapılmış ve kullanılmıştır... Bu kazıyıcıların kullanılıp kullanılmadığı konusunda büyük tartışmalar olmuştur. Suskun bir şüphecilikle karşılama noktasına kadar götürülen bir gerçek de, günümüz Eskimo kadınlarının, Buzul Çağı'nın çakıl yığınları arasına Avrupalı kız kardeşlerinin bol miktarda bırakıp gitmiş oldukları aletlerin aynısını kullanıyor olmalarıdır.

"Eskimo kadınlarının kazıyıcıları ve bıçakları, çoğun kemikten saplara özenle ve hatta sanatsal bir tarzda takılmıştır. Güney Afrika'nın her yeri Paleolitik çağ Avrupasındakilerin tıpkısı olan kazıyıcılarla doludur... Buşmanlarla yakın tanışıklıklar kurmuş olan kimselerin anlattıklarına göre, bu aletler kadınlar tarafından yapılmıştır." (*Op. cit.*)

Mason da bunu doğrulamaktadır:

Kazıyıcılar, dünyadaki her zenaatın en eski aletleridir. Montana'lı kızılderili kadınlar bugün bile zenaatlarını analarında öğrenmektedirler; onlara da kendi anaları öğretmişlerdi; bu öğrenme-öğretme zinciri, insan türünün doğuşundan bu yana kopmadan sü-

regelmiştir. (*Op. cit.*)

Tabaklama

Ama deri yapımı, öteki çoğu zenaat gibi, kol emeğinden daha başka şeyler de gerektiriyordu. Kadınlar bu zenaatta da kimya gizlerini öğrenmek zorundaydılar ve çalışma süreci içinde bir maddeyi bir başka maddede dönüşüme yol açacak biçimde kullanmayı öğrendiler.

Tabaklama, esasta ham deride kimyasal bir değişiklik meydana getirilmesidir. Lowie'nin yazdığına göre, Eskimolar'da, bu kimyasal değişiklik, postları idrar dolu bir leğene bastırmakla sağlanıyordu. Kuzey Amerika'da Kızılderili kadınlar hayvan beyniyle yaptıkları özel bir karışım kullanırlardı; deri bununla ıslatılır ve kimyasal değişiklik böyle gerçekleştirilirdi. Asıl tabaklama ise meşe ağacı kabuğu ya da tannik asit içeren başka bitkisel maddeler kullanmayı gerektirir. Deri yapım işlemide deriyi tütsülerlerdi. Kuzey Amerika Kızılderililerinin deriden yapılma kalkanları o kadar sertti ki bunlara ok işlemediği gibi kimileri kurşun bile geçirmez cinstendi.

Deriden yapılma ürünler de sepetçilik kadar büyük bir çeşitlilik gösterir. Lowie derinin bazı kullanım alanlarını sıralar: Asyalı göçebeler deriden su kabı yapıyorlardı; Doğu Afrikalılar kalkan ve giysi yapımında deri kullanıyorlardı; Kuzey Amerika Kızılderilileri entari, gömlek, ceket, tozluk, ayakkabı, çadır, beşik ve kalkanlarını deriden yapıyorlar, tütün içme malzemelerini ve çeşitli ufak tefeklerini geyik derisinden keselere koyuyorlar ve eti ham deriden torbalarda saklıyorlardı. Kuzey Amerika Kızılderili kadınlarının elinden çıkma incelikli deri ürünler, bunların toplandığı müzelerde, ziyaretçilerin hâlâ hayranlığını uyandırır.

Briffault, kadınların, hazırladıkları derinin niteliğini önceden bilmek ve onun hangi tür ürün için elverişli olduğuna önceden karar vermek durumunda olduklarına işaret eder:

"(Yapılan işlem) derinin kullanılacağı eşyanın cinsine göre sonsuz bir çeşitlilik gösterir; bükülgen deriler düzgünleştirilip aynı ka-

lınlığa getirilir ve kılların bağlı olduğu tabaka bırakılır; sert postlar çadır, kalkan, kano, çizme yapımında; ince, yumuşak, yıkanabilir deriler giysi yapımında kullanılır... Bütün bunlar, ilkel kadının geliştirmiş olduğu özel teknik işlemleri gerektirir. (*Op. cit.*)

Mason da şöyle diyor:

"Yalnızca Amerikan kıtasında, kadın dericiler kedi, kurt, tilki, kokarca ailesinden sayısız hayvan, ayı, Güney Amerika tilkisi, ayıbalığı, deniz aygırı, yaban sığırı, manda, keçi, koyun, ceylan, çeşitli geyik türleri, kunduz, yaban tavşanı, Güney Amerika sincabı, misk sıçanı, kirpi, timsah, kaplumbağa, sayısız kuş, balık ve sürüngenlerin derilerinin nasıl işleneceğini ve bunlardan eşyalar yapmayı biliyorlardı.

"İster gökte, yer altında ya da suda olsun, derisi olan bir yaratık varsa yabanıl kadın araştırıp bularak ona bir ad verir, insanoğlunu giydirme uğraşısında ondan yararlanmanın yolunu bulur ve o deri için asıl sahiplerinin aklından geçmeyecek yeni kullanım alanları yaratırdı." (*Op. cit.*)

Çömlekçiler ve Sanatçılar

Çömlek yapımı, kadınların yaptıkları çalışmaların birçoğundan farklı olarak, doğada hazır bir biçimde bulunmayan, yepyeni maddelerin yaratılmasını sağlıyordu. Bu konuda Gordon Childe şunları yazıyor:

"Çömlek yapımı, kimyasal bir değişimin insan tarafından ilk bilinçli kullanılmasıdır belki de... Çömlekçinin işinin özü, kadının bir parça kili istediği biçime sokması ve daha sonra 'ateşe tutarak' (yani 600 C'ın üzerindeki sıcaklıklarda ısıtarak) bu biçime süreklilik kazandırmasıdır. Maddenin niteliğinde meydana gelen bu değişiklik -çamur ya da toprağın taşa dönüşmesi- ilk insanın gözünde bir tür büyülü dönüşüm sayılsa gerektir...

"Çömlekçiliğin keşfi, esas olarak yukarıda sözü edilen kimyasal değişimin nasıl denetleneceğinin ve bundan nasıl yararlanılacağının bulunmasından ibarettir. Ama bütün öteki keşifler gibi, pratikte uygulaması, daha başka şeyler de gerektirir. Kile biçim vermek için ıslatmak gerekir; ama yoğrulup biçim verilmiş çamur ıslak ıslak ateşe

konduğunda çatlayıverir. Biçim verilebilmek için kile katılan suyun önce güneşte ya da ateşe yakın bir yerde buharlaşma yoluyla uçurulması. ancak bundan sonra kabın pişirilmesi gerekir. Ayrıca kilin de iyice seçilip hazırlanması, içindeki irili ufaklı yabancı maddelerin ayıklanacağı yıkama işlemi gibi birşeyin geliştirilmesi de gerekir...

"Pişirme işleminde kilin yalnızca fiziksel yapısı değil, rengi de değişir. İnsan, böylesi değişimleri denetlemeyi ve kabın güzelliğini daha da artırmak için bu değişimlerden yararlanmayı öğrenmek zorundaydı...

"Öyle ki çömlekçinin zenaatı, en kaba ve en yaygınlaşmış biçimiyle bile yeterince karmaşıktı; bir dizi özgül işlemin anlaşılmasını, birbiriyle ilintili birtakım buluşların uygulanmasını gerektiriyordu... Bir çömlek yapmak, insan için üstün bir yaratma olayıydı." (*Kendini Yaratan İnsan*)

Gerçekten de, ilk çömlekçi olarak ilkel kadın, yerden toprağı aldı ve buna biçim vererek kilden yeni bir sınai ürünler dünyası yarattı.

Süsleme sanatı da kadınların ellerindeki bütün bu sanayilerle yan yana gelişti. Sanat emekten doğdu. Lowie'nin dediği gibi:

"Bir sepetçi ister istemez bir süsleme sanatçısı haline gelir.

Ama modeller göze ilişir ilişmez, göz bunları bilinçli biçimde aranır hale de gelir. Sepetin sarımları bir sarmal, örgüsü de nakışı ima edebilir. Dahası, bu geometrik şekllerin süsleme özelliği bir kez anlaşılınca artık ilk ortaya çıktıkları zenaata çakılı kalmak durumunda olmazlar. Bir çömlekçi yaptığı vazoya taraklı bir desen boyayabilir, bir oymacı da yaptığı tahta kesede bunu taklit edebilir." (*Op. cit.*)

Kadınların yaptığı deri eşyalar yalnızca yararlı oluşlarıyla değil, süslemelerinin güzelliğiyle de göze çarparlar. Kadınlar giysi yapımı aşamasına geldiklerinde, kumaşı da usta motiflerle dokudular; boyaları, boyama tekniklerini buldular.

Mimar ve Mühendisler

İlkel kadınların belki de en az bilinen faaliyeti, onların yapım, mimari ve mühendislik alanındaki işleridir. Briffault bu konuda şunla-

rı yazıyor:

"Ayakkabı yapımı ya da çanak çömlek imalinden tutunuz inşaat sanatı ve mimariye dek, bunların birer kadın uğraşısı olduğunu düşünmeye alışık değilizdir. Gelin görün ki Avustralyalıların, Andaman Adası sakinlerinin, Patagonyalıların, Botocudoların kulübeleri, Serilerin kaba korunakları, Amerika Kızılderilililerinin deri çadır ve kulübeleri, Bedevilerin siyah devetüyünden çadırları, Orta Asya göçebelerinin 'yurt'ları, hepsi de tümüyle kadınların işidir ve onların özel çabasının ürünüdür.

"Bu az çok taşınabilir konutlar kimi zaman son derece ince işçilik ürünüdürler. Örneğin iskeletini çember biçiminde dizilmiş ve ağaç çatmalarla sağlamlaştırılmış direklerin oluşturduğu ve kalın bir keçeyle kaplı kubbemsi bir yapı görünümündeki 'yurt', kimi zaman birkaç bölmeye ayrılmış büyük bir evdir. 'Yurt'un ahşap malzemesi dışındaki bütün parçaları, bunların yapımını ve bir araya getirilmesini kendisine iş edinen Türkmen kadınının ürünüdür.

"New Mexico ve Arizona'daki 'pueblo'lar, bir Doğu kasabasının canlı görünümünü andırır; salkımlar halinde basamak basamak yükselen ve alttakinin düz damı üsttekine zemin oluşturan çok katlı evler. Üst katlara içerden tahta merdivenlerle ya da dışarda yapılmış basamaklarla çıkılır, duvarlarsa süs kabilinden mazgallı siperlerdir... Avlular, meydanlar, sokaklar ve mahfel ya da tapınak olarak kullanılan kamu binaları..." (*Op. cit.*)

Pueblo Kızılderilileri arasına yerleşen İspanyol rahipleri, bu kadınların kendileri için yaptıkları kiliselerin ve manastırların güzelliği karşısında şaşıp kalmışlardır. Avrupa'daki hemşehrilerine bu konuda şunları yazmışlardır:

"Bir evin yapımına bugüne dek hiçbir erkek elini sürmemiştir... Bu yapılar yalnızca misyonumuza katılan kadınla, kızlar ve gençler tarafından yapıldı; çünkü bu insanların geleneklerine göre, evleri kadınlar kurar." (aktaran Briffault, *op. cit.*)

Misyonerlerin etkisiyle erkekler de bu çalışmaya katılmaya başladılar; ama onların ilk çabaları, çevrelerini kahkahadan kırıp geçirdi. Bir İspanyol rahibinin yazdığı gibi:

"Utancından ezilip büzülen zavallının çevresini, kendisiyle alay

eden, gülüşen ve bunun (bir erkek ev yapımına kalksın!) şimdiye dek gördükleri en gülünç şey olduğunu düşünerek onunla dalga geçen kadın ve çocuk kalabalığı sardı." (*Ibid.*)

Bugünse gülünüp geçilen bunun tam tersidir: kadınların inşaatla ve mühendislikle uğraşması!

Kadınların Sırtında

Kadınlar ilkel toplumun yalnızca kalifiye işçileri değildiler. Onlar ayn zamanda yük ve eşya taşıyıcısıydılar. Evcilleştirilmiş hayvanlar kadınları yükün bir bölümünden kurtarıncaya değin, ilkel taşımacılık kadınların sırtında yapılıyordu. Kadınlar çalışmalarında kullandıkları hammaddeleri taşımakla kalmıyor, bir yerden bir yere taşınırken bütün ev eşyasını da onlar götürüyordu.

Yerleşik köy yaşamı henüz gelişmemişken sık sık yapılan birşey olan göç sırasında, çadırları ya da kulübeleri söküp daha sonra yeniden kuranlar yine kadınlardı. Bir yerleşme ya da kamp bölgesinden bir başkasına göçülürken bebeklerinin yanısıra yükleri de taşıyanlar kadınlardı. Günlük yaşamda da odun, su, yiyecek ve diğer ihtiyaç maddeleri gibi ağır yükleri yine kadınlar taşırdı.

Bugün bile, Chapple ve Coon'un işaret ettiği gibi, Tierra del Fuego'daki Ona kabilelerinde, kamp yeri değiştirilirken kadınlar 50 kilonun üzerinde yükler taşırlar. Routledge'lerin yazdığına göre, Doğu Afrika'da yaşayan Akikuyu kadınları 50 kiloyu rahatlıkla kaldırabiliyorlardı:

"Bir erkek 'Bu çok ağır bir yüktür; erkeğin değil, kadının taşıyabileceği bir yüktür' derse, yalnızca gerçeği dile getirmiş olur." (W. Scoresby ve Katherine Routledge, *With a Prehistoric People* / Bir Tarihöncesi Halkı Arasında)

Kadınların işinin bu yanıyla ilgili olarak Mason şunları yazıyor:

"Kadınların sırtından otomobile ve heybetli gemiye uzanan yolda, soyumuzu tüm dünyayı keşfe ve işlemeye ilk yönelten sanatların o en büyüğünün tarihi yatar... Gemi yapan marangozun, teknesinin pruvasına bir kadın başı oymasına şaşmıyorum." (*Op. cit.*)

Bütün bu yoğun emek faaliyeti, ilkel kadınların, bizim bugünkü anlayışlarımıza göre ezildikleri, sömürüldükleri ve eziyet gördükleri anlamına mı gelir? Hiç değil. Gerçek bunun tam tersidir. Bu konuda Briffault şunları yazıyor:

"Yabanıl toplumlarda kadınların ezildiklerine ilişkin hayal ürünü düşünceye yol açan, kısmen uygar erkeğin gönül rahatlığıdır, kısmen de kadınların çok çalışıyor olmaları gerçeğidir. Kadınların yorucu bir çalışma içinde oldukları görülünce, köle ve ezilen konumda olduklarına hükmedilmiştir. Bundan daha derin bir yanılgı olamaz...

"İlkel kadın, emeğine rağmen değil, emeğinden ötürü bağımsızdır. Genelde, kadınların en bağımsız ve etkilerinin de en büyük olduğu toplumlar, kadınların en çok çalıştığı toplumlardır; kadınların boş oturduğu ve işlerin de köleler tarafından yapıldığı toplumlardaysa, kadınlar, kural olarak, neredeyse birer cinsel köledirler...

"İlkel toplumda gönüllü olmayan hiçbir emek türü yoktur ve kadınların herhangi bir keyfi buyruğa boyun eğerek yaptıkları hiçbir çalışma yoktur...

"Zulu kadınlarından bahisle bir misyoner şöyle yazıyor: 'Kadınların işte ve çalışmadaki mutlu görünümlerini, neşelerini ve sohbetlerini, kıkırdamalarını ve şarkılarını görenler... onları bizim çalışan kadınlarımızın tavırlarıyla karşılaştırsınlar'." (*Op. cit.*)

İnsanın canını sıkan çalışma değil, sömürüye ve zora dayanan çalışmadır.

Kadınlar emek faaliyetlerine başladıklarında, herhangi bir öğretmenleri yoktu. Herşeyi zor yoldan, kendi cesaretleri ve inatçı çabalarıyla öğrenmek zorundaydılar. Bazı ilk ipuçlarını mahtemelen doğanın kendisinden aldılar. Mason şöyle yazıyor:

"Kadınların öğretmenleri örümcekler, yuva yapan, yiyecek depolayan, arı ve karınca gibi toprağı eşeleyen hayvanlardı. bu yaratıkların ahmak kadınlara nasıl çalışılacağını öğretmek için okullar kurduklarını söylüyor değiliz; demek istediğimiz, kadınların işlek zekasının, bu kaynaklardan gelen ipuçlarına karşı duyarlı olduğuydu... Sanayileşmenin son derece önemli olduğu dönemde, kadın, üzerine düşeni büyük bir sabırla ve bilhakkın yerine getirmiştir. İnsanlık çağının ilk başlangıcında kadın kendi yükümlülüklerinin sınırlarını

belirlemiş ve bunlara aksatmadan bağlı kulmaştır." (*Op. cit.*)

İlk Ortaklaşma

Ama kadınlar çalışmaya böylesi alçakgönüllü bir tarzda başladıklarından birçok tarihçi, kadınların yaptıkları işleri sırf "ev zenaatları" ya da "elsanatları" olarak tanıtmışlardır. Ancak gerçek şudur ki makineler ortaya çıkmadan önce el zenaatından başkaca zenaat da yoktu. Kentlerde ve şehirlerde belli işlerde uzmanlaşmış fabrikalar gelişinceye kadar, içinde hane halkının yer aldığı "ev"den başka da fabrika yoktu. Bu hane halkları ve onların yaptıkları elsanatları olmadan ne Ortaçağın büyük loncaları ne de, gerçekten de, makineleşmiş ve sanayileşmiş modern dünya ortaya çıkabilirdi.

Kadınlar emek faaliyetlerine başladıklarında insanoğlunu hayvanlar aleminden çıkardılar. Onlar insanlığı maymunsu durumdan yükseltmenin başlıca kaldıracı olan sanayinin ve emeğin başlatıcısıydılar. Ve onların emek faaliyetleriyle atbaşı biçimde de konuşma ortaya çıktı. Engels'in işaret ettiği gibi:

"Emeğin gelişmesi, karşılıklı dayanışma ve ortak faaliyet vakalarını çoğaltarak toplum fertlerinin birbirine daha çok yaklaşıp bir arada olmasına kaçınılmaz biçimde katkıda bulundu... dilin emekten ve emek süreci içinden doğduğu tek doğru yaklaşımdır. ...Önce emek gelir, ondan sonra ve onunla yan yana olarak da sözlü konuşma." (*Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü*)

Erkekler de, kuşkusuz, örgütlü avla bağlantılı olarak bir konuşma geliştirmişlerse de dildeki belirleyici gelişme, kadınların emek faaliyetinden çıkmıştır. Mason'un yazdığı gibi:

"Zihinleri her gün ve gün boyu yapacakları bir dizi işle meşgul olan kadınların, bu işlerin dilini de yaratmış ve saptamış oldukları kabul edilmelidir. Bir yakınına yazdığı mektupta Dr. Brinton, çoğu ilkel dillerde kadınlara özgü bir dizi ifadenin bulunmasının yanısıra çeşitli yerlerde de kadınların, erkeklerinkinden büsbütün farklı bir dil konuştuğunun görüldüğünü anlatır.

"Yabanıl erkekler avlanırken ya da balık tutarken bir başlarına

kalırlar ve sessiz durmak zorudadırlar; dolayısıyla az konuşurlar. Ama kadınlar bir aradadırlar ve bütün gün çene çalarlar. Kültür merkezleri dışında, günümüzde de en zengin sözcük dağarcığını, en iyi konuşan ve mektup yazanları kadınlar arasında buluruz." (*Op. cit.*)

Emeğin ve konuşmanın herşeyden önce ve herşeyin üzerinde temsil ettiği şey, insan ortaklaşmasının doğuşuydu. Hayvanlar doğa yasalarınca birbirleriyle bireysel rekabet içinde kalmaya zorlanırlar. Ama kadınlar emek yoluyla doğadaki ilişkileri değiştirecek yeni bir ilişki, emek işbirliğine dayalı insan ilişkilerini getirdiler.

"Hane Halkı" - Topluluk

İlkel "hane halkı" tüm topluluktu. Bireyciliğin yerine, varoluş tarzı, toplumsal kollektiflikti. Bu konuda Gordon Childe şunları yazıyor:

"Neolitik dönem zenaatları birer ev sanayii olarak sunulmuştur. Ne var ki zenaat gelenekleri bireysel değil, kollektif geleneklerdir. Bütün topluluk üyelerinin deneyimi ve zekası, devamlı olarak bir araya toplanır... Örnekleri ve usulleriyle atalardan devralınır. Kız çocuğu çömlek yapan annesine yardım eder ve ağzından çıkan sözlü direktifleri, uyarıları ve öğütleri dinler. Neolitik dönemin uygulamalı bilimleri, bizim bugün çıraklık sistemi diyeceğimiz bir yolla aktarılıyordu...

"Çağdaş bir Afrika köyünde ev kadını, çömleklerini hazırlamak ve pişirmek için köşesine çekilmez. Köyün bütün kadınları birlikte çalışır, çene çalar, görüş alışverişinde bulunurlar, hatta birbirlerine yardım ederler. Uğraşları kamusaldır ve kuralları da komünal deneyimin sonuçlarından çıkmıştır... Ve ortaklaşa çalışma olmasa, bir bütün olarak neolitik ekonomi de var olamazdı." (*Kendini Yaratan İnsan*)

Öyle ki kadınların emeğinin en yüksek başarısı, ilk büyük insan birliğinin kurulması ve pekiştirilmesidir. Hayvan bireyciliğin yerine kollektif yaşamı ve emeği geçirerek, kadınlar, insan toplumuyla hayvanlar alemi arasına aşılmaz bir uçurum açtılar. Onlar insanoğlunun ilk büyük zaferini -hayvanın insanlaştırılması ve toplumsal-

laştırması- kazandılar.

Bu büyük iş sayesindedir ki kadınlar ilk işçi ve çiftçiler, ilk bilim adamları, doktorlar, mimarlar, mühendisler, ilk öğretmen ve eğiticiler, hemşireler, sanatçılar, tarihçiler ve toplumsal ve kültürel mirasın aktarıcıları haline geldiler. Çekip çevirdikleri haneler düpedüz birer kollektif mutfak ve dikiş odası değildi; bunlar aynı zamanda birer ilk fabrika, bilimsel laboratuvar, tıp merkezi, okul ve sosyal faaliyet merkeziydi.

Analık işlevlerinden ileri gelen kadınların gücü ve saygınlığı, onların toplumsal bakımdan yararlı emek faaliyetlerinin yücelikleriyle doruğuna ulaştı.

Erkeklerin Kurtuluşu

Avcılık kaçınılmaz bir tam günlük uğraşı olduğu sürece, erkekleri geri bir konuma itiyordu. Av seferleri erkekleri uzun sürelerle topluluk merkezinden uzaklaştırıyor ve daha yüksek emek biçimlerine katılmaktan alıkoyuyordu.

Tarımın kadınlar tarafından keşfi ve sığır ve öteki büyük hayvanları kadınların evcilleştirmesi, erkeklerin avcılık yaşamından kurtuluşunu getirdi. Böylece avcılık bir spora indirgendi ve erkekler topluluğun sınai ve kültürel yaşamında eğitim ve öğretim görebilmek üzere özgürleştiler. Yiyecek kaynaklarının artmasıyla nüfus arttı. Göçebe kamp yerleri, yerleşik köy merkezlerine taşındı; daha sonra da kentlere ve şehirlere dönüştü.

Kurtuluşlarının ilk döneminde erkeklerin işi, kadınlarınkine kıyasla pek tabii ki kalifiye olmayan emekti. Çalı çırpı topluyor ve toprağı kadınların işleyeceği duruma getiriyorlardı. Ağaçları deviriyor ve yapım işleri için kereste sağlıyorlardı. Daha sonra ise yapım işini ve sürünün bakımı, yetiştirilmesi işini üstlenmeye başladılar.

Ama kadınların aksine, erkekler işin elifbasından başlamak zorunda değillerdi. Kısa sürede, kadınların ustalık isteyen bütün zenaatlarını öğrenmekle kalmadılar, aynı zamanda alet, teçhizat ve teknoloji yönünden de büyük gelişmeler kaydettiler. Bir dizi yeni keşif

ve buluşlar yaptılar. Sabanın keşfi ve evcilleştirilmiş hayvanların kullanılmasıyla tarım büyük bir atılım kaydetti.

Tarihsel yaklaşımla, kısa bir an içinde ve erkeklerin avcılığa bağımlılıktan kurtuluşunun ürünü olarak, cinsler arasındaki işbölümü bir gerçeklik haline geldi. Erkekler ve kadınlar el ele, yiyecek ve ürünleri daha da bollaştırdılar ve ilk yerleşik köyleri güçlendirdiler.

Ama kadınların ortaya çıkardığı Tarım Devrimi, yiyecek toplayıcılığı ve yiyecek üreticiliği dönemleri arasındaki sınır çizgisini belirler. Bundan başka, Yabanıllık ve Uygarlık arasındaki sınır çizgisini belirler. Dahası, yeni bir toplumsal sistemin ortaya çıkışını ve cinslerin iktisadi ve toplumsal önderlikteki rollerinin yer değiştirmesini belirler.

Artan nüfusa yetecek yiyecek bolluğuyla başlayan yeni koşullar, yeni üretici güçleri ve onunla birlikte yeni üretim ilişkilerini getirdi. Cinsler arasındaki eski işbölümünün yerine bir dizi yeni toplumsal işbölümü geçti. Tarımsal emek kentsel sınai emekten, kalifiye emek kalifiye olmayan emekten ayrılmaya başladı. Ve kadın emeği giderek yerini erkeğinkine bıraktı.

Örneğin çömlekçi çarkıyla erkek uzmanlar çömlek yapımını kadınların elinden aldı. Childe'ın yazdığı gibi:

"Etnografya, çömlekçi çarkını kullanan çömlekçilerin normalde artık kadınlar değil, erkek uzmanlar olduğunu göstermektedir; kadınlar içinse çömlek yapımı yemek pişirme ve iplik eğirme gibi sadece bir ailevi görevdir." (*Tarihte Neler Oldu*)

Erkekler, kadınların buluşu olan tandırları ve fırınları devralarak bakır, altın ve demir gibi topraktan çıkan madenleri ergittikleri dökümhaneler haline getirdiler. Maden Çağı, İnsan Çağı'nın şafağıydı.

Erkeklerin kurtuluşunu getiren koşullar, anaerkinin yıkılmasını ve kadınların köleleştirilmesini de getiren koşullardı. Toplumsal üretim erkeklerin eline geçince kadınlar üretken yaşamdan yoksun bırakıldılar ve gerisin geri, analık biyolojik işlevlerine itildiler. Erkekler toplumun yularlarını ellerine alarak kendi ihtiyaçlarına hizmet eden yeni bir toplumsal sistem kurdular. Anaerkinin yıkıntıları üzerinde sınıflı toplum doğdu.

En eski toplumsal sistemde kadın emeğinin ulaştığı bu başarılar-

dan hareketle, her iki cinsin de toplumu inşa etme ve insanlığı bugünkü noktaya getirmede kendilerine düşeni yerine getirmiş oldukları görülebilir. Ama bu rollerini her iki cins aynı anda ve uyumlu biçimde yerine getirmemişlerdir. Aslında cinsler arasında eşitsiz bir gelişme sözkonusudur. Bu da kendi payına, bir bütün olarak toplumun eşitsiz gelişiminin bir ifadesidir.

Toplumsal gelişmenin ilk büyük döneminde, insanlığı hayvanlar aleminden çekip çıkararak ileri götüren kadınlardı. İlk adımlar atılması en zor olan adımlar olduğuna göre, kadınların emeğine ve toplumsal katkısına, belirleyici olduğu gözüyle bakabiliriz ancak. Uygarlığı mümkün kılan, onların üretim, kültürel ve entellektüel yaşam alanlarında gösterdikleri başarılardır. Her ne kadar kadınların bu toplumsal temelleri atmaları için yüz binlerce yıl gerekmişse de, kesinlikle onlar bu temelleri öylesine sağlam atmış oldukları içindir ki uygarlık bugünkü durumuna 4.000 yıldan az bir sürede getirilebilmiştir.

Bu nedenle, kadınların ya da erkeklerin üstünlüğünü, tarihin gerçek süreçleri çerçevesi dışında tartışmak bilimsellikten uzaktır. Tarihin akışı içinde, cinslerin toplumsal üstünlüğü büyük bir yer değiştirme geçirmiştir. Önce, doğa tarafından biyolojik yönden ihsanlı kadınlar geliyordu. Daha sonra kadınlar tarafından toplumsal bakımdan ihsanlı erkekler geldi. Bu tarihsel gerçekleri anlamak, duyguların ya da önyargıların ürünü olan keyfi hükümlerin yanılgısından kaçınmak demektir. Ve bu gerçekleri anlamak, kadınların doğal olarak erkeklerden daha aşağı oldukları mitini de boşa çıkarmak demektir.

Kadınlar Kaderlerini Denetleyebilmeyi Nasıl Kaybettiler, Bunu Yeniden Nasıl Kazanabilirler?

(Bu konuşma, başka yerlerin yanısıra, 8-10 Mayıs 1970'de Mississippi eyaletinin M. Beulah kentinde toplanan Güney Bölgesi Kadınların Kurtuluşu Konferansında yapılmıştır.)

Kadınların kaderini derinden etkileyen cinsiyet, evlilik ve aile sorunları, kurtuluş hareketi içindeki kadınlar açısından özel bir ilgi alanı oluşturur. Bunlar tamamen kişiye özel konular mıdır, yoksa genel sorunlar mıdır? Bu soru, böylesi mahrem ilişkileri kendi özel sorunları olarak gören ve sıkı sıkıya gizli tutulmasını isteyen birçok kimse için şaşırtıcı gelebilir. Hatta bu kimseler, çoğun acı veren kişisel deneyimleri, gerilimleri ve üzüntüleri de kapsayan bu konuların birer genel sorun olduğu fikri karşısında bile dehşete düşeceklerdir. Ama kapitalist toplumdaki mevcut yaşam koşulları içindeki gerçek durum nedir?

The Sociological Imagination /Toplumbilimsel İmgelem/ adlı kitabında C. Wright Mills bu noktayı açıklığa kavuşturuyor. "Kişisel dertler" ve "genel sorunlar" arasındaki ayrımda Mills şöyle der: "Dert, yalnızca bireyi ve yakın çevresini ya da ortamı kapsayan özel bir sorundur." Ama genel sorunlarsa, bireyin yakın çevresini aşan konularla ilgilidir ve tüm toplumsal yapıyı kapsar. Bu ikisi arasındaki ayrımı göstermek için çeşitli örnekler verir Mills.

Sözgelimi işsizlik sorununu ele alalım. Mills diyor ki, eğer 100.000 kişilik bir şehirde yalnızca bir kişi işsiz ise "bu onun kişisel derdidir". Hatta bu, o kimsenin kişisel özellikleriyle, becerilerinin yetersizliğiyle ya da önüne fırsat çıkmayışıyla açıklanabilir. "Ama eğer 50 milyon işgörenin bulunduğu bir ülkede 15 milyon kişi işsiz ise" sorun tümüyle farklı bir boyut kazanır. En azından bu, toplumsal yapının kısmi bir çözülüşünü ifade eder ve dolayısıyla toplumu ilgilendiren ve siyasal yaşamın bir sorunu haline gelir.

Mills'in verdiği ikinci örnek, nicelikten niteliğe bu dönüşümün, kadın ve erkek arasındaki en mahrem ilişkiler için de geçerli olduğunu göstermektedir:

"Evliliği ele alalım. Bir evlilikte kadın ve erkeğin kişisel dertleri olabilir. Ancak evliliğin ilk dört yılında her 1.000 girişimden 250'si boşanma ile sonuçlanıyorsa, bu, evlilik ve aile kurumları ve onlara dayanan diğer kurumlara ilişkin yapısal bir soruna işaret eden bir göstergedir."

Columbia'lı toplumbilimcinin bu kitabından sonraki 10 yıl içinde evliliklerin yıkılması giderek artış gösterdi. Bugün üç evlilikten biri yıkılıyor. Hatta California eyaletinde bu oran daha bile yüksek; orada her iki evlilikten biri boşanma ile sonuçlanıyor. Tek başına bu rakamlar bile, kadın-erkek arasındaki en yakın özel ilişkilerdeki bunalımın bugün özel bir sorun olmaktan çıkıp, kitlesel boyutlara ulaşan toplumsal bir sorun haline geldiğini kanıtlamaktadır. Mills'in de ifade ettiği gibi, "doyurucu evlilik sorun olarak varlığını sürdürmektedir".

Sorunun başka bir yönü daha var. Evlilik ve aile birbirine kenetlenmiş tek bir kurum olduğu için, birini etkileyen diğerini de hayati biçimde etkilemektedir. Dolayısıyla evliliklerin büyük ölçüde yıkılması, ailenin de buna karşılık düşen bir biçimde sarsıldığına işaret etmektedir. Bu alt-üst oluş, kilisenin ve devletin sürdürdüğü asırlık propagandayla, yani ailenin, toplumun bizzat temelini oluşturan istikrarlı, bölünmez bir birim olduğu ve onsuz insan hayatının düşünülemeyeceği yolundaki propagandayla çatışmaktadır. Gerçekten de, aile kurumunun aşınması, kurtuluş hareketinde yer alan birçok

kadında ailenin tarihi ve rolü konusunda derin bir ilgi uyandırmış, onları kuramsal araştırmaya ve aile kurumuna ilişkin bütün eski varsayımları fiilen sorgulamaya yöneltmiştir.

Sonuç olarak, kadınların kurtuluşu hareketinin yeni aşaması kendisini önceleyen geçen yüzyılın feminist hareketinden çok daha yüksek bir ideolojik düzeyle ve daha ileri bir bakış açısıyla başlamaktadır. Önceki dönemde ilerici kadınların çoğu mücadelelerini mülkiyet ve aile işlerinde erkeklerle eşit yasal haklar, erkekle eşit medeni haklar (oy hakkı vd. gibi) talep etmekle sınırlandırıyorlardı. Birkaç istisna dışında feministler evlilik kurumunu ve burjuva aile biçimini, bizzat kapitalist özel mülkiyet sistemine meydan okudukları kadar sorgulamadılar. Onların anlayışlarında evlilik hâlâ "kutsal nikah bağı" oluşunu sürdürdü ve aile, dokunulmaz, sorgulanmaz, ebedi bir insan ilişkileri demeti olarak üzerindeki "kutsal aile" halesini korudu.

Bununla birlikte, bugün, daha önceden kabul edilmiş bu tutumlar ve değerler hem günlük hayatta hem de tüm ülke çapında yerleşmekte olan yeni ahlak ölçütlerinde köklü değişikliklere uğramaktadır. Kadınların kurtuluşu hareketi içinde yer alanlar, yakıcı toplum sorunları haline gelmiş olan evlilik ve aile sorunlarında eski önyargıların ve propagandanın yerini alacak daha bilimsel ve geçerli cevaplar bulma arayışı içindeler.

Böylesi bir araştırma nasıl başlamalı? Bence, öncelikle, ailenin her zaman varolmuş olduğu ve kökleri insanların cinsellik ve üreme gibi temel biyolojik ihtiyaçlarında yattığı için ilelebet de varolacak "doğal" bir birim olduğu şekindeki yaygın ancak yanlış varsayımı çürütmek gereklidir. Bu hikayeye göre, erkek ve dişi, doğal cinsellik ihtiyacının zorlaması ile birbirlerine yönelirler ve sonra evlenirler. Bu da kadının çocuk doğurmasıyla üremeye yol açar. Baba, onun eline bakanlara bakmak için dışarıda çalışır ve ana, aileye bakmak için evde oturur.

Bu basit sunuş, doğal ihtiyaçları ve işlevleri yerine getirmenin evlilik ve baba ailesi dışında başkaca bir yolu olmadığını belirtir ya da ima eder. Hatta, hayvanların da insanlar gibi eşleştikleri ve üredikleri için, evliliğin ve ailenin kökeninin hayvanlar dünyasına ka-

dar uzandığı iddia edilir. Öyle ki, bu ilişkiler bütün insan yaşamının sürekli ve değişmez demirbaşı olmakla kalmayıp, zamanın da sınadığı ilişkiler olarak doğal ihtiyaçları karşılamanın en iyi ve en arzulanır yolunu temsil ederler.

Bununla birlikte bu varsayımlar, daha yakından incelendiğinde dayanaksız kalmaktadır. Öyleyse bu yaygınlığı nasıl kazanmışlardır? Burada yatan temel hata, insanların hayvanlarla ortak yanları olan cinsellik ve üreme gibi doğal ihtiyaçları, yalnızca insanlara özgü olan evlilik ve aile gibi toplumsal kurumlarla bir tutmaktır. Biyolojik ve toplumsal olgular özdeş olmaktan çok uzaktırlar. Biyolojik olan "doğa yapısı", toplumsal olan ise "insan yapısı"dır.

Yalnızca insanlar doğal ihtiyaçlara kısıtlamalar ve denetim getirme gücüne sahip oldukları için, doğal ihtiyaçlardan türeyen ama bu ihtiyaçları yönlendiren ve denetleyen bir kurumu da ancak insanlar yaratabilirler. Toplum içinde cinsel ilişki evlilikle, üreme de aile yasalarıyla yönlendirilir. Bu insan yapısı yasaların hayvanlar aleminde karşılığı yoktur; orada evlilik olmadan da cinsel ilişki yürür ve hayvanların üremesi bir baba ailesi birimiyle sonuçlanmaz.

Evlilik ve aile, doğal ihtiyaçlar ile toplumsal etkenlerin bir araya gelmesini ifade etmekte ise de, burada kurumun niteliklerini tanımlayıp belirlemede tayin edici olan, toplumsal etkenlerdir. Örneğin tek eşli evliliğin yasalarıyla koca, karısı üzerinde özel cinsel haklara ve onun vereceği ev içi hizmetlere hukuki olarak sahiptir. Aileyi yöneten yasalara göre baba, yasal olarak karısına ve çocuklarına bakmak zorundadır. Bu aile ekonomisi sistemi içinde ihtiyaçları karşılayan esas kişi olarak erkek, ailede merkezi bir yere sahiptir; aileye adını ihsan eder ve kendi verili meslek, sınıf ve statüsüne göre ailenin yaşama koşullarını belirler.

Böylece aile, diğer toplumsal kurumlar gibi, biyolojinin değil insanlık tarihinin bir ürünüdür; doğa tarafından değil insan tarafından yaratılmıştır. Bünyesinde cinsellik ve üreme gibi biyolojik ihtiyaçları bulunduruyorsa da, bunları biçimlendiren, yöneten, sınırlayan ve denetleyenler yasal, iktisadi ve kültürel etkenlerdir.

İkincisi, doğal ihtiyaçları yönlendirmenin insani ya da toplumsal

bir aracı olarak da bu kurumun hep varolageldiği doğru değildir. Aile birimi temelinde değil de, anayanlı klan birimi temelinde örgütlenmiş sınıflar öncesi ya da anaerkil toplumda evlilik ve aile görülmemiştir. Bırakın ta başından beri var olan ve de yok olmayacak olan bir kurum olmasını, bu kurumun insanlık tarihinde görece kısa bir geçmişi vardır ve daha şimdiden temellerinden sarsılmaktadır.

Ve son olarak, evlilik ve aile kurumunun insanların ihtiyaçlarını karşılamak için mümkün olan en iyi yol olduğu da doğru değildir. İstatistiklere göre, şu anki kurumlaşmış cinsiyet ve aile ilişkilerimiz, gözlerimizin önünde çözülmekte ve yıkılmaktadır. Dolayısıyla bu ilişkilerin, her zaman için en doyurucu biçimler olarak doğa ya da insan doğası tarafından, tanrı ya da devlet tarafından mukadder kılınmış olduklarını düşünmek gülünçtür. Bu ilişkilerin çöküşünün yaygınlığı ve çapı bunun tam tersini, yani bu kurumun artık insanların ihtiyaçlarına hizmet edemeyeceğini göstermektedir. Bugüne kadar ne denli gerekli olmuş olursa olsun, bugün bu kurum yararlılığını açıkça yitirmiş bulunmaktadır.

Ancak kurumlar değişim geçirmeye elverirler. Tarihin akışı içinde insanlar tarafından yapılmış olan ne varsa, yararlı olmaktan çıktığı anda, insanlık -ve kadınlık- tarafından değiştirilebilir, yeniden yapılabilir ya da yerine tümüyle yenisi konulabilir. Aslında, kadınlar bugün "ikinci cins" olarak bu köhne kuruma kıstırılmış olmaktan en çok bunalanlar ve eziyet çekenler oldukları için, insiyatifi ele alarak toplumda ve onun kurumlarında kendilerini kurtuluşa götürecek gerekli değişiklikleri başlatıcı bir adım atmaları beklenebilir.

İşte bundan dolayı yerleşik düzene karşı isyan halinde olan giderek artan sayıda kadın şu sorulara kuramsal bir açıklık getirme arayışı içindeler:

1. Hangi tür toplum, hangi amaçlar için evlilik ve aile kurumunu gerekli kılar?

2. İnsani ihtiyaçlara nasıl ket vurulmuştur ve kadınlar bu kurum tarafından nasıl aşağılanmışlardır?

3. Bu kurumun önündeki olasılıklar nedir ve kadınların kendi kaderleri üzerinde yeniden denetim kazanmaları için ne yapılmalıdır?

Sorulardan ilki, yani hangi tür toplumun, hangi amaçlar için evlilik ve aileyi gerekli kıldığı sorusuya ilgili olarak, kadınların kurtuluşu hareketinde yer alanların birçoğunun halihazırda kısmen de olsa bir yanıtla aşinalıkları vardır. Engels'in klasik yapıtını, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'ni okumuşlardır. Bu kitap her ne kadar neredeyse yüzyıl önce yazılmışsa da bu konular hakkında öğrenebileceklerinin tümünü öğrenmek isteyen radikalleşmiş kadınların talepleri sonucu yaygın olarak okunmakta ve etki yaratmaktadır. Bu kitaptan, tek eşli evliliği kurumlaştıranın ataerkil sınıflı toplum olduğunu ve kökeninde yatan amacın da, kendi özel mülkiyetlerinin sahipliği ve intikalinde varlıklı erkeklerin çıkarlarına hizmet etmek olduğunu öğrenmektedirler.

Antik Yunan ve Roma'da olduğu gibi, bu kurumun güçlendirildiği başlangıç aşamalarında tek eşli evliliğin mülkiyet temeli apaçık bir biçimde ifade ediliyordu. "Patria potestas" (bütün güç babaya) ilkesini biçimlendiren Romalı yasa koyucular, aynı zamanda, evlilik yasalarına temel oluşturan mülkiyet yasalarını da kaleme almışlardır. Bu yasalar, sınıflı toplumun tam üç ana aşaması, köleci, feodal ve kapitalist toplum boyunca esasta değişmeden kalmışlardır.

Köleci toplumda evliik yalnızca patrisyenlerin, yani varlıklı ve soylu sınıfın bir ayrıcalığı idi. Köleler evlenmezlerdi; hatta onların eşleşmeleri bile efendilerinin kapris ve iradesine tabi idi. Ama toplumsal gelişmenin o başlardaki noktasında, plebler bile, sözcüğün yerleşik anlamında, evlenmezler, sırf eski topluluk adetleri ve geleneklerine uygun olarak çiftler halinde bir arada yaşarlardı.

Böylece evlilik, yalnızca büyük servet sahiplerinin kendi özel çıkarına hizmet edecek bir üst sınıf icadı olarak başladı.

Evliliğin bir sınıfsal kurum olarak ortaya çıkışında özel mülkiyetin oynadığı bu belirleyici rolü Briffault şöyle özetlemektedir:

"Ataerkil Roma evliliği, patrisyenlerin kendi amaçları için bilerek oluşturdukları birşeydi... Mülk sahibi patrisyenler mülksüzlerin evlilik düzenlemelerini tanımıyorlar, bunu asla evlilik olarak görmüyorlardı. Plebler 'kendi babalarını bilmiyorlardı' ve onların 'evlilikleri' hayvanların rastgele cinsi münasebetlerinden yalnızca bir adım

daha öte idi... Patrisyenler plebler için evliliği yalnızca hakir görmekle kalmıyor, *onların patrisyen evliliği yapmalarına da izin vermiyorlardı.* Evlilik patrisyenlere özgü bir ayrıcalıktı ve bu ayrıcalık, babadan miras devralma yetkisi tanınan yasal bir varise sahip olmaktan ibaretti." (*The Mothers* /Analar/, italikler yazara ait).

Başka bir kaynakta ise "İÖ 300'de Atina'da yaşayan 515.000 kişiden ancak 9.000'inin evlenme hakkına sahip olduğunu dikkate alırsak, evliliğin temelde sınıfsal bir kurum olduğu gerçeğini anlayabiliriz" denmektedir (V. F. Calverton, "Cinsiyet ve Toplumsal Mücadele", V. F. Calverton ve S. D. Schmalhausen'in derledikleri *Sex in Civilization* /Uygarlıkta Cinsiyet/ adlı kitapta).

Öyleyse başlangıçta, evliliğin ve baba ailesinin mülkiyet temeli bugün olduğundan daha açık seçikti. Tek eşli evlilik yasaları uyarınca erkek, karısının tüm sahibiydi ve karısı da ona mülkiyetini devretmesi için yasal varisler vermekle yükümlüydü. Erkek, hem karısı hem de çocukları üzerinde mutlak egemenlik sürdürüyordu. Bu dönemde kadının aşikar bir biçimde aşağlanmasına bir örnek olarak Engels, Euripides'in bir oyunundan sözeder: burada "kadına 'oikurema' yani ev işlerini yapan, çocuk büyütmenin yanısıra Atinalı erkek için evin kahya kadını olmaktan başka bir yeri olmayan, cinsiyeti belirsiz bir nesne olarak yer verilmiştir. (*Origin of the Family* / Ailenin Kökeni)

Evliliğin başlangıç temeli, sınıflı toplumun bir sonraki aşamasında, yani evliliğin aşağı sınıfların bir kesimine dek uzatıldığı feodal dönemde, daha az açık seçik hale geldi. Soylular ve aristokratlar serflerinin eşleşme işlerine pek de önem vermezlerdi; onlar için yasal evlilik hâlâ zenginler için bir ayrıcalıktı. Oysa Hıristiyanlığın yükselişiyle birlikte, bir dizi karmaşık nedenden ötürü, kilise, yoksullara da evlilik hakkı tanımayı uygun gördü. Dini hükümlere göre, bütün Hıristiyanlar bu yeni ayrıcalıktan, kutsal nikah bağından yararlanma zorundaydı. Böylece, her ne kadar Hıristiyanlarla sınırlı da olsa, zenginlerin yanısıra sıradan insanların bir kesimi de evlilik kurumunun sınırlarına kapatılmış oluyorlardı. Ancak resmi, yasal evlilik hâlâ herkes için geçerli değildi.

Evliliğin herkesi, bütün sınıfları kapsaması, Batı uygarlığında,

burjuva ilişkilerin gelişmesiyle oldu. Bu durumda bile, bunun yasal bir hüküm haline gelmesi zaman aldı. Yoksul ve mülksüzlerin, varlıklı sınıflar gibi devlet tarafından kutsanmış, yasal evlilik bağlarına kavuşmadan önce, "avam" evlilikleri yaptıkları bir dönem yaşandı. Bugün, kilise nikahı olsun veya olmasın, her sınıftan evlenen çifte, devletçe onaylı ve onları resmen ve yasal olarak evli kılan aynı evlilik cüzdanı verilir.

Evliliğin ve ailenin evriminin bugünkü aşamasında, yoksulların da zenginler gibi yasal nikah bağına girmek zorunda kalmasıyla bu kurumun başlangıçtaki mülkiyet temeli, üstü örtülü bir hale gelmiştir. Artık evlilik bütün sınıflar için mecburidir. Buna uymamak, en azından evli olmayan kadının "fahişe", çocuklarının da gayrimeşru sayılması gibi, çeşitli yasal cezalandırmalar ile sonuçlanır. Evlenmeden çocuk doğuran kadın ve doğurduğu çocuklar toplum dışı muamelesi görür, böylesi bir kader de ölümden beter sayılır.

Burada karşımıza şu soru çıkıyor: varlıklı sınıf tarafından kendi mülkiyet çıkarlarına hizmet etmesi için yaratılmış bir kurum, çok az bir mülkiyete sahip olan ya da hiç olmayan çalışan kitleleri de kapsamak üzere nasıl ve neden yaygınlık kazanmıştır? Başlangıçta *sınıfsal* olan bir kurum daha sonraki gelişmesinde ***kitlesel*** bir kurum haline gelmiştir? Bunun yanıtı kapitalist sınıfsal sömürü tarzında aranmalıdır.

Kapitalizm büyük ölçekli sanayii, yanı sıra da fabrika kasabaları ve kentlerine doldurulmuş proleter yığınları getirdi. Bu, kadınların iktisadi durumunda bir değişikliğe yol açtı. Üretimde tarım ve ev zenaatları hakim olduğu sürece, kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere, ailenin bütün fertleri, aileyi ve topluluğu ayakta tutan işlerin yapılmasına katkıda bulunuyorlardı. Aile çerçevesi içinde birlikte çalışma, çiftliklerde, küçük dükkanlarda ve aile işletmelerindeki tipik yaşam tarzıydı.

Ama sanayi kapitalizminin yükselişiyle birlikte, sanayi öncesi döneminin bu üretici aileleri, yerlerini kent yaşamının üretici olmayan tüketici ailelerine bıraktı. Yığınlarca erkeğin çiftliklerinden ve küçük işletmelerinden yoksun kalmaları ve sanayi şehirlerine ücretli

işçiler olarak yerleşmeleriyle birlikte, kadınlar, daha önceki üretken konumlarını yitirerek çocuk büyütme ve ev işleriyle sınırlandılar. Ekmeği kazananın eline bakan, tümüyle bağımlı tüketiciler haline geldiler.

Bu koşullarda, bağımlı kadınlara ve çocuklara yaşam boyu bakma sorumluluğunu birilerinin sırtına atmak gerekiyordu. Bu yük, evliliğin herkese tanınmasıyla kocalar ve babaların üzerine yıkıldı; ama birer ücretli olan bu insanlara, aileye karşı yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için hiç de sürekli bir iş ya da yeterli bir kazanç güvencesi verilmiyordu.

Bu iktisadi sömürüyü gözlerden gizlemek için yeni bir mit yaratıldı. Kilisenin öğretisine göre, "kutsal"dı ve ilahi bir onay altındaydı. Ama artık, insanların sevgi ve çocuk sahibi olmak gibi normal ihtiyaçlarını karşılamaları için ailenin, gerekli bir "doğal" birim olduğu propagandası yapılıyordu. Böylece, kendileri işsiz veya imkanları yetersiz, hatta ölü bile olsalar, sevdiklerine bakmak, babanın ve/veya annenin "doğal" yükümlülüğü oluyordu.

Artık burada ilk sorumuzun, yani hangi tür toplumun, hangi amaçlar için evlilik ve aile kurumunu gerekli kıldığı sorusunun yanıtını verebiliyoruz. Bu kuruma, zenginlerin amaçlarına hizmet etmek üzere ihtiyaç duyan, sınıflı toplumdur. Başlangıçta bu kurum tek bir amaca, özel mülkiyet sahipliği ve intikaline hizmet ediyordu. Ancak bugün aile ikili bir amaca hizmet etmektedir: sömüren sınıfın ellerinde, aile, çalışan kitleleri soymanın ek bir aracı haline gelmiş bulunmaktadır. Herkese açık, devlet dayatmalı evlilik, sınai ücretli kölelik sisteminin yükselişiyle birlikte, kâr sahiplerinin yararına işler hale gelmiştir. Bu kurum, kapitalistleri, işçilerin refahı için gerekli bütün toplumsal sorumluluklardan kurtardı ve yoksullara, aile yükümlülükleri biçimi altında ağır ekonomik yükler bindirdi. Her küçücük "çekirdek" aile, dışardan az bir yardım görerek ya da hiç görmeyerek, kendi çabası ile yaşamalı ya da yok olmalıdır.

Fabrikadaki sömürü ile ailedeki sömürü arasındaki bir fark, ilkinin ne olduğunun kolayca gözlemlenebilir, diğerinin ise pek kolay gözlemlenemez oluşudur. Ücretli işçileri patronlara olan iktisadi bağımlılıklarının kutsal ya da doğal olduğuna inandıramazsınız; onlar

patronlar tarafından ezildiklerini, terletildiklerini ve sömürüldüklerini bilirler. Ama aileye gelince, onu "kutsal" ve "doğal" ilan ederek iktisadi temelini gizlemek için hem Tabiat Ana hem de İlahi Kudret imdada yetiştirilir. Gerçekte, kapitalist hakim sınıf için kutsal olan tek şey, herşeye kadir dolar ve özel mülkiyet haklarıdır. Bu koşullarda, insanların sevgiye ister cinsel ister ebeveynce duyduğu ihtiyaç, temelinde sevgi değil ekonomik kaygılar bulunan bir kurum tarafından karşılanmak şöyle dursun, tersine, eğri büğrü edilip ket vurulmuştur.

Bu da bizi ikinci soruya getirir: kadınlar nasıl aşağılanmış ve ihtiyaçları bu kurum tarafından nasıl alt üst edilmiştir?

Bugün kadınların kurtuluşu hareketindeki kadınların en önde gelen taleplerinden birinin kendi vücutlarını denetleme hakkı olması kaydadeğer bir husustur. Şu anda bu talebe ilişkin olarak kadınlar en çok üreme işlevleri ve kürtaj hakkı konularında seslerini yükseltmektedirler. Ama kadınların kendi kaderlerini bu biçimde tayin etme haklarının başka yanları da vardır: entellektüel ve kültürel yaşamda beyinlerini ve yeteneklerini sınırsız olarak geliştirme hakkı ve de doyurucu cinsel ve sevgi ilişkileri geliştirme hakkı. Bütün bu insani, yani toplumsal, cinsel ve entellektüel ihtiyaçlar, evlilik ve aile sistemimiz yoluyla kadınlara dayatılan sığ yaşamlar tarafından kötürüm edimiş ve kavruk bırakılmıştır.

Bu yoksunlaştırmanın çapı, sınıflar öncesi toplumda kadınların sürdüğü toplumsal yaşam ve özgür cinsel ilişkiler ile sınıflı toplumda onları kıskaçları arasına alan katı sınırlamalar ile karşılaştırıldığında daha iyi ölçülebilir. İşlerin ortak görüldüğü bir üretim tarzı üzerinde yükselen ilkel toplumda kadınlar üretimde ve kültür alınında önderler olarak üstünlük gösterdiler. Kadınlar kabile işlerinde son derece yüksek bir konuma sahiptiler; ne entellektüel yetenekleri ne de cinsel özgürlükleri erkekler tarafından kısıtlanmıyordu.

Cinsel eşitlik de dahil olmak üzere herkesin eşit haklara sahip olduğu böyle bir toplumda yasal evlilik için hiçbir işlevsel ihtiyaç yoktu. Bunun yerine düpedüz eşlerin birlikte yaşaması ya da Morgan ve Engels'in deyimiyle "eş ailesi" vardı. Kadınlar da, erkekler gi-

bi, sevgi ilişkilerinde özgür seçim hakkı kullanıyorlardı ve eşlerin birlikteliği, taraflardan herbirinin arzularına uyduğu sürece devam ediyordu. Ayrılmalar ne kadının ne de çocukların refahına zarar getirmiyordu; çünkü onların bakımı bir "aile ekonomisi" sistemince değil, içinde yaşadıkları toplulukça sağlanıyordu.

Kısacası, kadının, bir dayanak olarak kocaya ihtiyacı yoktu; kendisi de topluluğun üretici bir üyesi olarak iktisadi bakımdan bağımsızdı. Bu da kadınlara, erkekler gibi, cinsel ilişkilerde kendi şahsi eğilimlerine göre hareket etme özgürlüğü veriyordu. Kadının ömür boyu bir kocayla kalma seçeneği vardı ancak ona bunu yaptıracak hiçbir yasal ahlaki ve iktisadi zorunluluk yoktu.

Bu özgürlük sınıflı toplumun, özel mülkiyetin ve tek eşli evliliğin çıkışıyla birlikte yokoldu. Kadınlar topluluktaki üretici rollerinden yoksun bırakılıp iktisadi bağımsızlıklarını yitirince, bir geçim aracı olarak evliliğe bağımlı hale geldiler. İşte bundan sonradır ki evlilik, kadının hayatında birinci dereceden iş haline geldi. Mülk sahibi sınıflar içinde evliliğe herhangi bir ticari alışveriş gibi bakılıyor ve evlilik böyle ele alınıyordu. Kadının babası, kızıyla evlenen adama mülk veriyor, buna da kızın "çeyiz"i (drahoması) deniyordu. Briffault der ki, Atinalılar "kızları ile evlenmelerini özendirmek için erkeklere drahoma teklif ediyorlardı ve Yunan evlilik alışverişinin tümü bu drahoma etrafında dönüyordu." Briffault, çeyizin, "evlilik kurumunun hukuki gelişmesinin" de ekseni olduğunu belirtir.

Çeyizin yanısıra kadın, kocasının bir malı haline dönüşürdü. Kadın vücudunu ve beynini, rahmini ve ev içi hizmetlerini kocasının emrine sunmak zorunda idi. Bu evlilik alışverişi içinde kadın ceza olarak kendi bedeni -ve de aklı- üzerindeki denetimini kaybediyordu. Çünkü kendisi artık "bedenen ve ruhen", onun adına bütün önemli kararları veren, onu ve soyunu denetim altına alan kocasının özel mülkü haline gelmişti.

Evlilik bağının kuruluşunda mevcut olan bu özellikler, bu kurumun dibinde yatan ve kadının aşağılanması sonucunu doğuran iktisadi köleliği en çıplak biçimde göstermektedir. Engels'in işaret ettiği gibi, antik Yunan'da kadın, hayat boyu kocasına hizmet etmek üzere, yine kocasına ait evin haremlik bölümüne kapatılıp başına mu-

hafızlar dikilen bir köle haline gelmişti.

Bu düzenlemede kadının rahmi çok değerliyken beyninin hiçbir değeri yoktu. Sınıflı toplumun tarihinin gösterdiği gibi, kadınların akıllarının ve yeteneklerinin gelişmesine yok denecek kadar az fırsat veriliyordu. Bir hanenin duvarları arasında ev işinin boğucu çemberi ile sınırlandığında kadının zekası yetersiz bir gelişme gösterdi. Kadın cinsi kültürel olarak kötürümleşti. Kadınlar bir cins olarak, sömürge ülke halklarının emperyalist egemenlik altında yaşamış oldukları şeyleri yaşadılar.

Kadınlar kendi kaderleri üzerindeki denetimi yitirdiklerinde, uğradıkları kayıplar yalnız bunlar değildi. Aynı zamanda doyurucu bir cinsel ve aşk yaşamından da yoksun bırakılmışlardı. Engels'in işaret ettiği gibi, tek eşlilik, başından beri, yalnızca kadınlar için tek eşlilikti. Tek eşliliğin katı kuralınca, kadın, cinsel ilişkilerini yalnızca kocasıyla sınırlamalıydı. Ama kadınlar başka erkeklerle birleşmekten alıkonulur ve herhangi bir sadakatsizlikten ötürü ciddi bir biçimde cezalandırılırken başka kadınlarla serbestçe ilişkiye giren kocalar için hiç de böylesi kısıtlamalar yoktu. Erkeklerin gözünde kadınlar ayrı kategorilere ayrılmış haldeydiler ve içlerinde en az arzu edilen kategori karılar oluyordu. Yunan'da, bu kategorilerin en cazip olanı *hetairai*'ler, evliliği hakir gören kadınlardı; bunlardan bir kısmı sanatsal ve entellektüel yetenekleri ile ün kazanmışlardı. Bunlardan sonra, aynı zamanda cinsel olarak da yaklaşılabilen cariyeler geliyordu. Ve son kertede de karıları.

Dolayısıyla, yasal olarak önce karı gelirken, kocayla entellektüel ya da cinsel birlikteliği yaşamakta en son gelen oluyordu. Yunanlı siyasi hatip Demosthenes durumu şöyle özetliyordu: "Bize haz veren hetairailerimiz, bedenlerimizin günlük ihtiyaçları için cariyelerimiz, meşru çocuklara sahip olmamız ve sadık ev hizmetlerimiz için de karılarımız var." (*The Mothers* / Analar)

Bu koşullarda, bir erkekle, hiçbir ilginçliği olmayan, evine bağlı karısı arasındaki cinsel ilişkiler en aza indirgenmiş oluyordu. Engels'in ifadesiyle, bu ilişkiler erkekler için bir "yük", "yalnızca yerine getirilmesi gereken bir vazife" gibi geliyordu. Kadınların ihmal edil-

mesinin bu denli yaygın olduğu Atina'da yasanın yalnızca evliliği değil, aynı zamanda evlilik yükümlülükleri denen yükümlülüklerin asgarisini yerine getirmeyi erkek için zorunlu kılması hiç de şaşırtıcı değildir.

Dolayısıyla evliliğin, cinsel aşk ve birliktelik gibi normal insani ihtiyaçları daha da açmak için -hele kadınlar açısından hiç değil- ortaya çıkmadığı açıktır. Evlilik açıkça ve kasıtlı olarak, özel mülkiyet sahibi erkeklerin çıkarlarına hizmet etmek için kurulmuştur. Ve bir mülkiyet kurumu olarak bu aşikar işlevlerini sınıflı toplumun bir sonraki aşamasında, Ortaçağda da sürdürmüştür.

Feodalizm döneminde, lordlar ve soylular kendi aralarında arazi anlaşmaları yapıyorlardı; burada toprakla birlikte, kadın da anlaşmanın evliliğe ilişkin kısmı olarak erkeğe gidiyordu. Bu evlilikler, çoğun karı olacak kimse daha çocukken anlaşma altına alınıyordu. İşte Will Durant tarafından verilen bir örnek:

"Grace de Saleby dört yaşındayken, kendisinin zengin malikanesini koruyabilecek bir soyluyla evlendirilmişti. Bu soylu şu anda ölmüş bulunuyor; altı yaşında olan Saleby de başka bir lordla evlendirildi; on bir yaşındayken de bir üçüncüyle... Burada özel mülkiyet hakları aşk istekerine baskındı ve evlilik de mali bir olaydı." (*The Age of Faith* / Sadakat Çağı)

Tabii ki feodal dönemde romantik aşk ilişkileri de boy gösteriyordu ama bunlar bariz bir biçimde evlilik bağının dışındaydı. Lordların karıları bile yasak aşk ilişkilerinin hazzını yaşıyorlar ve her ne kadar durumun belirli bir şekilde gizlenmesi ve dikkatli davranılması beklense de, gizlilik genellikle içi boş bir formalite olmaktan öteye gitmiyordu. Kısacası, evliliğin aşkla hiçbir ilgisi olmadığı gerçeğini gizlemek için çok az çaba gösteriliyordu ve hatta şövalyelik yasasında aşkı evlilikle birleştirmek bayağılık sayılıyordu.

Aşk ile evliliğin kaynaşması, kapitalizmin temelindeki "özgür anlaşma" ilişkileri ve ücretli işçilerden oluşan proleter sınıfın gelişimi ile birlikte oldu. Bu, aşk ve evliliğin bir araya gelişinin ezici başarı olduğu anlamına gelmez; çünkü aşk, bir çok zıt etkenle mücadele etmek zorundaydı. Mülkiyeti az olan, hatta hiç olmayan çalışan insanlar için karşılıklı çekim ve aşkın, normalde evliliğin temeli ol-

ması kesinlikle doğrudur. Ancak, masallardakinin aksine, evlendikten sonra çiftlerin ömür boyu mutlu yaşadıkları doğru değildir. İstatistiklere göre, çalışan yığınların evlilikleri de orta sınıf ve zenginlerinki kadar hızla hırpalanmakta ve sarsılmaktadır.

Demek ki, bir kez daha ifade edersek, doyurucu ve kalıcı cinsel ilişki ve aşk ilişkisine, "aile ekonomisi" sistemi yoluyla çalışanların sömürülmesine dayalı bir kurumun hayrı yoktur. Bu, kadınlar için özellikle böyledir. Eğer bir kadının hayatta ev kadını olmaktan başka çok az seçeneği varsa, "iyi bir hami" terimi "koca" terimiyle aynı anlama gelmektedir. Bugün çok sayıda evli kadın ev dışında çalıştığı halde, temel ev işleri ve sorumlulukları hâlâ onların sırtındadır. İki kat ezilen cinstir kadınlar; işte işverenleri tarafından sömürülen, evde aile hizmeti yoluyla ezilen.

Burada ikinci sorumuzun, yani insani ihtiyaçlara nasıl ve neden ket vurulduğu ve kadınların bu kurum tarafından nasıl ve neden aşağılandığı sorusunun cevabı bulunmaktadır. Varlıklı hakim sınıf tarafından kendi çıkarlarına hizmet etmek üzere yaratıldığından, bu kurum, başından beri insani ihtiyaçları, hele kadınların ve işçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir araç olmaktan uzaktır. Bu kurum, sömürüye dayalı bir sınıflı toplumun yarattığı bir sömürü aracıdır.

Bununla birlikte kadınların hem birer kadın hem de çalışan olarak çifte ezilmesi gerçeğidir ki günümüzde kadınların kurtuluşu hareketine yeni bir can ve kuvvet vermiştir. Daha kesin bir ifadeyle, çok sayıda kadının birer çalışan kadına dönüşmesi, bu baskıcı düzene meydan okumalarını sağlayacak araçları getirmiş ve onları bu yolda teşvik etmiştir. Çünkü giderek artan sayıda kadının ücretliler olarak sanayiye, bürolara ve meslek dallarına akın etmesiyle 20. yüzyıl kadınlarının yaşamına, 19. yüzyıl kadınlarının çoğunun sahip olmadığı yeni bir şey geldi: iktisadi bağımsızlık.

Aslında kadınlara genelde erkeklerden düşük ücretle, daha az ve daha süfli işler verilegelmiştir. Gene de kadınların toplumsal ekonomiye bu girişleri, kurtuluşlarına giden yolda yukarı tırmanmaları için gerekli başlangıç noktasını oluşturdu. Böylece kadınlar yalıtılmış ev ve aile yaşamına sefil bir bağımlı kimse olarak tam gün gö-

mülme dışında bir başka seçenek kazandılar. Başka kadınlarla ve de erkeklerle tanışıp birlikte çalışabilir ve gerek ev dışındaki çalışma koşulları, gerekse aile yaşamı bakımından ortak özlemleri ve ortak sorunları olduğunu keşfedebilirlerdi. Dolayısıyla, kadınların dalıa geniş bir çalışma arenasına akın etmesi, aynı zamanda kadınların toplumsal ve entellektüel durgunluk içindeki bir yaşamın giderek dışına çıkmaları demekti.

Aralarında yalnızca bekarlar değil, evli ve çocuklular da bulunan çalışan kadın sayısı Birinci Dünya Savaşından itibaren artış göstermiştir. Çalışmaları tam gün, yarın gün ya da yaşamlarının yalnızca bir bölümünü kapsayacak biçimdedir. Bütün bu kategorileri hesaba katarsak, Çalışma Bakanlığı'nın son zamanlardaki bir raporuna göre bugün Amerikan kadınlarının *yüzde doksanı* hayatlarının bir döneminde çalışacaklardır.

Bu rakam M. ve J. Rountree'nin Ocak 1970'de *Monthy Review*'da çıkan "Kadınların Kurtuluşunun Ekonomi Politiği Üzerine Birkaç Söz Daha" adlı makalelerinde verilmektedir. Sonuç olarak yazarlar şunu belirtmektedirler:

"Ailenin yaşam standardını koruma ve çoğu durumda da yoksul düşmeme, şimdi esas olarak yalnızca bir değil iki gelir sahibinin var olmasına bağlı. Bu geri döndürülemez bir süreçtir. Kadının ücretli emeğe katılımı artık 'geçici' olarak görülemez. Kadının yeniden evine dönebileceği zamanlar geride kalmıştır."

Bu gerçekler kadınların kurtuluşu hareketinin taleplerine hız ve biçim vermektedir. Bunlar, bir cins olarak kadınlara kapitalist toplumun yönelttiği eşitsizlikler, ayrımlar ve aşağılanmalara kadınların sessiz ve çaresiz bir biçimde boyun eğecekleri zamanların artık geçmişte kaldığının işaretidir. İçlerinde en militan olanlar, binlerce yıldır özel mülkiyetin çıkarlarına teslim etmek zorunda kaldıkları kendi vücutları, kafaları ve yaşamlarını yeniden denetleyebilir hale gelmek için verilen mücadelede şimdi saldırıya geçmektedirler. İnancım odur ki, bu da, cinsimizin başka tabakalarında da yaygınlaşmaya devam edecek geri döndürülemez bir süreçtir.

Bu da bizi son soruya getiriyor: aile kurumunun önündeki olasılıklar nelerdir ve kadınların kendi kaderleri üzerinde yeniden dene-

tim kazanmaları için ne yapılmalıdır? Burada şu husus dikkati çekmektedir: kurtuluş hareketi içinde yer alan ve aile düzeninin yeniden yapılandırılmasını düşünen kadınların hemen tümü, bu görevin, toplumun kendisinin yenide yapılandırılmasına bütünüyle bağlı olduğunun farkındadırlar. Aynı zamanda, sırf kurtuluşları için nihai zaferi getirecek olan toplumsal devrimi de beklememektedirler. Aksine, onlar bu amaç uğruna baştakilere devamlı baskı yapmaktadırlar. Şimdiden cinsiyet, evlilik ve aile alanlarında bazı önemli değişiklikler meydana gelmiş bulunmaktadır.

Örneğin, bugün kadınların en önde gelen taleplerinden biri olan kürtaj talebini ele alalım. Bu mücadelenin bir yanı, kadınların tamamen zararsız ve etkin bir hap ya da başka bir doğum kontrol aracı bulunana ve bütün kadınlar bunu edinebilene kadar, istenmeyen hamilelikleri sona erdirme hakkına sahip olmaları gerektiğini söylemeleridir. Bu talebin karşılığı olarak bazı kaydadeğer yasal başarılar daha şimdiden kazanılmıştır ve öyle görülmektedir ki bu başarıların devamı gelecektir. Ama bu mücadlenin, daha derin başka bir yanı daha vardır. Kadınlar kendi yeniden üreme süreçleri üzerinde denetim kurmak isterken, bu erkek egemenliğindeki topluma doğrudan meydan okumaktadırlar.

Kadınların kendi vücutlarının denetimini yeniden kazanmak için başlattıkları tek saldırı değildir bu. Son verilen evliliklerin oransal olarak giderek artması, kadınların evlilik kurallarını bir yana iterek kendi cinsel hayatlarını denetler hale gelmelerine işaret etmektedir. Kimi zaman kullanılan bir deyimle bu "cinsel devrim", az çok gizli bir şekilde gelişiyordu. Şimdi ise kadınların kurtuluşu hareketiyle tamamen su yüzüne çıkmıştır.

Bugünün kadını, erkeğe cinsel özgürlük veren ve bunu kadına tanımayan iki yüzlü "çifte standartı" küçük görmekte ve reddetmektedir. Bu cinsel "çıkış" toplumumuzun hemen tüm kesimlerini kaplamış bulunmaktadır. Evlilik öncesi, evlilik dışı ve evliliğin yanısıra seks artık o kadar yaygındır ki, eleştirmen ve yorumcu Marya Mannes bir televizyon eğitim programında gayet yerinde olarak şu gözlemde bulunmuştur: "toplumumuzda evlilik paçavra haline

gelmiştir!"

Bu, cinsimizin medeni hakları için savaşan ancak kadın cinselliği konusunda tutucu kalan on dokuzuncu yüzyıl ileri kadınlarının bile tavır ve bakışlarından çarpıcı bir kopuş olmaktadır. Onların çoğu hâlâ puritence (sofular) bir ahakı destekliyor ve nikah bağı dışındaki aşkı "şehvet" olarak tanımlayıp ahlak dışı ve günah olarak damgalıyorlardı.

Ancak bugün durum değişmiştir. Kadınların kurtuluşu hareketindeki kadınlar şimdi yalnızca kendi vücutlarını ve kafalarını denetleme mücadelesi vermekle kalmıyor, tümüyle yeni cinsel ve toplumsal ahlak standartları istiyorlar. Onları evlilik kurumuna zincirle bağlı tutmak için cinsel ihtiyaçları konusunda dayatılan gizlilik, utanç ve suçluluğu reddetmektedirler. Bir kadının dile getirdiği gibi, "insanlar birbirlerine yasal düzenlemelerle değil sevgiyle bağlanmalıdır".

Benzer bir tavırla, çeşitli tüketim mallarını satmak için tasarlanmış ilan ve reklamlarda kadınların cinsel olarak aşağılanmasına karşı da mücadele bayrağı açmışlardır. Mallarını satmak için ellerindeki tüm pornografik araçları kullanarak kadın cinsini sömüren ve küçük düşüren madrabazları teşhir etmektedirler. Kapitalist toplumun ikiyüzlü ahlakını teşhir etmek için kadınların açtığı kampanyanın bir başka yanıdır bu. Daha başka bir yanı da, kadınların istediği cinsel özgürlüğü sırf kendi erkekçe bencilliklerini tatmin etmek için kullanmaya çalışan erkekleri reddetmeleridir.

Hatta bununla da kalmamaktadır. Kurtuluş hareketi içindeki kadınların yeni toplumsal ve cinsel normlara yönelişleri, aile ahlakı alanını da kapsamaktadır. Yıllardır kadınlara söylenen ve çoğu kadının inandığı, aşkın en yüce ifadesinin ve en doyurucu insan ilişkilerinin aile birlikteliğinde ve sevgisinde bulunduğudur. Şimdi çok sayıda kadın bunun da gerçekliğin çarpıtılması olduğunu keşfetmektedirler. "Gösteriş için tüketim", kıyasıya rekabet, sınıf ve ırk ayrımları ve bu koşulların beslediği çok yönlü yabancılaşmalarla dolu bir toplumda, aile sevgisi tahribata uğramış ve sakatlanmıştır.

Yeni bir aile ahlakı arayışı içinde olan kadınların kendileri bugün bu kurumdaki arızanın ne olduğunu dile getirmektedirler. Tica-

rileşmiş toplumumuzda, özellikle orta sınıf evlerinde, sevgi, ebeveynlerin çocuklarına aldıkları şeylerin sayısı ve onlara özel ayrıcalıklar vermek ve bolluk içinde yetiştirmek için yaptıkları şeylerle ölçülmektedir. Bu da kendi payına başka mülkiyet biçimlerinde olduğu gibi, onları ebeveynlerin denetimi altına sokmaktadır. Yani şu ifadeyle: "Sevgi, yeniden tanımlanmak için haykıran bir sözcüktür.. o (sevgi), denetim için kullanılan bir silahtı. O, bir kimsenin ben / ego/ ve güvenlik ihtiyaçlarını tatmin etmek için bir başkasını bir nesneye dönüştürmesidir. İnsanlar birbirlerinin yaşamında bir tür ince işlenmiş, pahalı mobilyalar haline gelmektedir. (Carol Hanisch ve Elizabeth Sutherland Martinez, *The Militant*, 26 Aralık 1969)

Benzer bir noktaya da Baltimore'da yayınlanan *Women: a Journal of Liberation* / Kadınlar: Bir Kurtuluş Dergisi/ adlı o harika teorik dergideki yazısında Linda Gordon değinmektedir. Gordon şöyle yazıyor:

"Gerçekten de, ebevynlerin sevgisi sorunuyla ebeveynlerin mülkiyetini çoğun birbirine karıştırmamız gerçeği, bize kapitalist toplumumuzda bizzat sevginin ne denli metalaştığını hatırlatmaktadır sadece. Sevgi mülk edinme değildir. İnsanların mülkiyet konusu olması kölelikti".

İçinde uyumdan çok kavga ve husumetin hüküm sürdüğü sığ, kendi içine kapalı, küskün "çekirdek aile" en iyi ya da en gelişkin insan ilişkisi biçimi olmaktan uzaktır. "Kardeş çekişmeleri" denilen ve kimilerinin aslında genlerimizde taşıdığımıza bizleri inandırmaya çalıştığı bu çekişmeler, kapitalist toplumda yaygın olan rekabetin, korkunun, güvesizliğin ve kıskançlığın aile birimi içindeki yansımalarıdır sadece. Aile bireylerini birbirine yabancılaştıran etkenler, aynı zamanda aileleri birbirinden koparan ve onları ortak düşmanlarını tanımaktan, ona karşı harekete geçmekten alıkoyan etkenlerdir. Bununla birlikte, olası bütün kurumlar içinde en iyisi olarak bunca zamandır yüceltilen aile biriminin bütün bu gerici özelliklerini ortaya çıkarmak ve bunları kadın kitlelerine anlatmak zaman alacaktır.

Kurtuluş hareketi içinde siyah kadınların ve Üçüncü Dünya kadınlarının karşılaştıkları zorluklar beyaz kadınlarınkinden çok daha

karmaşıktır. SNCC'nin Siyah Kadınlar Kurtuluş Komitesinin ulusal koordinatörü Frances Beal, bu toplumda hem siyah hem kadın olmanın ne anlama geldiğinin mükemmel bir çözümlemesini, Toni Cade tarafından derlenen *The Black Women* /Siyah Kadın/ adlı antolojide yeniden basımı yapılan makalesinde ortaya koymaktadır. New York Genç Sosyalistler Birliği ve Siyah Kadınlar Birliği'nden Maxine Williams da, *The Militant* dergisinde (3 Temmuz 1970) "Siyah Kadınlar ve Kurtuluş Mücadelesi" konusunda aydınlatıcı bir çözümleme vermektedir.

Bütün bunlar ne anlama gelmektedir? Yeniden dirilen kurtuluş hareketinin ardındaki temel itki, kadınların kendi yaşamları ve kaderlerini yeniden denetleyebilmesidir. Bunu sağlamak için bir yandan çalışan kadınlar olarak kendi hakları için iş ve ücret bakımından erkeklerle tam eşitlik için mücadeleyi sürdürmek zorundadırlar. Öte yandan birer kadın olarak da, kendilerine hem doğal hem de ebedi olduğu söylenegelen evlilik ve aile kurumuna ilişkin yeni ve değişik bir bakış açısı edinmektedirler. Kapitalist sınıfın amaçlarına hizmet eden bir kurumun, çalışan insanların ya da kadınların ihtiyaçlarına hizmet edemeyeceği şeklindeki kaçınılmaz değerlendirmeyi yapmaya başlamışlardır.

Dahası, kurtuluş hareketi içindeki kadınlar, aile biriminin ötesinde gözlerini kapitalist sistemin kendisine çevirmekte ve onun varlığını devam ettirmesi hakkını da sorgulamaktadırlar. En azından ileri kesimler, kapitalist toplumun doğasına ilişkin olarak Engels'in temel önermelerini kabul etmektedirler. Büyüyüp geliştikçe de, başkaldıran genç kadınlar, genç erkekler gibi, bunun tarihteki en ahlak dışı ve rezil sistem olduğunu görebilirler. Bu toplum, soykırım savaşlarıyla, ırksal ve cinsel baskılarla dolu olan ve yoksulları, zayıfları insanlıktan çıkaran bir toplumdur; kendi gıdasını, havasını, suyunu kirleten, yoz politikacılar yetiştiren bir toplumdur. Kısaca, herşeyin özel mükiyete ve kâr etmeye bağımlı kılınıp feda edildiği bir toplumdur.

Bütün bunlar başkaldıran kadınlar için o kadar isyan ettiricidir ki kurtuluş hareketinin yeni aşaması çok güçlü bir antikapitalist eğilimle başlamıştır. Baltimore'da yayınlanan derginin başyazısında

ortaya konulduğu gibi "kadınların istediği, dünyanın tümden dönüştürülmesidir, bundan bir nebze azı değil." Bu antikapitalist, prososyalist akımın güçlenmesi beklenebilir.

Bu kadınların çoğunun hâlâ emin olmadıkları şey, kapitalizmin yerine geçecek toplumun ne tür bir toplum olacağı ve bu yerdeğiştirmeyi etkilemek için gerekli araç ve güçlerin niteliğidir. Bazıları, gerçek anlamda Marksist olmayan ve kadınların kurtuluşu hareketini anlamayan çeşitli "radikal" gruplar tarafından "yüzgeri" edilmişlerdir. Bu kadınlar, Sovyetler Birliği gibi kapitalizm sonrası ülkelerin, kadınların kurtuluşu konusunda eksiksiz bir program uygulamayan bürokrasilerine haklı olarak kuşku beslemektedirler. Ancak şimdiden bazılarının farkettiği gibi, zamanla bir çoğu, Marx ve Engels'in program ve geleneklerinin bugün YSA (Genç Sosyalistler Birliği) ve SWP (Sosyalist İşçi Partisi) gibi kuruluşlar tarafından sürdürüldüğünü göreceklerdir.

Bu arada, bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde, kadınların kurtuluşu hareketi öylesine devasa adımlar atmıştır ki, bu mücadele içindeki kadınların başlangıçta karşılaştıkları alaycı tepkiler ve küçümsemeler azalmış, hatta bazı yerlerde yok olmuştur. Şimdi bunun yerini bu harekete duyulan giderek artan bir saygı almıştır; hatta harekete sempati duyan erkekler arasında, kadınların kurtuluşu mücadelesinin kendi kurtuluşlarına da yardımcı olacağı yolunda bir umut bile doğmaktadır. Bu düşünce Richard E. Farson'un, nedense *Look* mecmuasında çıkan (16 Aralık 1969) "Kadınların Öfkesi" başlıklı makalesinde dile getirilmiştir.

Farson, kadınların tarihte oynadıkları "insanileştirici" role atıfta bulunarak "bütün bunlar muazzam bir sonuç doğurabilir. Erkekler üzerindeki etkisi gerçekten de hayırlı olabilir. Belki de böylece erkek de kurtulur" demekte ve sözlerini şöyle bitirmektedir:

"Kadınların devrimi, insanların gerçek bir devrimine, yani potansiyelimizin bunca azı ile yetinmeye artık katlanmayacağımız, bizlerin sömürülmesi ve aldatılmasına artık izin vermeyeceğimiz, çevremizin kirletilmesine ve çocuklarımızın tehlikeye sokulmasına artık suskun kalmayacağımız, insan ilişkilerimizin yüzeyselliğine ve an-

lamsızlığına artık katlanmayacağımız, insanlararası çatışmaların nihai çözümü olarak savaşı ve şiddeti hoşgörmeyeceğimiz bir devrime yol açabilir."

Aslında, "insanların gerçek bir devrimi" şeklindeki bu formülasyonla sosyalist formülasyon arasında fark yoktur. Kadınların kurtuluşu mücadelesinin kendi başına bugün önümüzdeki ikileme devrimci bir çözüm getiremeyeceğini biliyoruz. Kadınların yeni ve daha iyi bir toplum için ellerindeki bütün kozları açacakları mücadelede müttefiklere ihtiyacı vardır. Bu müttefikleri, erkek işçiler ve yanısıra öğrenciler, siyahlar ve diğer ezilen kesimler içinde bulacaklardır. Aynı zamanda kurtuluş mücadelesi daha güçlü bir atılım kazandıkça ve çalışan kadınlar arasında daha derine nüfuz ettikçe, işçi sınıfı güçlerindeki antikapitalist potansiyeli harekete geçirecek bir katalizör rolü oynayabilir...

Kadınlar Kast mı, Sınıf mı, Ezilen Cins mi?

(Bu makale ilk olarak ***International Socialist Review****'un Eylül 1970 sayısında çıkmıştır.)*

Bugün kadınların kurtuluşu mücadelesinin içinde bulunduğu yeni aşamanın ideolojik düzeyi geçen yüzyılın feminist hareketinden daha ileri bir noktadadır. Bugün bu harekete katılanların birçoğu kapitalizmin Marksist analizine itibar etmekte ve kadınların ezilmesinin kökenleri konusunda Engels'in klasik açıklamasına katılmaktadırlar. Bu ezilme aile, özel mülkiyet ve devlet üzerine kurulu olan sınıflı toplumun gelişimi ile ortaya çıkmıştır.

Ancak Marksist yaklaşımlar hâlâ büyük ölçüde yanlış anlaşılmakta ve yanlış yorumlanmaktadır ve bu da kendilerini radikal ya da sosyalist olarak kabul eden bazı kadınların bu yoldan ayrılmasına ve teorik olarak yönelişsiz kalmalarına yol açmıştır. Kadınların çocuk doğurma işlevleri yüzünden her zaman engellenmiş oldukları mitinin etkisinde kalan bu kadınlar, kadınların ezilmesinin köklerini, en azından kısmen de olsa, biyolojik cinsel farklılıklara bağlamaya yatkınlık göstermektedirler. Gerçekte bu ezilmenin nedenleri tamamen tarihsel ve toplumsal niteliktedir.

Bu kuramcıların bazıları kadınların özel bir kast ya da sınıf oluşturduğunu savunurlar. Bu türden tanımlar yalnızca Marksist görüşlere yabancı olmakla kalmayıp aynı zamanda kadınların esas düşmanının kapitalist sistem değil de erkekler olduğu yolundaki hatalı

sonuca da götürmektedir. Ben bu kanıyı tartışmayı öneriyorum.

Marksist yöntemin, kadının aşağılanmasının kökenini açıklamada temel oluşturan bulguları aşağıdaki önermelerle şöyle özetlenebilir:

Birincisi, kadınlar her zaman ezilen, "ikinci" cins değildiler. Antropoloji ya da tarihöncesinin incelenmesi bunun tersini gösterir. Kabile kollektivizmi dönemi olan ilkel toplum boyunca kadınlar erkeklerle eşitti ve erkekler tarafından da eşit görülürlerdi.

İkinci olarak, kadınların yıkıma uğraması anaerkil klan komününün çözülüşüne ve bunun yerini ataerkil aile, özel mülkiyet ve devlet iktidarı gibi kurumlarıyla sınıflı toplumun almasına denk düşmektedir.

Kadının toplumsal statüsündeki bu değişikliğe yol açan kilit faktörler, avcılık ve toplayıcılık ekonomisinden tarım, hayvancılık ve kentsel zenaatlara dayalı çok daha üstün bir üretim tarzına geçilmesiyle ortaya çıktı. Cinsler arasındaki ilkel işbölümünün yerini daha karmaşık bir toplumsal işbölümü aldı. Emeğin daha verimli bir hale gelmesi, toplumun çeşitli parçaları arasında önce farklılaşmalara daha sonra da derin bölünmelere neden olan bir şeye, kaydadeğer miktarda bir artık ürünün oluşmasına yolaçtı.

Büyük çaplı tarım, sulama ve yapım projelerinde ve de hayvancılıkta erkeklerin yönetici rol oynamaları sayesinde, bu artı serveti, erkeklerden oluşan bir hiyerarşi giderek özel mülkiyet olarak kendine maletti. Bu da, kendi payına, erkeğin mülkiyetinin yasal sahipliğinin ve mirasçılığının sağlanması için evlilik kurumunu ve aileyi zorunlu kıldı. Tek eşli evlilik yoluyla kadın tümüyle kocasının denetimi altına sokuldu; böylece koca da servetini miras bırakacak meşru oğullar edinmeyi sağlamış oluyordu.

Toplumsal üretimin çoğu faaliyetinin erkekler tarafından üstlenilmesi ve aile kurumunun yükselişiyle birlikte, kadınlar kocalarına ve ailelerine hizmet için evlere kapandılar. Daha sonra din tarafından da kutsanan özel mülkiyet, erkek egemenliği ve baba ailesi kurumlarını güçlendirmek ve meşrulaştırmak için devlet aygıtı oluştu.

Kadınların ezilmesinin kökenlerine ilişkin Marksist yaklaşım özetle budur. Kadının boyun eğişi bir cins olarak yapısındaki her-

hangi bir biyolojik yetersizlikten ileri gelmemişti. Bu, eşitlikçi anaerkil gens ya da klan toplumunu imha ederek, yerine, ortaya çıktığı andan itibaren cinslerin eşitsizliği de dahil olmak üzere çok çeşitli türden ayrımlar ve eşitsizliklerle damgalanmış ataerkil sınıflı toplumu koyan devrimci toplumsal değişikliklerin sonucuydu. Kadınların tarihsel olarak düşüşünden, bu özü itibariyle baskıcı sosyo-ekonomik örgütlenmenin güçlenmesi sorumludur.

Ama kadınların düşüşü, aynı zamanda erkeklerin başına gelenler gözönüne alınmadan ne tam olarak anlaşılabilir ne de kadınların kurtuluşu için doğru bir siyasal ve toplumsal çözüm ortaya çıkarılabilir. Anaerkiyi ve onun komünal toplumsal ilişkilerini tuzla buz eden ataerkil sınıfsal sistemin aynı zamanda onun erkek ortağı olan kardeşerkiyi -ya da erkeklerin kabilevi kardeşliğini- de paramparça ettiği görmezlikten gelinir. Kadının devrilmesi, çalışan erkek yığınlarının yönetici erkekler sınıfına boyun eğdirilmesi ile atbaşı gitmiştir.

Bu gelişmelerin anlamı, Morgan, Engels ve diğerlerinin "ilkel komünizm" olarak betimledikleri kabile yapısının temel niteliğinin incelenmesi ile daha iyi görülür. Klan komünü hem kadınların kardeşliği hem de erkeklerin kardeşliği idi. Anaerkinin özü olan kadınların kardeşliği, onun kollektivist niteliğinin işaretiydi. Kadınlar, kız kardeşler topluluğu olarak birlikte çalışıyorlardı; toplumsal emekleri bütün topluluğu büyük ölçüde ayakta tutuyordu. Çocuklarını da ortak yetiştiriyorlardı. Tekil bir anne kendi çocuğu ile klan kız kardeşlerinin dölleri arasında bir ayrını yapmıyor ve çocuklar da keıidi paylarına bütün büyük kadınları anneleri olarak görülüyordı. Bir başka deyişle, komünal üretim ve komünal edinim, komünal çocuk büyütme ile birlikte yürüyordu.

Kadınların bu kardeşliğinin erkek karşılığı, kadınların kardeşliği ile aynı komünal modele sahip olan erkeklerin kardeşliği idi. Kabileyi oluşturan her klan ya da klanlar fratrisi erkekler açısından "erkeklerin kardeşliği" olarak görülürdü; tıpkı kadınlar açısından "kadınların ya da anaların kardeşliği" olarak görülmesi gibi. Bu anaerkil kardeşlik içinde her iki cinsin yetişkinleri yalnızca yaşam için

gerekli şeyleri üretmekle kalmaz aynı zamanda topluluğun çocuklarının geçimini sağlar ve onları korurlardı. Bu gibi özellikler kadınların ve erkeklerin kardeşliğini bir "ilkel komünizm" sistemi haline getiriyordu.

Böylelikle, başında tekil bir babanın bulunduğu aile ortaya çıkmadan önce babalık işlevleri erkeklerin *ailesel* değil, *toplumsal* işlevleri idi. Bunun da ötesinde, en başlarda babalık hizmetlerini yerine getiren erkekler klan kız kardeşlerinin eşleri ya da "kocaları" değil, onların erkek klan kardeşleri idi. Bu, düpedüz antik toplumda fizyolojik babalık süreçlerinin bilinmemesinden ötürü değildi. Daha kesin olarak, kollektivist üretim ilişkileri ve komünal çocuk büyütme üzerine kurulu bir toplumda, bu yersiz bir olguydu.

Çocukları ailelerinin büyütmesine öylesine alışmış olan bu günün insanına ne kadar acaip görünürse görünsün, daha sonra tekil babanın kendi karısının çocuklarına karşı yerine getireceği babalık işlevlerini, ilkel komünde klan erkek kardeşlerinin çocuklarına karşı yerine getirmeleri son derece doğaldı.

Bu kız kardeş-erkek kardeş klan sistemi içinde ilk değişiklik, eş çiftlerinin ya da Engels ve Morgan'ın deyimiyle "eş aileleri"nin aynı topluluk ve hane içinde bir arada yaşamaya giderek eğilim göstermeleriyle başladı. Bununla birlikte, bu düpedüz bir arada yaşama, daha önceki kollektivist ilişkileri ya da kadınların topluluk içindeki üretici rolünü esaslı biçimde değiştirmedi. Evvelce klan kız kardeşleri ve erkek kardeşleri arasında yapılmış olan cinsel işbölümü, yavaş yavaş karılar ve kocalar arasındaki cinsel işbölümüne dönüştü.

Ama kollektivist ilişkiler hüküm sürdükçe ve kadınlar toplumsal üretimde yer almaya devam ettikçe cinslerin başlangıçtaki eşitliği az çok varlığını sürdürdü. Bütün topluluk, bir kadın ve bir erkekten oluşan eş birimlerine, tıpkı birimlerin her bir ferdinin emek faaliyetlerine katkıda bulunuşu gibi, bakmaya devam etti.

Sonuç olarak, aile sisteminin şafağında ortaya çıkan eş ailesi, günümüzün çekirdek ailesinden kökünden farklıydı. Bizim acımasız rekabete dayalı kapitalist sistemimizde her bir ufacık ailenin ayakta durması ya da çökmesi kendi çabasına bağlıdır; dış kaynakların yardımına güvenemez. Kadın kocasına bağımlıdır; çocuklar da ken-

di geçimleri için ebeveynlerin eline bakarlar, hatta onları geçindiren ücretliler işsizlik ve hastalıkla kavrulsalar, ölseler bile. Oysa eşlerden oluşan aile döneminde, bireyin temel ihtiyaçlarını beşikten mezara bütün topluluk üstlendiği için böyle bir "aile ekonomisi"ne bağımlılık sistemi yoktu.

Bugün hepimizin gayet aşina olduğu toplumsal baskıların ve aile çatışmalarının ilkel komünde bulunmamasının maddi temeli işte buydu.

Arasıra, erkek egemenliğinin hep varolageldiği ve erkeklerin kadınlara hep kötü davranageldiği söylenir ya da ima edilir. Bunun aksi bir biçimde de, anaerkil toplumda cinsler arasındaki ilişkilerin, bugünkünün tam tersi, yani kadınların erkeklere egemen olduğuna da yaygın biçimde inanılır. Bu iki önerme de antropolojik bulgular tarafından desteklenmemektedir.

Yabanıllık çağını yüceltmek ya da geçmişteki bir "altın çağa" romantik bir geri dönüş çağrısı yapmak niyetinde değilim. Avcılık ve toplayıcılık üzerine kurulu bir ekonomi insanlığın gelişiminde en alt aşamadır; o aşamadaki yaşam koşulları kaba, katı ve haşindi. Yine de, o toplum türünde kadın-erkek ilişkilerinin bizimkinden temelden farklı olduğunu teslim etmeliyiz.

Kadınların kardeşliği ve erkeklerin kardeşliğine dayalı klan sisteminde bir sınıfın diğerini sömürme olasılığı olmadığı ölçüde bir cinsin diğerine egemen olması da olası değildi. Yaşam gereksinimlerinin başlıca üreticileri ve de yeni yaşamların da yaratıcıları olarak kadınlar en seçkin konumda idiler. Ama bu, onların erkekleri ezmelerine neden olmuyordu. Onların komünal toplumu sınıf, ırk ve cins zulmünü dışlıyordu.

Engels'in işaret ettiği gibi, özel mülkiyetin, tek eşli evliliğin ve ataerkil ailenin yükselişiyle birlikte, hem genel olarak toplumda hem de aile düzeninde boy gösteren ve ta geçmişlerdeki kadınların yürürlükteki haklarını yok eden yeni toplumsal güçler ortaya çıktı. Eş çiftlerinin düpedüz bir arada yaşamalarından, sınırlı kesin olarak saptanmış, yasal tek eşli evlilik çıkıverdi. Bu, kadını ve çocuklarını, aileye adını veren, onların yaşam koşullarını ve kaderlerini belirle

yen kocanın ve babanın tam denetimi altına soktu.

Bir zamanlar kız kardeşler topluluğu olarak birlikte yaşayıp çalışan ve çocuklarını ortak büyüten kadınlar artık tek tek evlerde efendilerine ve sahiplerine hizmet eden karılar olarak dağıldılar. Önceleri komünde varolan cinsiyete dayalı eşitlikçi işbölümü, yerini, kocasına, evine ve ailesine köle gibi hizmet etmek üzere kadının giderek toplumsal üretimden uzaklaştığı bir aile işbölümüne bıraktı. Böylece bir zamanlar toplumun "dişi yöneticileri" olan kadınlar sınıf oluşumları tarafından aşağılanmaya uğradı ve her biri bir erkeğin çocuklarının mürebbiyesi ve onun baş hizmetçisi haline geldi.

Kadının alçaltılması, kölecilikten feodalizme ve kapitalizme dek, sınıflı toplumun her üç aşamasının sürekli bir özelliği olmuştur. Bütün topluluğun üretici faaliyetini yönlendirdikleri ya da bu faaliyet içinde yer aldıkları sürece kadınlar saygınlık ve itibar görürlerdi. Ama aynı aile birimlerine dağılıp evde ve ailede kölece bir konuma girince, etki ve güçlerinin yanısıra saygınlıklarını da yitirdiler.

Böyle esaslı toplumsal değişimlerin cinsler arasında yoğun ve kalıcı karşıtlıklara yol açması şaşırtıcı mıdır? Engels'in dediği gibi:

"O halde tek eşlilik, tarihe, hiçbir şekilde erkeğin ve karının bir uzlaşması olarak, hele evliliğin en yüksek biçimi olarak geçmez. Aksine, bir cinsin bir diğerince boyun eğdirilmesi olarak, daha önceki tarih boyunca görülmeyen bir cinslerarası karşıtlığın tezahürü olarak geçer... Tarihte görülen ilk sınıf karşıtlığı, tek eşlilikte erkek ve karı arasındaki karşıtlığın gelişmesiyle ve ilk sınıfsal baskı da, erkek cinsin dişi cins üzerindeki baskısıyla çakışıktır." (*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*)

Bu noktada, özel mülkiyet sisteminde, tek eşli aile yaşamında kadının ezilmesinin iki düzeyi arasında bir ayrıma işaret etmek gerekir. Sanayi öncesi çağın üretici çiftlik ailesinde kadınlar daha yüksek statüye sahiptiler ve kent yaşamımızın tüketici ailesinde, yani çekirdek ailede olduğundan daha fazla saygı görüyorlardı.

Tarım ve zenaat ekonomide egemen olmaya devam ettiği sürece, büyük ya da "geniş" aile olan çiftlik ailesi uygun bir üretici birim olarak varlığını sürdürdü. Yaşları ve cinsiyetlerine göre ailenin bütün fertlerinin hayati işlevleri vardı. Ailedeki kadınlar çocuk doğur-

manın yanısıra toprağın işlenmesine yardımcı oluyorlar, ev endüstrileriyle uğraşıyorlar, çocuklar ve yaşlılar da yeteneklerine göre üretim içinde yer alıyorlardı.

Sınai ve tekelci kapitalizmin ve çekirdek ailenin yükselişiyle birlikte, bu durum değişti. Yığınlarca erkek topraktan ve küçük işletmelerden yoksun kalıp fabrikalarda ücretli işçiler haline geldiğinde, yaşamlarını sürdürebilmek için kapitalist patronlara satacak işgüçlerinden başka hiçbir şeyleri yoktu. Bu ücretli işçilerin, evvelce çiftliklerde ve ev zenaatlarında gösterdikleri üretken çalışmadan kopmuş olan karıları, kendilerinin ve çocuklarının geçimi için kocalarına tümden bağımlı hale geldiler. Erkekler patronlarına bağımlı hale geldikçe, kadınlar kocalarına daha bağımlı hale geldiler.

Dolayısıyla kadınlar iktisadi bağımsızlıklarından derece derece soyunduruldukça, toplumsal itibarlarını da görülmemiş ölçüde yitirdiler. Sınıflı toplumun başlangıcında, çiftlik ailesinde birer üretici haline gelerek *toplumsal* üretimden ve toplumsal önderlikten uzaklaşmışlardı. Ama üretici çiftlik ailesinin yerini sınai kent yaşamının çekirdek ailesinin almasıyla birlikte, ayaklarını bastıkları son zemini de yitirdiler.

Kadınlar bu durumda iki berbat seçenekle karşı karşıya kaldılar. Ya kendilerine bakacak bir koca arayacak ve bundan böyle birer ev kadını olarak bir sonraki ücretli köleler kuşağını yetiştirmek üzere kentin kenar mahalle evlerine ya da apartmanlarına kapanacaklardı. Ya da en yoksul ve talihsiz olanları (çocukların yanısıra) atölye ve fabrikalarda işgücünün en aşağılanan ve en az ücret ödenen kesimi olarak marjinal işçi konumunda çalışıp alınteri dökeceklerdi.

Son kuşakların ücretli kadın işçileri kendi işçi mücadelelerini yürütmüşler ya da ücretlerinin arttırılması ve çalışma koşullarının düzeltilmesi için erkeklerle birlikte mücadele etmişlerdir. Ama bağımlı ev kadınlarının böylesi toplumsal mücadele yolları da olmamıştır. Onlar yalnızca yakınmakla kalıyorlar ya da yaşantılarının sefaleti üzerine kocaları ve çocuklarıyla didişme içine giriyorlardı. Cinslerarası sürtüşme, kadınların erkeklere kölece bağımlılaşması ve boyun eğmeleri ile daha derin ve keskin bir hale gelmiştir.

"Kutsal ana" ve kendini yuvasına adamış dişi kuş olarak kadına ikiyüzlü bir biçimde biat edilmesine karşın, kapitalizmde kadının *değeri* en alt düzeye inmiştir. Ev kadınları pazar için emtia üretmedikleri ve de vurguncular için artık değer yaratmadıklarından, kapitalizmin uygulamaları açısından merkezi bir yerleri yoktur. Bu sistemde varlıklarına gerekçe olarak üç şey kalır geriye: çocuk yetiştirmeleri, evin hademeliğini yapmaları ve aile için tüketim maddeleri satın almaları.

Varlıklı kadınlar can sıkıcı ev işlerini yaptırmak için uşak tutabilirken yoksul kadınlar tüm yaşamları boyunca bu çembere perçinlenmiştir. Ailenin geçimine yardımcı olmak için dışarda da çalışmak zorunda kaldıklarında, kölelik koşulları katmerlenir. Bir yerine iki sorumluluk birden omuzlamalarıyla "çifte ezilenler" haline gelirler.

Batı dünyasının orta sınıf ev kadınları bile, iktisadi avantajlarına karşın, kapitalizm tarafından mağdur edilmişlerdir. Yaşantılarının yalıtlanmış, tekdüze ve sıradan koşulları, onları "çocukları için yaşamaya" yöneltir ki, günümüz aile yaşamına musallat olan nevrozların çoğunu besleyen bir ilişkidir bu. Sıkıntılarını bastırmak arayışı içindeki bu ev kadınları, tüketim malları alanındaki vurguncuların oyuncağı ve avı haline getirilebilirler. Kadınların birer tüketici olarak bu sömürülmesi, esasta birer üretici olarak erkeklerin sömürülmesi üzerinde gelişen bir sistemin ayrılmaz bir parçasıdır.

Kapitalistlerin çekirdek aileyi yüceltmelerinin birçok nedeni vardır. Çekirdek ailenin küçük yuvası, emlak komisyoncularından deterjan ve kozmetik imalatçılarına dek her türlü satıcı için bir altın madenidir. Yeterli bir kitle taşımacılığı geliştirmek yerine bireysel kullanıma dönük otomobil üretilmesi gibi, büyük şirketler, herbiri ayrı bir çamaşır makinesi, buzdolabı ve benzeri eşyalarla donanmış birer ailenin oturduğu küçük evler satarak daha fazla para kazanabilirler. Bunu, kirası düşük toplu konutlar inşa etmekten ya da topluluk hizmetleri ve çocuk bakım merkezleri geliştirmekten daha kârlı bulmaktadırlar.

İkinci olarak da, herbiri ayrı bir eve kapatılıp aynı mutfak ve çocuk bakımı işlerine bağlanarak kadınların birbirlerinden yalıtımları, onları bir araya gelip kurulu düzene karşı sağlam bir toplumsal güç

ya da ciddi bir siyasi tehdit haline gelmekten alıkoymaktadır.

Kadınlığın sınıflı toplumun evi ve ailesi içindeki (ve sınıflar öncesi toplumda kadınların sahip olduğu daha güçlü, daha bağımsız konuma o denli ters düşen) uzun mahkumiyetinin bu kısa ve öz incelenişinden çıkarılacak en öğretici ders nedir? Bu, bize kadın cinsinin daha aşağı bir konumda oluşunun, kadınların biyolojik yapısından ya da çocuk doğurmaları olgusundan ileri gelmediğini göstermektedir. Çocuk doğurma ilkel komünde hiç de ayakbağı değildi; bu, zamanımızın çekirdek ailesinde bir ayakbağı haline gelmiştir. Yoksul kadınlar hem evde çocuk bakmanın hem de ailenin geçimine yardımcı olmak için dışarda çalışmanın birbiriyle çelişen yükümlülükleri altında ezilirler. Demek ki kadınları ezilme durumuna mahkum eden, bir sınıfın bir başka sınıfı, bir ırkın bir başka ırkı ve bir ulusun bir başka ulusu ezmesine yol açmış olan aynı toplumsal güçler ve ilişkilerdir. Kadınların aşağılanmasının ve ezilmesinin temel kaynağı, sınıflı toplumun nihai aşaması olan kapitalist sistemdir.

Kurtuluş hareketi içindeki bazı kadınlar Marksizmin bu temel tezlerine karşı çıkmaktadırlar. Bunlar kadın cinsinin ayrı bir kast ya da sınıf oluşturduğunu söylemektedirler. Örneğin Ti-Grace Atkinson'un tutumu, kadınların ayrı bir sınıf olduğudur. Roxanne Dunbar kadınların ayrı bir kast oluşturduğunu söylemektedir. Şimdi bu iki kuramsal yaklaşımı ve bunlardan çıkan sonuçları inceleyelim.

Birincisi, kadınlar bir kast mıdır? Kast hiyerarşisi tarihte sınıf sisteminden önce gelmiştir, onun prototipi ve selefidir. Kast hiyerarşisi, kabile komününün çözülmesinden sonra, yeni işbölümlerine ve toplumsal işlevlere göre toplum parçalarının ilk belirgin farklılaşmasının ortaya çıkışıyla birlikte gelişmiştir. Daha üst ya da aşağı bir konumda bulunmak, doğuştan hangi kasta üye olunduğuna bağlıdır.

Bununla birlikte, kast sisteminin aynı zamanda özü itibariyle ve daha doğuştan bir sınıf sistemi olduğu önemle kaydedilmelidir. Dahası, kast sistemi en yüksek gelişim aşamasına Hindistan gibi yalnızca dünyanın belirli bölgelerinde erişirken, sınıf sistemi ondan

çok daha öteye evrilerek bir dünya sistemi haline gelmiş, kast sistemini kendi içinde eritmiştir. Bu, her dört kastın (Brahmanlar ya da din adamları; askerler; çiftçiler ve tacirler; emekçiler ve bunların yanısıra "kast-dışı" olanlar ya da paryalar) sömürücü bir toplumda kendine uygun yerlerini aldıkları Hindistan'da da açıkça görülebilir. Eski kast sisteminin, varlığını çürümüş biçimlerle hâlâ sürdürdüğü bugünün Hindistan'ında, kapitalist ilişkiler ve iktidar, kast kalıntıları da dahil olmak üzere devralınan bütün prekapitalist kurumlar üzerinde hükmünü sürdürmektedir.

Bununla birlikte, uygarlık yolunda dünyanın en hızlı ve en ileri gelişme gösteren bölgelerinde kast sistemi atlanmış ve hiç yaşanmamıştır. Antik Yunan ve Roma ile başlayan Batı uygarlığı kölecilikten feodalizme doğru gelişme göstermiştir.

Ne kast sisteminde ne de sınıf sisteminde -ne de bunların bileşimlerinde- kadınlar ayrı bir kast ya da sınıf oluşturmamışlardır. Kadınların kendileri de bu toplumsal formasyonları oluşturan çeşitli kastlara ve sınıflara ayrılmışlardır.

Kadınların bir cins olarak daha aşağı bir statüde olmaları *kendi başına* kadınları ne aşağı bir kast ne de sınıf yapar. Eski Hindistan'da bile kadınlar, tıpkı çağdaş kapitalist toplumda farklı sınıflara dahil oluşları gibi, ayrı kastlara dahildirler. Birinde toplumsal statüleri bir kastın üyesi olarak doğmalarıyla belireniyordu, diğerinde ise kendilerinin ya da kocalarının servetiyle. Ancak bu ikisi -hem kadınlar hem de erkekler için- birbiriyle örtüşebilir. Her iki cins de üstün bir kasta dahil olabilir ve üstün servet, güç ve statü sahibi olabilirler.

Öyleyse Roxanne Dunbar tüm kadınların (sınıflarına bakılmaksızın) ayrı bir kast oluşturduğunu söylerken neye yönelmektedir? Bu nitelendirmeden eyleme yönelik ne gibi sonuçlar çıkarmaktadır? Dunbar'ın önermesinin ve vargılarının tam içeriği benim için ve belki de başka birçok kimse için açık değildir. Dolayısıyla bunları daha yakından incelemek gerekir.

Niyet, sadece, erkeklerin egemen olduğu toplumda kadınların ikincil konumda bulunduğuna işaret etmek olduğunda, öylesine ve popüler bir deyişle, kadınlardan aşağı bir "kast" olarak söz etmek

mümkündür (bazen "kast" ya da "serfler" olarak söz edildiği gibi). Bu durumda "kast" terimin kullanılması, kadınlığın ezilen bir cins olduğunu ifade edecek özel bir sözcüğü bulunmayan dilimizin yoksulluğunu sergiler yalnızca. Ama Roxanne Dunbar'ın bu konudaki geçmiş tavırlarını izleyen Şubat 1970 tarihli bir yazısına bakarsak, bunun daha ötesinde bir kapsamın olduğu anlaşılır.

Bu yazıda, Dunbar, kadınları sömürülen bir kast olarak nitelemesinin yeni bir şey olmadığını; Marx ve Engels'in de aynı şekilde "kadın cinsinin konumunu tıpkı böyle analiz ettiğini" söylemektedir. Bu doğru değildir. Ne Marx *Kapital*'de ne Engels *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde, ne de Lenin'den Rosa Luxemburg'a hiçbir ünlü Marsist bu konudaki herhangi bir yazısında, cinsiyetlerinden dolayı kadınları bir "kast" olarak tanımlamış değildirler. Dolayısıyla bu sırf bir terimin yanlış kullanılması üzerine bir ağız dalaşı değildir. Her ne kadar Marksizm adına sunuluyorsa da bu, Marksizmden kesin bir kopuştur.

Roxanne Dunbar'ın, kendi kuramından çıkardığı sonuçlara açıklık getirmesini dilerdim. Çünkü, eğer bütün kadınlar aşağı bir kasta ve bütün erkekler de üstü kasta dahilseler, o zaman bundan çıkan tutarlı sonuç, kadınların kurtuluşunun sağlanmasında kurtuluş mücadelesinin ana ekseninin, bütün kadınlarla bütün erkekler arasındaki bir "kast savaşı" olacağıdır. Bu sonuç, Dunbar'ın "uluslararası bir kast sitemi içinde yaşıyoruz..." ifadesi tarafından doğrulanır görünmektedir.

Dunbar'ın kafa karışıklığı bilimsel bir sunuşta kesin bir dil kullanılmasının gerekliliğini düşündürmektedir. Kadınlar kapitalizm içinde ne kadar ezilmekte iseler de, artık ne birer feodal serf ya da aşağı bir kastın üyesi ne de birer ev kölesidirler. Köle, serf, kast gibi toplumsal kategoriler geçmiş tarihteki bazı aşamalara ve özelliklere ilişkindir ve kadınların bizim toplumumuzdaki konumunu doğru olarak tanımlamamaktadırlar. Eğer kesin ve bilimsel olacak isek kadınlar "ezilen cins" olarak tanımlanmalıdırlar.

İkinci yaklaşıma dönersek, kadınları özel bir "sınıf" olarak nitelemek daha da yanlıştır. Marksist toplumbilimde sınıf, birbiriyle iliş-

kili iki yolla açıklanabilir: üretim süreçlerinde oynadığı rol ve mülk sahipliğindeki payı ile. Dolayısıyla bizim toplumumuzda kapitalistler başlıca güçtürler, çünkü üretim araçlarına sahiptirler ve böylece devleti ellerinde tutar, ekonomiyi yönlendirirler. Serveti yaratan ücretli işçiler ise sağ kalmak için patronlara satmak zorunda oldukları işgüçlerinden başka hiçbir şeye sahip değildirler.

Kadınların bu iki sınıfsal güç kutuplar karşısındaki yeri neresidir? Kadınlar, toplumsal piramidin bütün tabakalarına dahildirler. Üsttekilerin az bir kısmı zengin ve nüfuzlu sınıfa dahildirler; bundan daha çoğu orta sınıfa dahildir; en çoğu da nüfusun proleter tabakalarına dahildir. Rockefeller, Morgan ve Ford ailelerine mensup az sayıda varlıklı kadından, yardım maaşıyla geçinen milyonlarca yoksul kadına dek muazzam genişlikte bir yelpaze vardır. *Özetle, erkekler gibi kadınlar da çok sınıflı bir cinstirler.*

Bu, kadınlar arasında ayrım yapıp onları bölmek değil, yalnızca varolan fiili bölünmüşlüğü göz önüne almak çabasıdır. Bir cins olarak bütün kadınların, aynı sınıfın üyelerinin taşıdığından daha çok ortak yanlar taşıdığı anlayışı yanlıştır. Üst sınıfa dahi kadınlar, varlıklı kocalarının sadece yatak arkadaşı değildirler. Kural olarak onları birbiri ile bir arada tutan daha zorlayıcı bağlar vardır. Onlar, özel mülkiyetin, vurgunculuğun, militarizmin, ırkçılığın ve diğer kadınların sömürülmesinin savunusunda birleşmiş olan iktisadi, toplumsal ve siyasal yatak arkadaşlarıdır.

Tabii ki, bugün özellikle genç kadınlar arasında bu kuralın tek tek istisnaları olabilir. Örneğin Bayan Frank Leslie'nin kadınların oy hakkı davasını ilerletmek için 2 milyon dolarlık bir vasiyet bıraktığını ve cinsimizin medeni haklarının güvence altına alınması için kendi imkanlarını adamış başka üst sınıf kadınları olduğunu hatırlıyoruz. Ama çok sayıda varlıklı kadının, kendi kapitalist çıkar ve ayrıcalıklarını tehdit edecek bir devrimci mücadeleyi benimsemelerini ya da desteklemelerini beklemek tümüyle ayrı bir şeydir. Bunların çoğu, açıkça ya da üstü örtülü biçimde "Bizim nereden kurtarılmaya ihtiyacımız var?" diyerek kurtuluş hareketini hafife almaktadırlar.

Bu noktayı vurgulamak gerçekten gerekli mi? Onbinlerce kadın Kasım 1969'da ve gene Mayıs 1970'te Washington'daki savaş karşı-

tı gösterilere katıldılar. Onların, bu ölüm kalım meselesinde yanıbaşlarında yürüyen militan erkeklerle mi yoksa Bayan Nixon ve kızları ya da huzursuz bir şekilde pencereye fırlayıp bu protestocu kitlelerde bir başka Rus Devriminin hortladığını gören başsavcının karısı Bayan Mitchell ile mi ortak yanları daha çoktu? Bankerlerin, generallerin, büyük şirket avukatlarının ve büyük sanayicilerin karıları mı kurtuluş mücadelesi veren kadınların daha sağlam müttefikleri olacaktır, yoksa kendi kurtuluşları için mücadele eden siyahıyla beyazıya işçi sınıfı erkekleri mi? Sınıf mücadelesinin iki tarafında da hem kadınlar hem de erkekler olmayacak mıdır? Öyle değilse verilecek mücadele kapitalist sisteme karşı değil de bir cins olarak erkeklere karşı mı yöneltilecektir?

Bütün sınıflı toplum biçimlerinde erkeklerin egemen olduğu ve erkeklerin beşikten itibaren şovence eğitildikleri doğrudur. Ama erkeklerin böyle oldukları için, kadınların baş düşmanı oldukları da doğru değildir. Bu, kendileri de kadınların baş düşmanı kapitalizm tarafından ezilen, sürüyle horlanan ve sömürülen erkeği dışarda bırakır. Bu erkeklerin de aynı şekilde kadınların kurtuluşu mücadelesinden çıkarları vardır; onlar bizim müttefiklerimiz olabilirler ve olacaklardır.

Erkek şovenizmine karşı mücadele, kurtuluş mücadelesi boyunca kadınların yerine getirmesi gereken asli görevlerden biri olmakla birlikte bunu merkezi bir sorun olarak almak doğru değildir. Bu, tüm ayrım ve baskı biçimlerini besleyip bunlardan yararlanan ve de erkek şovenizmini besleyip ayakta tutmaktan sorumlu olan hakim güçlerin rolünü gözlerden gizlemeye ya da gözmezlikten gelmeye varır. Unutmayalım ki, kadınların ve erkeklerin kardeşliği üzerine kurulu olan ilkel komünde erkek üstünlüğü mevcut değildir. Irkçılık gibi cinsiyetçiliğin de kökleri özel mülkiyet sistemindedir.

Yanlış bir kuramsal tavır kadınların kurtuluşu mücadelesinde yanlış bir stratejiye kolaylıkla yol açar. *Manifesto*'larında "kadınlar ezilen bir *sınıftır*" diyen Redstockings /Kızılçoraplar/ın bir kesimi için bu durum sözkonusudur. Eğer bütün kadınlar bir sınıf oluşturuyorlarsa, o zaman bütün erkekler de bir karşı sınıfı, ezenler sınıfı-

nı oluşturuyor demektir. Bu önermeden ne gibi bir sonuç çıkar? Ezilen sınıf içinde hiç erkek olmadığı mı? Bu durumda, ezilen siyahlar, Chicanolar / ABD'deki Latin Amerikalılar/ ve diğer azınlıklar gibi tekelciler tarafından sömürülen milyonlarca ezilen beyaz erkek işçinin yeri neresi? Bunların toplumsal devrimde merkezi bir yerleri yok mudur? Her ırktan ve her iki cinsten ezilen insanlar ortak düşmanlarına karşı ortak hareket etmek için hangi noktada ve hangi bayrak altında bir araya geleceklerdir? Bir sınıf olarak erkeklerin karşısına bir sınıf olarak kadınları dikmek yalnızca gerçek sınıf mücadelesinden sapma sonucunu doğurabilir.

Roxanne Dunbar'ın, kadınların kurtuluşunun toplumsal devrimin temeli oduğu yolundaki iddiası da bu çizginin izlerini taşımıyor mu? Bu, gerçek durumu başaşağı ettiğinden Marksist yönelişten iyice uzaklaşmaktadır. İşçi sınıfının kurtuluşunun olduğu kadar kadınların kurtuluşunun gerçek nüttefikleri, kendi gerçeklerince emperyalist efendilerine karşı mücadeleye ve onların vurduğu prangaları kırmaya itilen güçlerdir.

Kadınların ezilmesinin kaynağı olan kapitalizm ne yalnız başına kadınlarca ne de tüm sınıflardan kadınların bir araya gelmesiyle yıkılabilir. Bunun için, yani bugün A.B.D.'de merkezileşmiş olan kapitalist egemenliğin yıkılması için, kadın ve erkek tüm çalışan yığınların, öteki ezilen kesimlerin tümüyle birlikte verecekleri dünya çapında bir mücadeleyi gerektirir.

Sonuç olarak kadınların kurtuluşu mücadelesi ile toplumsal dönüşüm mücadelesi arasındaki bağlantıların neler olduğunu sormalıyız.

Birincisi, her ne kadar kadınların kurtuluşunun hedefine tam olarak varması bir toplumsal devrim sorunuysa da, bu, reformlar için mücadelenin ertelenmesi anlamına gelmez. Diğer kurtuluş hareketleri gibi kadın hareketi de basit ilksel talepler öne sürerek başlar. Bunlar erkeklerle eşit eğitim ve iş fırsatları; eşit işe eşit ücret; isteyene bedava kürtaj; devletçe finanse edilen ancak topluluk tarafından denetlenen çocuk bakım merkezleridir. Bu sorunlar etrafında kadınları harekete geçirmek bizlere yalnızca bazı ilerlemeler sağlama olanağı vermekle kalmaz aynı zamanda bu toplumdaki ezilme-

mizin en kötü yanlarını gözler önüne sererek bunları azaltır ve değiştirir de.

İkincisi, toplumsal dönüşüm için sonuçta tüm işçi sınıfının birleşik anti-kapitalist mücadelesi gerekliyken neden kadınlar kendi kurtuluş mücadelelerine öncülük etmek zorundadırlar? Bunun nedeni, toplumun baskıya maruz kalan hiçbir kesiminin, ister bu bir Üçüncü Dünya halkı olsun ister kadınlar olsun, kendi özgürlük mücadelelerinin önderliğini ve ilerletilişini başka güçlere devretmesinin mümkün olmamasındandır -her ne kadar bu güçler fiilen müttefikleri olsa da. Biz, gerek siyahların gerekse kadınların kendi bağımsız kurtuluş mücadelelerini kendilerinin yönetmek ve örgütlemek zorunda olduklarını anlayamayan ve bunu kabule yanaşmayan bazı siyasi eğilimlerin bu tavrını reddediyoruz.

İrlandalı devrimcilerin vecizesi ("özgür olmak isteyen, darbeyi kendi vurmalıdır") kadınların kurtuluşu davası için de tamamen geçerlidir. Özgürlüklerini kazanmak için darbeyi kadınların kendileri indirmelidir. Ve bu, anti-kapitalist mücadele boyunca olduğu gibi bu mücadelenin noktalanmasından sonra da geçerlidir.

Biyolojik yapılarındaki kusurlar nedeniyle kadınların doğal olarak daha aşağı bir cins olduklarına inandırılmak üzere beyinleri yıkanmış olan erkekleri, mücadelemiz süresince ve bu mücadelenin bir parçası olarak yeniden eğiteceğiz. Erkekler, kapitalizmin yarattığı baskılar hiyerarşisi içinde, şovenizmlerinin ve egemenliklerinin, hakim sınıfın elinde kendi iktidarını sürdürmenin bir aracı olduğunu öğrenmek zorundadırlar. Sömürülen işçi, bağımlı ev kadını konumundaki karısının kendisininkinden de kötü olan durumu karşısında kayıtsız kalamaz; onun, hem kendisini hem de karısını aşağılayan baskıcı gücün kaynağını görmesi sağlanmalıdır.

Üçüncüsü ve sonuncusuna gelince, kadınların ayrı bir kast ya da sınıf oluşturduğunu söylemek, mantıken, cinsler arasındaki karşıtlık hususunda son derece kötümser saptamalara yol açmak durumundadır. Öyle ya, iki cinsin birbirlerinden tümüyle ayrılmaması ya da erkeklerin tasfiye edilmemesi halinde, anlaşılan bunlar birbirleriyle ilelebet savaşa tutuşacaklardır.

Oysa bizim daha gerçekçi ve daha ümitvar bir mesajımız var. Kadınların daha aşağı konumda oluşunun, onların biyolojik yapılarınca baştan bir kader olarak belirlendiğini ya da bu aşağı konumlarının hep varolageldiğini reddediyoruz. Kadınların ezilmesinin ve cinsler arasındaki koyu husumetin, ebedi olmak şöyle dursun, birkaç bin yıllık bir geçmişi vardır. Bunlar, aileyi, özel mülkiyeti ve devleti ortaya çıkaran esaslı toplumsal değişiklikler tarafından yaratılmıştır.

Böylesi bir tarih anlayışı, sosyo-ekonomik ilişkilerde, eşitsizliğin nedenlerinin kökünü kazıyacak ve cinsimizin tam anlamıyla kurtuluşuna işaret eder. Programımızın amacı ve vaadi ve bizim uğrunda mücadele ettiğimiz şey budur.

Kozmetikler, Moda ve Kadınların Sömürülmesi

Bugün kadınların kurtuluşu hareketi tarafından ön plana çıkarılan birçok sorun daha 1950'lerde tartışılmaya başlanmıştı. Bunlar arasında modanın yanısıra kozmetikler ve diğer "güzellik müstahzarları" vardı. Bu konular üzerindeki tartışmalardan biri 1954'te SWP'de / Sosyalist İşçi Partisi'nde/ yapılmıştı.

Bazı kadınlar kozmetiklerin ve modanın kadının görünümünün güzelleştirilmesinde zorunlu şeyler oldukları kanısındaydılar; dolayısıyla bunların kullanılmasını kadın "haklarından" biri olarak destekliyorlardı. Diğerleri ise her kadının istediğini giymek, istediği kozmetikleri kullanmak hakkına sahip olması gerektiğini ama bunun gerçekte bir seçim sorunu olmaktan çok, ince bir toplumsal zorlama olduğunu düşünüyorlardı. Bu acımasız rekabete dayalı kapitalist sistemde kadınlar aslında kozmetik kullanmak ve modayı izlemek zorunda bırakılıyordu. Dolayısıyla kadınlar ilk planda kadınların güzelleşmesi için değil, milyarlık kârlar kazanmak üzere kurulmuş olan bir sanayideki kozmetik ve moda imalatçılarınca bir seks nesnesi olarak sömürülmekteydiler. Aşağıda yazarın bu tartışmaya yapmış olduğu katkı yer almaktadır.

Şöyle bir mit yaratılmış bulunuyor: bütün kadınlar güzel olmak isterler, bu yüzden de bugün güzellik için vazgeçilmez olduklarının

çığırtkanlığı yapılan kozmetiklere ve modaya hepsi ilgi duyarlar. Bu miti desteklemek için, modanın tarihteki tüm çağlar boyunca ve her sınıftan kadında görüldüğü iddia edilir. Buna kanıt olarak da moda tacirleri ilkel toplumda bile kadınların vücutlarını boyayıp süslendikleri gerçeğine işaret ederer. Bu miti çürütmek için kozmetiklerin ve modanın tarihine kısaca göz atalım.

Cinsel rekabetin olmadığı ilkel toplumda yapay güzelleştiriciler olarak kozmetiklere ve modaya ihtiyaç yoktu. Erkeklerin de kadınların da vücutlarının ve yüzlerinin boyalı ve "süslü" olması güzellik için değildi. Bu adetler ilkel yaşam ve çalışmaya ilişkin bir dizi ihtiyaçtan türemişti.

O dönemde her bireyin cinsiyet ve yaş kategorisine göre olduğu gibi, dahil olduğu akrabalık grubunu gösterir biçimde "işaretlenmesi" zorunluydu. Bu "işaretler"e yalnızca süsler, yüzükler, kolyeler, kısa etekler vb. değil, aynı zamanda yara izleri, kesik ve çizikler, dövmeler, değişik vücut boyama tipleri de dahildi. Bunlar, her bireyin yalnızca cinsiyetini değil, çocukluktan olgunluğa ve yaşlılığa geçildikçe topluluğun her üyesinin yaşını ve emek sürecindeki yerini de belirtiyordu. "Süs" olmaktan öte bu işaretler, bizim toplumumuzda aile albümlerinde tutulan bireylerin yaşam tarihçelerinin ilkel bir yolla tutulması gözüyle bakılabilir. Ve ilkel toplum ortaklaşmacı olduğu için bu işaretler tam bir *toplumsal eşitliğe* delalet ediyordu.

Sonra sınıflı toplum ortaya çıktı. Başka şeylerin yanısıra ilkel toplumda toplumsal eşitliği de simgeleyen işaretler bunun tersine dönüştü. Bunlar toplumun zenginler ve yoksullar, yönetenler ve yönetilenler olarak bölünmesini, *toplumsal eşitsizliği* simgeleyen işaretler haline geldiler. Kozmetikler ve moda, aristokrasinin bir ayrıcalığı olarak ortaya çıktı.

Bunun güzel bir örneği Fransız Devrimi'nden önceki Fransız Sarayında görülebilir. Krallar, prensler ve toprak sahibi soylular içinde *hem* kadınlar *hem* de erkeklerin giyimi modanın doruğundaydı. Bunlar, boyalı yüzleri, pudralı saçları, dantel farbalaları, yaldızlı takıları ile züppe kimselerdi. Her iki cins de günün ölçütlerine göre "güzel"di. Ancak daha kesin olarak, kozmetikleri ve modalarıyla yönetici sınıfın erkekleri ve kadınları, toprakta onlar için ter döken ve

aynı ölçütlere göre güzel olmayan yoksul köylülerden belirgin biçimde ayrılmış oluyorlardı. O dönemde moda, ayrıcalıklı sınıfın her iki cinsini çalışan sınıfın her iki cinsine karşı biraraya getiren bir sınıf ayrımı "işaretiydi."

Daha sonra, burjuva adetleri feodal uygulamaların yerine geçince belli tarihsel nedenlerden ötürü erkekler moda alanını esas olarak kadınlara bıraktılar. Büyük iş adamları kendi sınıf konumlarını karılarının modaya uygun giyimleri yoluyla ve başka yollarla ortaya koyuyorlardı ve altın kaplama şeritli pantolanlar ve dantel farbalalar giymekten vazgeçiyorlardı. Ancak hâlâ kadınlar arasında moda sınıf farklarına işaret ediyordu.

Kapitalizm geliştikçe üretken makine büyük ölçüde yaygınlaştı ve bunun yanısıra bir kitle pazarına ihtiyaç ortaya çıktı. Kadınlar nüfusun yarısını oluşturdukları için kadınları güzelleştirme alanından kazanç sağlayanlar bunu sömürmeye başladılar. Ve böylece moda sahası zenginlerin dar çevresinden yavaş yavaş dışarı taşırılıp genişletildi ve sonunda tüm kadın nüfusuna benimsetildi.

Bu büyük iş sahasının ihtiyaçlarına hizmet etmek için, sınıf ayrımlarının üstü örtüldü ve cinsiyet kimliğinin ardına gizlendi. Parayla tutulmuş reklam çığırtkanları şu propagandayı işlemeye başladılar: bütün kadınlar güzel olmak isterler; dolayısıyla her kadının kozmetiklerden ve modadan alacağı bir pay vardır. En son, moda güzellikle özdeş hale geldi ve bütün kadınlara ortak "ihtiyaçları" ve "istekleri" olan güzelliğin parayla alınabilen yardımcıları satıldı.

Bugün güzellik alanının her kesiminden (kozmetik, giyim, kuaför malzemeleri, zayıflama ve güzellik salonları, gerçek ve sahte mücevherat vb.) milyarlar kaldırılmaktadır. Güzelliğin çok esnek bir formül olduğu keşfedilmişti. Zengin olmak için bir girişimcinin yapması gereken tek şey yeni bir güzellik müstahzarı keşfetmek ve kadın kitlelerini buna "ihtiyaçları olduğuna" ve bunu "istedikklerine" ikna etmekti. Herhangi bir şampuan reklamına göz atmanız yeter.

Bu altın madenini sürekli kılmak ve genişletmek için, vurgunculaların ellerinin altındaki propaganda araçları yoluyla belirli başka mitleri de yaymak zorunluydu. Şöyle ki:

1. Kadınlar oldum olası erkeklerin cinsel ilgisini çekmek için birbirleriyle rekabet içinde olmuşardır. Bu, aslında kaçışı olmayan bir biyolojik yasa olup hep varola geldiği ve hep varolmaya devam edeceği için kadınlar kaderlerine boyun eğmeli ve kapitalist cinsellik pazarında birbirleriyle ilelebet rekabet etmelidirler.

2. Modern toplumda kadının doğal güzelliğinin hiçbir değeri yoktur. Gerçekte, güzellik alanında doğanın kadınları aslında ihmal etmiş olduğu ima edilmektedir. Doğal gösterişsizliklerini ve biçimsizliklerini gidermek için kadınlar nazik vurguncuların sunduğu yapay müstahzarlara başvurmak zorundadırlar. Şimdi bu propagandayı inceleyelim.

Cinsel Rekabet: Doğal mı, Toplumsal mı?

Biyoloji ve antropoloji bilimlerinin incelenmesi, kadınlar arasında cinsel rekabetin doğada da ilkel toplumda da bulunmadığını açığa çıkarmaktadır. Bu bütünüyle sınıflı toplumun ortaya çıkmasından önce, yani insan evriminin neredeyse bir milyon yılı boyunca böyle birşey bilinmiyordu.

Hayvanlar aleminde erkeklerin ilgisini çekmek için dişiler arasında cinsel rekabet diye birşey yoktur. Hayvanlar aleminde hüküm süren tek cinsel rekabet, dişi bulmak için birbirleriyle dövüşen erkek cinse doğanın dayattığı rekabettir. Bu, düpedüz türlerin devamlılığını sağlamanın doğaya özgü yoludur. Ancak topumsal işbirliği üzerindeki yıkıcı etkilerinden ötürü, erkeklerarası cinsel rekabetin bu özelliği, bir "ilkel komünizm" sistemi olan ilk toplumsal örgütlenmenin oluşumunda ve pekiştirilmesiiıde kökünden yok edilmiştir.

Doğada kadınlar arasında cinsel rekabetin olmayışı, baştaki bu toplumsal sistemin yaratılmasında kadınların öncülük edebilmelerinin nedenlerinden biriydi. Onların kendi ihtiyaçlarına hizmet etmesi için yarattıkları toplumsal düzen, kesinlikle, yıkıcı rekabet ilişkilerinin bulunmadığı bir düzendi. İlkel kadınlar arasında cinsel rekabetin ya da kıskançlığın görülmemesi, bunu çoğun şaşakalarak yabanıl bir "özellik" ya da tuhaf bir adet olarak gören birçok tutucu antropolog tarafından bile reddedilmemektedir.

Daha sonra, elde etme ve rekabet ruhu üzerine kurulu olan sınıflı toplum ve onunla birlikte, kadınların erkeklere bağımlı kılınarak aşağılanması ortaya çıktı. Erkekler arasında mülkiyet ve servet için rekabet mücadelesinin yanısıra kadınlar arasında da varlıklı ve nüfuzlu erkekler için rekabet mücadelesi görülmeye başlandı. Ancak kadınlara dayatılan cinsel rekabet şeklindeki bu toplumsal illetin doğal hiçbir yanı yoktu. Bu tamamen "yapay"dı, yani tarihsel olarak yaratılmış ve koşulları tarihsel olarak belirlenmişti.

Kadınlar arasında cinsel rekabet cinsellik ya da evlilik "pazarının" ortaya çıkışı ile birlikte görülmeye başlandı. Cinsellik pazarı, kapitalizme temel olan bir bütün olarak meta pazarının ayrılmaz bir parçasıdır. Cinselliğin bir meta olarak yaygınlaşması ile birlikte, kadınca güzelliğin ölçütü giderek doğal olmaktan çıkıp yapay ve "moda olan" güzelliğe dönüştü. Bu süreç çağdaş toplumda doruğuna ulaştı.

Takas döneminin ilk başlarında kadın verilip sığır alınır, sığır verilip kadın alınırdı. O dönemde kadının doğal güzelliği ve sağlığı, tıpkı sığırın doğal sağlığının makbul olması gibi, aynı nedenlerden ötürü makbuldü. Her ikisi de topluluğun üretim ve yeniden üretim yaşamında gerekli ve istenir şeylerdi; çünkü işlevlerini en iyi bir biçimde yerine getirebilecek olanlar en sağlıklı ve güzel soylardı.

Ataerkinin ve sınıflı toplumun pekişmesiyle birlikte zengin erkekler, biriktirdikleri bütün farklı mülkiyet türlerinin bir biçimi olarak belli kadınları biriktirmeye başladılar. Saraylar nasıl ve neden döşenip süsleniyorduysa, bu karıları ve cariyeleri de aynı biçimde ve aynı nedenlerden ötürü takılar ve süslerle bezeme adeti ortaya çıktı. Bu, Asya'daki saraylarda ve haremlerde en uç noktasına ulaştı. Prens ya da Han, cinsel mülkiyeti olarak bu lüks eşyalardan ne kadar çoğuna sahipse bu onun ne kadar zengin bir egemen olduğunun kanıtı olmaktaydı.

Bu aşamada kadınlar arasındaki cinsel rekabet, erkekler arasındaki bu tür mülkiyet birikimine yönelik rekabet yanında gölgede kalıyordu. Kadınların kendileri "ev köleleri" ya da emtia idiler.

Tek eşlilik çok eşliliğin yerini aldıkça ve mülkiyet kaygıları evlili-

ğin temeli haline geldikçe, varlıklı kadınlar cinsel rekabette yoksul kadınlar karşısında avantajlı duruma geçtiler. Güzelliği ve sağlığı ne olursa olsun, yüklü bir mirasa konacak her kadın, mülk biriktiren her erkeğin gözünde istenen bir karı demekti, ya da tersi. Eğer seçme şansı varsa, erkek, daha güzel olan kadını tercih ederdi; ancak mülkiyet kaygıları genellikle ön planda gelirdi. Mülkiyetlerin birleşmesini kapsayan bu evlilikler çiftin aileleri arasında bir ticaret havasında gerçekleştirilir, evlenen kişilerin dilek ve isteklerine nadiren baş vurulurdu. Ailelerin görüşmeleri ya da bir çöpçatanın aracılığıyla gerçekleştirilen bu evlenme tarzı, mülkiyetin esas olarak toprak mülkiyeti olduğu uzun tarımsal dönem boyunca genelde yürürlükte kaldı.

Daha sonra kapitalizm, para ilişkileri ve "serbest teşebbüs" dönemi geldi. Bu, yalnızca rekabete dayalı "özgür emek"te ve ticari rekabette değil, aynı zamanda kadınlararası cinsel rekabette de serbest teşebbüse yolu açtı. Varlıklılar arasında, pek tabii, evlilik birleşmesi bir mülkiyet birleşmesi biçimi olarak devam etti ve bu ikisi çoğun biribirinden ayırdedilir gibi değildi. Gerçekten de, tekelci kapitalizmin yükselişi ile birlikte bu iki birleşme türü, yönetici plütokratların sayısını azaltarak Amerika'nın 60 Ailesi'ne kadar indirdi.

Ama hemen hemen başından itibaren esasta burjuva olan Amerika'da belli özgürlükler ortaya çıktı. Sınıf ayrımlarının doğuştan belirlendiği feodal Avrupa'dakinin aksine, parası olan, sınıfsal sınırları ihlal edebiliyordu. Dolayısıyla, kapitalizmin en şaşaalı günlerinde bir işçi veya bir orta sınıf üyesi, raslantı ya da şans eseri olarak zengin olabilir ve böylece sınıf atlayabilirdi.

Aynı durum kadınlar için de söz konusudur. Tesadüfen ya da güzel olması nedeniyle bir kadın bir milyonerle evlenebilir ve sınıf atlayabilir. Bu kapitalist Amerikan türü Sindirella masalının en iyi örneği, bir maden işçisinin kızı olan ve Amerika'nın en zengin adamlarından biriyle evlenen ve sonra ondan milyonlarca dolarlık bir nafaka alarak boşanan Bobo Rockefeller'dir.

Amerika yaşamının bu özgünlükleri, kitlesel meta pazarının, kitlesel cinsellik pazarının ve kadınlar arasında kitlesel cinsel rekabetin sosyo-psikolojik zeminini hazırladı. Tıpkı Horatio Alger öyküle-

rinin hiçlikten zenginliğe ulaşma konusunda erkeklerin el kitabı olması gibi, kadınlara yönelik romantik öyküler de, onlara patronun oğlunun hatta bizzat patronun nasıl elde edilip evlenileceğini anlatıyordu. Bir kızın yapacağı tek şey Güzellik Pazarı'na koşup Sindirella'yı Prensese dönüştüreceği garantisi verilen tüm metaları satın almaktı.

Kozmetikler ve moda dünyası neredeyse sınırsız imkanları ile bir kapitalist altın madeni haline geldi. Bu sahadaki iş adamlarının daha daha zengin olmak için yapmaları gereken tek şey, yeteri kadar sık aralıklarla modayı değiştirmek ve daha çok sayıda, yeni güzellik müstahzarları icat etmekti. Kadınların meta olarak satılmasının yerini, modern kapitalizmde, metaların kadına satılması işte böyle almıştır. Bununla uyumlu olarak da güzelliğin modaya bağlı olduğu ve bütün kadınların güzelleşmeye aynı ölçüde ihtiyaç duyduklarından modaya da aynı ölçüde ihtiyaçları olduğu miti yaygınlaştırılmıştır. .

Kadınların Vücudundan Para Kazananlar

Eziyet çektirerek ya da tatlı dille kandırıp güzel olmak uğruna kadınlara para harcatarak kadın kitlelerinin sırtından para kazanan üç grup vardır:

1. Kadınların vücudunu günün standart moda ölçülerine ve kalıbına sokarak para kazananlar;

2. Bu biçimlendirilmiş vücudu kozmetikler, boyalar, parfümler, losyonlar vb. ile allayıp pullayanlar;

3. Bu biçimlendirilmiş ve boyanmış vücudu son moda giysiler, mücevherler vb. ile süsleyenler.

İlk kategoride, bir kadının güzel olması için vücudu belli ölçüleri tutturmalıdır; belli bir kiloda -ne bir gram eksik ne de fazla- olmalı ve keyfi biçimde saptanmış ölçülere uygun kalça, göğüs ve bele sahip olmalıdır. Eğer bu mekanik modelden farklıysa, güzel değildir.

Bu tornadan çıkma ideal ölçüleri tutturamamak kadınlarda büyük bir üzüntü yaratmaktadır. Kapitalizm şartlarında yaşamın, kay-

nağını anlamadıkları gerçek yükleri altında ezilen ve bunalan çalışan kadınlar, hayali "biçimsizliklerini" dertlerinin kaynağı olarak görmeye özellikle yatkınlık gösterirler. Aşağılık kompleksinin kurbanları haline gelirler. Ve böylece binler, on binler ve milyonlar halinde, kadın vücudunu biçimlendirenlere ve süsleyenlere koşarak alın teriyle kazandıklarını bu vurguncuların kasasına akıtırlar.

Kadın vücuduna ilişkin bu standartlar Hollwood yıldızları ve güzellik yarışmaları aracılığıyla korunur ve etrafı heyecana boğar. Bu seçme "güzeller" sinema, televizyon, boyalı basın gibi mümkün olan her yol kullanılarak hipnotize olmuş kadın kitelerinin gözleri önünde resmi geçit yaparlar. Ama bu "güzellerin" tekdüze birbiçimliliği ürkütücüdür. Farklılık gösteren her iz, yani gerçek güzelliğin temeli yok edilmiştir. Bunlar aynı hamurdan yoğrulmuş ve aynı kalıptan çıkmış kurabiyelere benzerler.

İkinci kategoride, bu bir örnek tasnif edilmiş vücudu pürüzsüzleştiren, boyayan kozmetikçiler vb. satıcılar bulunur. Belki de yalnızca bu sanayicilerin fabrikalarındaki işçilerdir kavanozu ya da şişesi 10 dolara satılan mamüldekiyle marketlerde şişesi ya da kavanozu 50 sente giden mamuldekinin aynı ucuz hammaddeler olduğunu bilen. Ancak saf ve masumların gözünde, 10 dolarlık kavanozun, ucuz mamulde olmayan özel sihirli bir gücü vardır. Büyük reklamlar böyle söylediğine göre böyledir. Bu zavallı kadınlar, kendilerini tezgahtarlıktan kraliçeliğe dönüştürecek bu sihirli ürünü almak için maddi imkanlarını zorlarlar.

Son olarak, moda vurguncularına gelince, kadınların önüne ızdırap verici bir seçenek konulmaktadır. Mal satın alırken dayanaklılığına mı, modaya uygunluğuna mı önem vermelidirler? Her ikisini de yapabilen zenginler günün her saati gösteri yapan bir moda sirki oluşturmuşlardır: sabahlık, akşam üzerlik, kokteyllik, akşamlık, gecelik ve yataklık giysiler. Onların "her vesile" için ayrı giysileri vardır ve bu "vesileler" bitmez tükenmez. Ayrıca giydikleriyle "gidecek" bir yığın "aksesuar" takımları da vardır.

Ve kadınlara dayatılan bu dağ gibi moda ürünleri, ertesi haftaya, aya ya da sezona yeni bir moda kararnamesiyle geçersiz ilan edilebilir. Kadınların ihtiyaç duydukları şeyleri mi aldığı yoksa aldıkları

şeylere ihtiyaç duymaya mı zorlandıkları konusunda *New York Times*'da çıkan bir yazı fikir verici olmaktadır. Bu yazıda zenginlerin ünlü terzisi olan ve yoksullar için modellerinin ucuz kopyaları yapılan Christian Dior'un bir gecede *50 milyon* Amerikan kadının etek boyunu kısaltacak ya da uzatacak, hatta ikisini birden yaptıracak güce sahip olduğuna işaret edilmektedir!

Çalışırken de modaya uygun bir görünümde olma baskısını duyan kadınlar için etek boyunda beş on santimlik bir fark kahredici bir üzüntü konusu olabilir. Zenginler için ise eski giysilerini atıp yeni bir gardrop düzmek keyifli gelebilir. Ancak yoksullar için bu son derece pahalıya mal olur.

Dolayısıyla kozmetik kullanmanın, modaya uymanın vb.'nin kadınların bir hakkı olduğunun ileri sürülmesi, böyle bir hakla kadınları bu sömürünün kucağına iten *toplumsal zorlama* arasında net bir ayrım yapılmadığında, kapitalist propaganda ve uygulamaların tuzağına düşülmesine yol açar. Toplumsal değişim için verilen uğraşlara önderlik eden öncü kadınlar, farkında olmaksızın da olsa, hiç bir zaman bu çılgınca moda yarışına payanda olmamalıdırlar; tersine onların görevi, kadınların bu şekilde kurban edilmesinden kâr sağlayan alçakları teşhir etmektir.

Uyum Sağlamak Değil, Karşı Çıkmak

Kapitalizm varlığını sürdürdükçe, biz kadınların, kozmetik ve moda kararnamelerine uymak zorunda olduğumuz ileri sürüldü. Yoksa iktisadi ve toplumsal bakımdan geri planda bırakılırız. Evet, bir büroda iş bulmak için ve diğer nedenlerden dolayı bu acı gerçeğin doğruluk payını teslim etmeliyiz.

Ama bu, bizim bu keyfi ve pahalı zorlamaları ve emirleri karşı çıkmadan, kayıtsızca kabul etmemiz gerektiği anlamına gelmez. Fabrika işçileri işin hızlandırılmasını, ücret kesintilerini ve sendikalarının saldırıya uğramasını çoğun kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak mücadeleci işçiler bunları protesto ederek kabul ederler ve bunlara karşı mücadele etmeyi, sömürenlerinin karşısına ken-

di iradelerini ve ihtiyaçlarını *çıkaran* hareketlerle sürdürürler.

Sınıf mücadelesi bir *uyum* değil, *muhalefet* hareketidir ve bu, yalnızca fabrika işçileri için değil hem çalışan kadınlar hem de ev kadınları için geçerlidir. Bir cins olarak kadınları ilgilendiren sorunların daha bulanık olmasından dolayı, bazı kadınlar uyum gösterme tuzağına düşmüşlerdir. Bu konudaki tavrımızı değiştirmeliyiz. Gelin moda olan günümüz güzellik ölçütlerinin sürekli bir saptama olmadığını ve çalışan kadınların bunlar hakkında söyleyebileceği ve söylemesi gereken birşeyler olduğunu açıklayalım.

Örneğin kozmetik kullanımının oldukça yeni bir icat olduğuna işaret edebiliriz. Geçen yüzyılda koca arayan bir kadın kozmetik kullandığında bu şansını azaltırdı. O zamanlar kozmetik bir fahişelik belirtisiydi ve hiçbir saygın adam "boyalı bir kadın"la evlenmezdi.

Bu kez, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında çok sayıda kadının sanayide ve bürolarda çalışmaya başlamasının bir sonucu olarak kadınların giysilerinde bazı kapsamlı değişiklikler oldu. Balinli korselerini, onaltı kat kolalı jüponlarını, topuzları, büyük şapkaları bir yana atıp çalışma koşullarına daha uygun giysileri benimsediler. Çalışan kadınların bu türden ihtiyaçlarından doğan günümüzün "rahat" giysileri daha sonra zengin kadınlar tarafından spor giysiler olarak benimsendi.

Hatta fabrika işçilerine özgü blucin kumaşlar ve kalın pamuklular son zamanlarda toplumsal beğeni kazanmaya başlamıştır. Belkide tutumlu ve süveterli kadınların cinsel çekiciliğinden etkilenen zengin kadınlar bunları banliyölerdeki ve şık malikanelerindeki yaşamlarına uyarlamaya karar vermişlerdir.

Moda şebekesine yaptığım bu saldırı içinde ben ne çekici giysilere karşı bir tavra sahibim ne de giymek istediğimiz giysilerde zorunlu ve arzu edilen değişikliklere karşı direniyorum. Yeni zamanlar, yeni üretim koşulları ve toplumsal koşullar her türden değişikliği de birlikte getirecektir. Benim karşı olduğum şey, çılgınca moda yarışı ve bunun için tüketilen aşırı zaman, ilgi ve paradır. Zaman hammaddelerin en değerlisidir; çünkü zaman hayattır. Modaya uymanın bu yüksek maliyetli, bayağı ve insanı bunaltan çılgınlığına

kendimizi kaptırmaktan başka hayatta yapacak daha iyi şeyler vardır.

Sosyalizmde bir kadının boyanmak ve süslenmek isteyip istememesinin toplumsal sonucu bakımından bugün çocukların geleneksel Halloween gününde ya da festivallerde boyanması ya da sahnedeki aktörlerin ya da sirkteki palyaçoların boyanmasından hiçbir farkı kalmayacaktır. Bazı kadınlar boyandıkları zaman daha güzel olduklarını düşünebileceklerdir, bazıları da tersini. Ancak bu tamamen kişisel bir kanı olacaktır, daha öte birşey değil. Bu uygulamalara teslim olmaları için tüm kadınlar üzerinde iktisadi ve toplumsal bir zorlama olmayacaktır. Dolayısıyla, "güzellik" adına kadınların ticari olarak sömürülmesine aracılık eden madrabazları savunmayı bırakalım.

Muazzam Propaganda Aygıtı

Son yıllarda, her çeşit tüketim malının -ev, mobilya, araba, buzdolabı, üst baş, çocuk eşyaları vb.- önemli alıcıları olarak kadın nüfusa daha çok ilgi gösterilmeye başlandı. Bu ürünlerin çoğu gerekli ve yararlıdır; böyle olduklarından ötürü de, "satılmaları" için, aslında maliyetlerine yansıyan büyük çaplı reklamlar gerektirmezler. Ama kapitalizmin anarşik sistemi içinde çok fazla ve gereksiz sayıda benzer ürünlerin olmasıyla, çeşitli imalatçılar bu kârlı pazarda daha fazla pay sahibi olmak için birbirleriyle rekabet ederler. Böylelikle, büyük iş aleminin asalak bir uzantısı olan reklam sanayiinin kendisi de büyük bir iş alemi haline gelmiştir.

Kamuoyunu etkileyen ve biçimlendiren tüm kitle iletişim araçları -radyo, televizyon ve basın- kapitalist tüccarlar tarafından ayakta tutulan reklamcılar etrafında kurulmuştur ve onlar tarafından ayakta tutulmaktadır. Büyük iş aleminin bütün bu kanatları yalnızca emtia satışını körüklemekle kalmazlar; bunlar aynı zamanda kapitalist sistemin ve onun sömürü güçlerinin korunması için gerekli ideolojiyi ve ruh halini yayan muazzam propaganda aygıtının çarklarıdır da.

Zaten sayısız çelişkinin ve sıkıntının ağırlığı altında ezilen kadınlar, sorunlarının çözümü olarak onları birşeyler satın almaya yönelten psikolojik yönlendirmeye çok açıktırlar. Genel basının yanısıra, özellikle moda ve güzellik konusunda ve özellikle kadınlara yönelik dergiler giderek artmaktadır. Bunlar en iyi kaliteden parlak kuşe kağıda basılmış, gözalıcı ürünlerdir. Ancak bunların içerikleri de parlaktır, zira bunlar küfeyle güzellik ve diğer kârlı mamulleri satmakla kalmazlar; aynı zamanda satışı da çok etkin biçimde körüklerler; en fazla alışveriş yapan kadın en mutlu ve en başarılı kadındır.

Gözalıcı reklamlarda her türlü enfes malın ayartıcı fotoğraflarında güzel kadınlar olduğunu görürüz. Aerodinamik arabalar, televizyonlar ve daha neler neler satın alabilen güzel kadınlar için Büyük Amerikan Rüyası bir gerçek oluverir ve hatta bu, hayallerdeki bir cinsel yaşam ve ideal bir aile gibi gözükür. Bütün bunlara sahip olamamış olanlar da bu Büyük Amerikan Rüyasının mahrum kalmışlıklarından *kadın* olarak ne gibi eksiklikleri olduğunu merak ederler. Kendilerini zengin ve güzel doğmamış olmakla suçlarlar.

Bu kişisel aşağılık duygusu, büyük reklamlardan arta kalan aradaki boş sayfaları dolduran öyküler ve makaleler tarafından daha da güçlendirilir. Kadın kitlelerinin maruz kaldığı bu yenilgi duygusunun kapitalizmdeki kaynağını sergileyebilecek yazarlar görüşlerini yaygınlaştırmak üzere bu kuşe dergilerde yazmaya çağrılmazlar. Bu dergilerde aktarılan "bilimsel" düşünceler kadınların kapitalist sömürülmesini ayaklar altına almaya değil, el üstünde tutmaya yöneliktir.

Böylece endişe içindeki ev kadınlarına yönelik makaleler yazmak için tutulan çeşit çeşit uzmanlar, kadınlara, hepsi de kuşkusuz yoğun ve pahalı alışverişle yerine getirilebilecek şeyler olan daha fazla çocuk bakımı, ana sevgisi ve aileye ilgi gösterme ihtiyacı konusunda vaaz verirler. Ya da çocuğun bu uzmanlar, dışarda çalışmaları nedeniyle mutlu yuvalarının ve duygusal yaşamlarının tehlikeye girdiği ipucunu gizlice vererek, iş kadınlarını ilgilendiren sorunları tartışırlar. Burada da tehlike, daha fazla alışverişle bertaraf edilebilir gibi görünmektedir.

Çalışan kadını ev kadını-anne ile karşı karşıya getirerek ya da tersi yoluyla, her iki kümedeki kadın da suçluluk, çelişki ve bunalım duyguları ile başbaşa bırakılır. Bunun çapı hem ev kadını hem de çalışan kadın olanların durumunda daha da büyür. Bu kadınlar çözemedikleri çıkar çatışmaları tarafından sürekli biçimde hırpalanırlar.

Ancak kadınlar tarafından duyulan bu ümitsizlik ve yenilgi duygusu, vurguncular için son derece yararlıdır. Bu durum kadınları, endişelerini ve başarısızlık duygularını yenmek için doğruca ellerindeki bütün parayı alışverişe yatırmaya yatkın bir hale getirir. Kadınlar sık sık kendilerine güven duygularını bir çırpıda yeniden kazanmak için koşar yeni moda bir şey ya da bir şişe sihirli bir güzellik müstahzarı alırlar.

Kısaca, kapitalist sistem, geniş kadın kitlelerini önce aşağılar ve ezer; sonra da kadınlardaki hoşnutsuzlukları ve korkuları, sınırsız satış ve kâr ateşini körüklemek için sömürür.

Dolayısıyla görevimiz hem bu kötülüklerin kaynağı olarak kapitalist sistemi hem de onun, saf kadınlara başarılı bir yaşama ve aşka giden youn birşeyler satın almaktan geçtiğini söyleyen muazzam propaganda aygıtını teşhir etmektir. Politikadan kozmetiğe dek kapitalist ölçütlerden herhangi birini kabul etmek ya da mazur görmek, bu acımasız kâr sistemine ve onun kadınları devamlı mağdur edişine payanda olmak ve bu sistemi sürdürmek demektir.

Kadınlığın Gizemi

*(İlk baskısı: **International Socialist Review**, Kış 1964)*

The Feminine Mystique /Kadınlığın Gizemi/, yüceltilmiş Mutlu Kahraman Evkadını imajını oluşturarak bunu Amerikan kadınlarına benimseten parayla tutulmuş mit yaratıcılarına karşı, meydan okuyucu, geç kalmış, önemli bir sosyolojik çalışmadır.

Üç çocuk annesi olan yazar, kendi gibi Amerikan toplumunun ayrıcalıklı üst orta katmanlarındaki kadınların durumunu incelemektedir. Kadınların çoğunun eve ya da bir fabrika veya büroya -ya da her ikisine- bağlı yaşamaktan başka seçenekleri yoktur. Oysa Betty Friedan'ın incelediği kadınlar daha şanslıdırlar. Kültürümüzün eğitim, burs, çekici ve bol para getiren meslekler gibi tüm avantajlarından yararlanmaktadırlar. Yine de, çoğu "mesleği: evkadını" olanlar listesine katılmanın cezası olarak daha üstün yeteneklerini geliştirme şanslarını kaybetmişlerdir.

Yazarın sergilediği şeyler, kadın sakinlerinin "adı konmamış bir sorun"dan dolayı acı çektikleri Banliyöler Ülkesinin vitrinlerinin gerisinde yatan gerçeklerdir. Bu sorun, onların, dar, aptallaştırıcı ortamlarına "uyum" sağlayamamalarıdır. Yazar aynı zamanda, kadınların, alçaltılmasının tüm aileye getirdiği korkunç sonuçları da betimlemektedir. Çok azı "Kadınlığın Gizemi"nden kaynaklanan hastalıklı durumdan kurtulabilmektedir.

Betty Friedan'ın bulguları, incelemiş olduğu iyi halli ev kadınlarından daha ötesine uzanmaktadır. Bu bulgular, her türlü avantaja sahip olduklarına göre orta sınıf kadınlarının her türlü sorunun ce-

vabını da bulduklarını hatalı olarak düşünen işçi sınıfı ev kadınlarının istek ve davranış kalıbını ortaya koymaktadır. Böylece yukarlardan sızıp gelen çarpıtılmış fikirler ve değerler, sırf ev kadınlığı yapmaları halinde daha iyi bir yaşam sürüp süremeyeceklerini merak eden bazı çalışan kadınlar da dahil, kadın kitlelerini etkilemektedir. Bu kitap onların bu merakını gidermeye yardımcı olacaktır.

Eski Tuzağın Kurulması

Kadınlığın Gizemi, kadınları eve köle etmede "kadının yeri evidir" deyimiyle açıkça ifade edilen eski formülün yeni bir uyarlamasıdır. Bunda, yeni olan öge, büyükannelerinin mücadele vererek düşmekten kaçındıkları tuzağa, günümüz kadınlarını gönül rızasıyla çeken Gizem'in zehirli yemidir.

Betty Friedan, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında ilerici orta sınıf kadınlarının, kadın hakları uğruna esin verici "feminist" bir mücadele verdiklerini hatırlatmaktadır. Bu başkaldırma sonucu, yüksek öğrenim, üretime katılma, profesyonel meslek, özel mülk edinme ve oy haklarını kazanmışlardır. Bu reformlar, kadınların daha önceki köleliklerine bakıldığında büyük ilerlemelerdi ve tam bir insan kişiliği ve itibarı kazanma yolunda bir basamak oluşturabilirdi.

Bunun aksine, 2. Dünya Savaşı ve sonrası, yazarın kadınlar açısından bir "karşıdevrim" olarak nitelendirdiği geniş bir durulma getirdi. Bu geri çekilme çağrısı Farnham ve Lundberg'in 1942'de yayınlanan *Modern Woman: The Lost Sex* / Çağdaş Kadın: Kayıp Cinsiyet/ adlı kitaplarında ses bulmaktaydı. "Kayıp" kadın denenler, bilime, sanata, siyasete ilgi duyan ve aile çevresi ötesindeki işlerle uğraşan bağımsız kadınlardı.

Zeki, yaratıcı, çevresine yararlı kadın tipi yerine yeni bir "kadınca" kadın imajı, güzel yuvasının "rahat" köşelerinde halinden hoşnut, boş kafalı ev kadını imajı geçti. Friedan, Gizem güç kazandıkça, evcimenlik "bir din, bütün kadınların aksi takdirde kadınlıklarını reddedecekleri bir yaşam modeli haline geldi" diye yazıyordu. Sığır-

ların tekrar eski ağıla sokulması olarak başlayan şey, bu kez 1950'lerin refah döneminde hayvanların kaçışmasına dönüştü.

Kadınları kendi yenilgilerine koşturmak için, kadın hakları uğruna savaşmış öncü kadınlara ilişkin gerçekler çarpıtıldı. Feminist öncülerin çoğunun kocası, çocukları, evi olmuş olmasına karşın, onlar karı ve anne olarak "kadınlıklarını" yerine getirmekten aciz, "küskün, sekse susamış kız kuruları" olarak tanıtılıyorlardı. Bu ateşli kadınların en affedilemez özelliği de toplumsal değişim için verilen mücadeleye katılmaktan *hoşlanmaları* idi.!

Kayıtlardan silinen bir diğer şey de bu eve geri dönüşün aşırı gerici kaynağı idi. 1930'larda kadınları üç ünlü K'ye (*Kinder, Kuche, Kirche*/ çocuk, yemek pişirme, kilise) zorlayan Hitler'di. 1940'lara gelindiğinde benzer bir slogan da Kadınlığın Gizemi'nin kapalı, süslü ambalajıyla Amerikan kadınlarına sunuluyordu.

Yazar, orta sınıf kadınlarının yazgılarını kabul etmede gösterdikleri körü körüne uysallığı, Nazi toplama kamplarında kendi ölümlerine doğru hiçbir karşı koyuşta bulunmadan adım atan "yürüyen cesetler" haline gelen mahkumlara benzetmektedir:

"Sanıldığı kadar zorlama olmayan bir anlamda, kendilerini ev kadınlığına 'ayarlamış', 'sırf ev kadını' olma isteği ile büyümüş kadınlar da tıpkı toplama kamplarında kendi ölümlerine doğru yürüyen milyonlar (ve de toplama kamplarının varlığına inanmayı reddeden daha nice milyonlar) kadar tehlike içindedirler."

Evet, Banliyöler Ülkesinin "rahat toplama kamplarının" etrafındaki tel örgüler gözle görülemezdi. "Amerikan Rüyası"nın bu kurbanlarının görebildikleri şey, standart orta sınıf evinin yaldızlı süslemeleriydi. Bununla birlikte onlar, hayat boyu süren bir uğraşı olarak, sekiz yaşında bir çocuğun zihinsel çabasını gerektiren ufak tefek ev işlerine gömülmüşlerdi. Bu durumda bile evde onların tüm zamanlarını alacak kadar iş yoktu. Böylece akıl hastalarının anlamsız ayrıntılar üzerinde kendilerinden geçerek uğraşıp enerjilerini boş yere harcamaları gibi ev işleri de "eldeki zamanın tümünü dolduracak kadar" fazlalaştırıldı. Çalışan kadınlar, evkadınlarının altı saat harcayıp da akşam yemeğine değin bitiremedikleri ev işlerini genellikle bir satte halledebilirler. Yazarın işaret ettiği gibi, "harcanan

emeği azaltan yeni yeni araçlara rağmen çağdaş Amerikan evkadının ev işlerine harcadığı zaman herhalde büyükannesininkinden daha fazladır".

"Diyojen gibi elinde lambasıyla" yola koyulan Betty Friedan, bütün gününü bir evkadını olarak geçirmekten doyum bulan zeki, yetenekli bir kadın arayıp bulmaya çalıştı. Bulamadı. Yüksek gelir kesiminden 28 kadını kapsayan örnek araştırmasında bulduğu şu oldu:

"28 kadından 16'sı psikanaliz yaptırıyor ya da psikoterapi görüyordu. 18'i yatıştırıcı sinir ilaçları alıyordu; birkaçı intihar etmeyi denemişti ve bazıları da değişen sürelerde depresyon ya da az çok psikoz denebilecek durumlar nedeniyle hastaneye yatırılmışlardı. ('Banliyölerde oturan bu mutlu evkadınlarından bir gece düpedüz öfkeden çıldırıp çırılçıplak sokağa fırlayanların sayısını bilseniz, hayret edersiniz' diyordu psikiyatrist olmayan ancak bu gibi acil durumlarda çağrılmış olan bir mahalle doktoru)... Gerçek ya da fantazi, 12'sinin evlilikleri dışında başka kimselerle ilişkileri vardı."

Son derece yaygın olan mutlu ev kadını imajı ile gerçek durum arasındaki bu aykırılık, Betty Friedan'ın Gizem'in kendi hayatında yarattığı hipnozu kırmasına neden oldu. Kilit soruyu, "kadınları tekrar eve döndüren ne oldu?" sorusunu sorduktan sonra bu marifetin nasıl becerildiğini açıklayan verileri toplamaya geçti.

Beyin Yıkayıcılar

Ev kadınlığını yüceltmek ve kadınların bir koca, ev ve çocuklardan daha öte birşeye yönelik arzularını bastırmak için çok güçlü bir propaganda aygıtı işletiliyordu. Okullarda ve kolejlerdeki "cinsiyet yönelimi" eğiticilerden başlayarak bu kampanya kitlesel telkinin her alanına nüfuz etmişti. Bu düşünce denetimi tekniğinin kilit sözcüğü "kadınca" sözcüğüdür.

Kolejli kızlar beyinlerini kullanmaları ya da ciddi bir incelemeye girmeleri halinde "kadınca özelliklerini" kaybederler endişesiyle zekalarını gizlemeyi öğrenir ve uysal bir biçimde kafalarını tümüyle

boşaltırlar. Onların temel zihin meşguliyeti, ebeveynleri ve eğitmenleri tarafından da pekiştirilen "bir alyans sahibi olmak"tır. Bir eğiticinin dediği gibi, kadınlar için kolej, "dünyanın en iyi evlenecek eş bulma pazarı"dır.

Kadınlar için yüksek öğrenim de bu yeni amaca uygun olarak yeniden düzenlendi; banliyö ev kadınlığının cilası haline geldi. İleri düzeyde yemek pişirme, evlilik ve aile içi uyum gibi dersler fizik, kimya vs. gibi derslerin yerini aldı. Fen veya tarih ve felsefe gibi derslerin yerine ısıtılıp getirilen "ukalaca çorba"ya tepki duyan eski kafalı eğiticiler ya hizaya getirildiler ya da bir kenara itildiler. Hatta Smith, Vassar, Barnard vd. gibi "Amerika'da kadınlar için yüksek öğrenimin öncülüğünü yapan ve entellektüel standartlarından taviz vermemekle tanınan" Ivy League kolejleri bile bu konumlarını kaybettiler. Ünlü bir kadın kolejinin sözcüsünün ifade ettiği gibi: "Biz kadınları bilim adamı olmaları için değil, Eş ve Anne olmaları için eğitiyoruz". Üstün bir alay gücüyle kızlar bunu "EVA" olarak kısalttılar.

Eğitimdeki bu bozulmanın sonuçlarını özetleyen Betty Friedan şöyle diyor:

"Ayrı-ama-eşit eğitim, yetenekli siyah Amerikalıları nasıl bir kenara ayırıp Amerikan yaşamının genel akışı içinde tüm yeteneklerini gerçekleştirmekten alıkoyduysa, cinsiyet yönelimli eğitim de son kuşak yetenekli Amerikan kadınlarını kuşkusuz aynı biçimde bir kenara ayırmıştır."

Eğitim standartlarının bu düşüşüyle birlikte, evlilik yaşı ani bir düşüş gösterdi (daha lisedeyken evlenmeler başladı). Bu arada doğum oranı da yükseklerde seyretmeye başladı. "Daha fazla bebek sahibi olma yarışında başı çeken" orta sınıf kadınlarının öncülük ettiği "EVAcılık" ülkeyi kasıp kavurdu.

"Son 15 yılda, ilk evliliklerini yapanların yaş ortalaması, bu ülkenin tarihinde görülen en düşük ortalamadır. Batı dünyasındaki bütün ülkelerdekinden daha düşüktür ve neredeyse azgelişmiş denilen ülkelerde görülegelen yaş ortalaması kadardır. A.B.D.'deki yıllık nüfus artış hızı dünyadaki en yüksek yıllık nüfus artış hızları arasında yer almaktadır (Batı Avrupa ülkelerinin yaklaşık üç katı.

Japonya'nın yaklaşık iki katı ve neredeyse Afrika ve Hindistan'ınkine yaklaşır durumda.)"

Kadınların bu yeni yönelişe girmelerini sağlayan ve yaygınlaştıran, kamuoyunu etkili biçimde oluşturan güçlerdir: parlak kadın dergilerinin yönetmenleri ve yazarları, gazete köşe yazarları, TV şovları, filmler, popüler romanlar, boyalı basın ve diğerleri. Bunlar, sinsice ve habire, kadınları, zekalarını ve yeteneklerini ifade etmeye arzu duymalarının bile "kadınca özellikler"ini kaybetlerine yol açacak kadar "ağır bir maliyeti" olduğu yolunda ikaz etmektedirler.

Toplum bilimleri (uygulamalı sosyoloji, psikoloji ve antropoloji) de aynı şekilde Kadınlığın Gizemi'ni güçlendirme yolunda kötüye kullanılmaktadır. Uyanık ve zeki kadınlar bile, bilim kisvesine büründürüldüğünde propagandayı sorgulamakta güçlük çekmektedirler. Ünlü psikolog Freud'un tartışmalı bulguları, kadının yerinin evi olduğu temasını egemen kılmak için bayağılaştırılmakta ve saptırılmaktadır. "Freud'un kendi yaşamıyla hiçbir ilgisi olmayan nedenlerle, Freudcu düşünce Amerika'da cinsel karşıdevrimin ideolojik siperi haline gelmiştir" diyor Betty Friedan. Örneğin "penis kıskançlığı", kadınların aşağı konumlarına duydukları kızgınlığın açıklaması olarak herşeyi içine alan psikolojik bir sepet haline geldi. Özgürlük ve erkeklerle eşitlik gibi "kadınca olmayan" talepler karşısında himayesine başvurulan bir sopa haline geldi.

Ünlü "işlevselci" antropolog Margaret Mead (belki de farkında olmadan) Kadınlığın Gizemi'ni güçlendiren sahte bilimsel kampanyaya en etkin katkıda bulunanlardan biri oldu.

Kadınlar hakkındaki fikirlerin bu "baş mimarı"na göre, toplumda bireyin biçimlenmesinde belirleyici olan, vücudun "giriş ve çıkışları"dır. Freud'un öğretilerini parça bölük kullanarak, Mead, "oral" ve "anal" çizelgelere göre kabile kişiliğinin yapısını çizdiği Güney Pasifik'ten döndüğünde kadınlara iyi haberler getirdi: kadınlar her şeyden önce vücut organları bakımından erkeklerle eşittirler. Kadınlar o mükemmel "kadınca girişe, vajinaya sahip olduklarından, kadınların eşitliği, her penis için bir rahmin var olması gerçeğinden" kaynaklanmaktadır! Mead "bir uygarlığın üstyapısına dayanak oluştu-

ran yaşamın kendini ortaya koyucu, yaratıcı, üretken yanlarını penise eşitledi ve kadınsal yaratıcılığıda rahmin pasif alıcılığı cinsinden tanımladı" diyor Betty Frieden. Böylece "onun (Mead'in) etkisiyle, üreme, tüm diğer yaratıcı çabaları dışarda bırakan bir tapınma, bir meslek haline geldi".

Ne gariptir ki, Betty Friedan'ın işaret ettiği gibi, Margaret Mead kendi yaşamına kitaplarında yazdıkları gibi bir yön vermemiştir. "Mead çocuk doğurmanın çok ötesine uzanan kadınca yetenekler göstermiş ve kadın olduğunu inkar etmeden kendine erkekler dünyasında bir yer yapmıştı". Ancak son yıllarda Mead tavrını değiştirdi ve ev ve aileyle çok fazla meşgul olmalarından dolayı kadınlara (ve onların aşırı evcimen kocalarına) söylenmeye başladı.

Ancak bütün bu eğiticiler, bilim adamları ve kamuoyu oluşturan diğer kişiler bağımsız düşünürler değildirler. Kendileri de ekonomimizi denetiminde tutanlarca biçimlendirilmekte ve dolaylı ya da dolaysız onların ihtiyaçlarına hizmet etmektedirler. Bu ihtiyaçların en önde geleni, kuşkusuz, satışların ve kârların arttırılmasıdır.

"Cinsel Satış"

Betty Friedan, tüketim malları konusundaki "Cinsel Satış"ın büyük sermayenin tezgahladığı "iktisadi bir tertip"in sonucu olmadığını açıkça söylemektedir. Bununla birlikte kadınları evde tutma doğrultusundaki yönelişi bağrında geliştiren o koca aygıttan esas yararlananların ve bu aygıtı esas harekete geçirenlerin vurgunculer olduğunu çok sayıda kanıtla gözler önüne sermektedir. Ev ve ev sakinleri için başlıca alışverişi kadınlar yapmaktadır. Dolayısıyla, yazarın işaret ettiği gibi, "Kadınca özellikler ve kadınların rolü üzerine edilen bütün laflarda unutulan şey, Amerika'da gerçek işin ticaret olduğudur".

Modayı hızla değiştirmek yoluyla satışları artırmak ve daha çok mal satmak, ticari reklamcılığın ve satışları artırma kuruluşlarının işidir. Madison Caddesindeki beyin yıkayıcıların, "insanları alabildiğine işleyenler"in en amansızları tarafından kadınların zayıf yanları ayrıntılı biçimde incelenir ve bu zayıflıklar acımasızca sömürülür.

Çoğu ev kadınının huzursuz, mutsuz ve bunalmış olduğunu bilen bu kişiler alışveriş sayesinde "kadınca doyum" sağlamayı vaadeden sihirli formüller geliştirmişlerdir.

Gerçekte üretici, toplumsal, kültürel ve entellektüel potansiyallerini ifade etme yollarından yoksun olduklarını bilmeyen bu sonsuz biçimde "aç" kadınlar, bu devasa satış dolandırıcılığı için kolay bir av haline gelmektedirler. İnsan olarak kimliği yıkıma uğradığı için, diyor Betty Friedan, "kadın kendini birisi gibi hissetmek, kişiliğindeki boşluğu doldurmak için bu fazladan yaldızlara ihtiyaç duyar".

Hizmetlerinden ötürü kendisine yılda yaklaşık bir milyon dolar verilen önde gelen profesyonel bir "güdüleyici", Betty Friedan'a bu hilenin nasıl şeytani bir biçimde icra edildiğini şöyle anlatmıştır:

"Uygun bir biçimde işlenen (eğer bu sözcük sizi ürkütmüyorsa) Amerikan evkadınlarına, birşeyler satınalma yoluyla, bir kimlik, amaç, yaratıcılık ve kendini gerçekleştirme duygusu, hatta yoksun oldukları cinsel mutluluk duygusu verilebilir...

"Bir serbest teşebbüs ekonomisinde yeni ürünlere duyulan ihtiyacı geliştirmek zorundayız. Bunu yapmak için de kadınları bu yeni ürünleri arzular kılmalıyız... Bu yönlendirilebilir. Bilinç altlarını hızlandırarak, harekete geçirerek, onlara, istemeleri gereken şeyleri satarız... Ürünün imalatçısı kadının tekrar mutfağa dönmesini ister - biz de imalatçıya bunun en güzel yolunu gösteririz. Eğer imalatçı, kadına olabileceği tek şeyin eşlik ve annelik olduğunu söylerse kadın onun suratına tükürür. Ancak biz imalatçıya, mutfakta olmanın yaratıcı olduğunu kadına nasıl anlatacağını gösteririz. Kadının mutfakta yaratıcı olmak ihtiyacını açığa çıkarırız."

Evkadınını tutkun bir alıcı olmaya özendirmek için "yönlendiriciler" onun yiyecek, cinsellik ve üreme iştihasını kabartırlar. Böylece parlak kuşe kağıda basılmış dergiler, baştan aşağı sosları damlayan kızarmış etler, kabarmış tartlar ve keklerin yanısıra, rengarenk olgun sebzeler, pancar, salatalık, yeşil biber, patates resimleriyle doludur. İlkokul mezunları tarafından da okunabilmesi için büyük puntolarla dizilen yazılarda yiyecekler "bir aşk macerası" gibi anlatılır. Bu "oral" doyum kendi payına, kimi zaman mozaik panolar ve

orijinal tablolarla dekore edilmiş, mide ile arasında incelikli bir bağlantı bulunan parıltılı mikserler, yuvarlak köşeli fırınlar, tüm öteki avadanlıklar ve araç gereçle donanmış bir mutfağa sahip uygun bir ev satın almayı da gerektirir.

Ruj, saç boyaları, parfüm, son moda giysiler, kromajlı arabalar ve benzerlerini gösteren göz kamaştırıcı reklamlarda, aynı şekilde cinsel haz umudu da verilir. Çocuk doğurmadan duyulan kutsal haz da pembeden maviye, bir sürü oyuncakla dolu çocuk odalarından Dr. Spock'un son bebek inciline değin çeşitli mamulleri gerektirir. İhmale uğrayan bir vücutsal "çıkış", anüs, çok az yaratıcılıkla ele alınmıştır; her ne kadar beyazdan başka dört renkli olarak sunulmakta ise de tuvalet kağıdı hâlâ tuvalet kağıdıdır.

Eğer, tüm bu çılgınca alışverişten sonra, elde edilen sonuçlar vadedilenlere uymazsa ev kadınları susuzluklarını gidermek için tuzlu su içmeye davet edilirler. Alışverişlerini, iki, üç katma çıkarabilirler. Ancak Betty Friedan'ın işaret ettiği gibi, kadınların, salt yiyecekle, cinsellikle ve çocuk doğurmakla doyurulamayacak akılları ve yetenekleri vardır. Memnuniyetsizliklerinin daha fazla para, daha büyük bir ev, bir yerine iki şömine, üç araba, bir tane daha çocuk, daha iyi bir banliyöye taşınma ile ortadan kalkabileceğini düşünenler, "çoğun işlerin daha da kötüye gittiğini görürler."

Tıpkı soğuk savaş propagandasının üretim malları alanındaki rolü gibi, Kadınlığın Gizemi de tüketici yazarını desteklemekte önemli bir role sahiptir. Muhteşem 50'li yılların korkunç satış patlamasını değerlendirirken Friedan şöyle yazmaktadır: "tıpkı bir iktisatçının hiç savaş tehdidi olmaması halinde ne yapılması gerekeceğini hesaplamak zorunda oluşu gibi, akıllı bir iktisatçıya da, ev kadınları pazarı çökmeye başladığında bizim bolluk ekonomisini neyin ayakta tutacağını hesaplamak düşer." Kısaca, nasıl Ölüm Tacirleri dış cephelerde "Komünizm tehdidini" sömürerek zenginleşmektelerse, Gizem Tacirleri de iç cephede "kadınsı olmama tehdidini" sömürerek zenginleşmektedirler.

Ancak genel bilinç düzeyinin farkedemediği gerçek tehdit, Amerikan halkının insanlık dışı bir hale getirilmesi sürecidir ve bu süreç yalnızca ev kadınını etkilemekle kalmamakta, tüm aileyi de girdabı-

na çekmektedir.

Girdap

Birşeyler, hatta yığınla öteberi bile satın almak, reklamlarda resmedilen Mutlu Birliktelik Ailesini yaratmakta başarılı olmamaktadır. Tersine, aile ilişkileri, şeylerin sahipleri arasındaki ilişkilere dönüşürek yozlaşmaktadır. Yaşamlarını daha çekilir ve verimli bir hale getirecek gerekli şeylerden yoksun milyonlarca yoksul kadın vardır. Ancak bu gözü doymak bilmez orta sınıf kadınları, sahip oldukları şeylerin kölesi olurlar ve bu onların kişiliklerini köreltir.

Kadın, birşeylerin satınalıcısı olmaya indirgendiğinde, korkunç yarış içindeki çılgınca uğraşısının "karısı ve çocukları" için gerekli olduğuna kendini inandıran koca da "evdeki bir eşya" haline gelir. Her türlü süs eşyasıyla doldurulmuş bir evde, çocuklar da yaşayan eşyalara dönüşürler. Kızgınlıklarının gerçek kaynağını ifade etmek bir yana, anlamaktan aciz kocalar, karılar, ebeveynler ve çocuklar birbirinden yabancılaşır, yaşantılarını tıkanmış olmasının suçunu sık sık birbirlerinin üzerine atarlar.

Ev kadınlarının içinde en bunalımlı olanları, tüm vakitlerini ev işi yaparak öldürmek çabasını da bir yana bırakanlardır. Ancak bunlar çareyi yanlış yönde aramaktadırlar. Kendini tümüyle cinselliğin coşkusuna kaptırmış olanları, evlilik içi veya dışında "cinsellik peşinde koşar" hale gelmektedirler. Ancak cinsel saadet arayışında saldırgan oldukları ölçüde, aradıklarına o ölçüde de az kavuşmaktadırlar. Betty Friedan günümüzün "suratsız, kişiliksizleşmiş" cinsellik arayışını şöyle özetlemektedir:

"Sonsuz bir sefih mutluluk vaadini karşılamak yerine, kadınlığın gizemiyle damgalı Amerika'da cinsellik, hakir görülen bir şaklabanlık değilse bile, tuhaftır ki keyif vermeyen bir ulusal zorlama haline gelmektedir. Tıka basa cinsellik dolu romanlar giderek artan ölçüde açıklaşıp yavanlaşıyor; kadın dergilerindeki cinsel yakınmalarda hastalıklı bir mutsuzluk görülüyor; yeni seks teknikleri anlatan el kitaplarının piyasaya aralıksız sürülmesi muazzam bir heyecan

yoksunluğunun varlığına ipucu oluşturuyor. Bu cinsel bunalma, Hollwood yıldızlarının giderek artan göğüs ölçüleri ve bir reklam unsuru olarak 'abartılı' erkek falluslarının ortaya çıkması ile ifşa edilmiş oluyor. Bu gibi abartılı simgelerde algılanan cinsellik kişiliksiz bir hale gelmiştir.

"Kadınlığın gizemi döneminde ortaya çıkmış olan tuhaf cinsel olgular içinde en garip cilveye sahip olanları şunlardır: Amerikan kadınların bunalımlı cinsel açlıkları artmıştır ve tüm doyumu evdeki cinsel rollerinde aramak uğruna bağımsız etkinliklerini terketmiş olmalarına rağmen, kadınca özelliklere ilişkin çelişkileri daha da yoğunlaşmıştır. Ve Amerikan kadınları ilgilerini tümüyle, açıkça ve saldırgan bir biçimde cinsel doyum arayışına ya da cinsel fantaziye yönelttikçe, Amerikan erkeklerinin cinsel ilgisizliği ve kadınlara karşı husumetleri de artmıştır... Anlaşılan satıcılar her iki cinsi de cinssizleştirmişlerdi."

Diğer ev kadınları doyumsuzluklarını gidermenin en yakın ve en uysal araçları olarak kendi çocuklarına yönelirler. "Çocuklar için" yaşayan kadınlarda anne sevgisi "boğucu bir sevgi"ye dönüşür. Daha da kötüsü, normal, yetişkinlere özgü ilişkiler kurmaktan uzaklaşan kadınlar, kendi çocuklarıyla "gönül maceraları"na varacak ilişkiler yürütürler. Daha hassas genç erkekler "bu süreçte fiilen mahvolabilirler". Kadınlar ve erkek çocuklar, psikiyatri kliniklerindeki hastaların çoğunu oluştururlar.

Kadınlığın Gizeminin etkisi altında yetiştirilen kızlar da aynı şekilde çocukluk çağında duygusal bakımdan tutsak olmaya yatkındırlar. Genç evlenenler bu gelişmemişliği kendi çocuklarına aktarmaktadırlar. Betty Friedan bunu "artan insanlıkdışılaştırma" olarak adlandırmaktadır.

Aynı ölçüde zararlı olan bir şey de, herşeyin çocuklar için yapıldığı, "saçlarının buklelerine" değin çocukların her türlü rahatının ve zevkinin gözetildiği orta sınıf evlerinde teşvik edilen asalaklıktır. "İsterimci" çocuklara yönelen satış kampanyalarıyla reklamcılar bu düşkünlüğü beklemektedirler. Bu aşırı şımartma, bunun kendi çocuklarına "en iyiyi" vermek olduğuna inandırılmış hali vakti iyice olan işçi sınıfı ebeveynleri tarafından da taklit edilmektedir. Ancak

yaşamın rahat olduğu evlerde çocuklar yumuşak, edilgen, tembel ve yetersiz olarak büyümek eğilimi gösterirler. Ciddi bir çalışma ve iş programı düzenleyemeyen ve olgunlaşabilmek için hiçbir hırsı olmayan bu çocuklar boş vakitlerini "vurdu-kırdı" ile geçirmek peşindedirler. Betty Friedan'ın yazdığı gibi:

"Bir anket, bu çocukların ne pahasına olursa olsun ulaşmak istedikleri herhangi birşeyin özlemini çekmedikleri gibi, kendilerine yaşadıklarını hissettiren herhangi birşeyi de fiilen yapmadıklarını ortaya çıkarmıştır. Yalnız ve yalnız insana özgü birşey olan fikirlere ve kavramsal düşünceye onların zihinlerinde ve yaşamlarında yer yoktur."

Yaşamsal bir amacın olmamasına, insani değerlere karşı bu ilgisizliğe, Kore Savaşı'nda tutsak düşmüş Amerikan askerlerini inceleyen ordu doktorları ve psikologları tarafından işaret edilmişti. Kendilerinden önceki Yankee'lerden farklı olarak bunların çoğu tüm becerilerini kaybetmişler, atıllaşmışlar, iletişim kuramaz hale gelmişler, hasta yoldaşlarına yardım etmek için hiçbir şey yapmamışlar, hatta dışarda kar altında ölüme terk etmişlerdir. Bir doktorun değerlendirmesine göre, bu insanlık dışı davranış, "genç erkeklerimizin çocukluk ve yetişkinlik dönemindeki eğitimlerinde yapılan yeni bir hatanın sonucu" idi.

Toplumsal Bağlantılar

Betty Friedan eve ve aileye geri dönüşün bütün sonuçlarını, tutuculuğun hakim durumda oluşuna ve toplumu ilgilendiren olaylara ve toplumsal mücadelelere karşı ilginin kaybedilmesine bağlamaktadır:

"Kadınların başına gelen, savaş sonrası yıllarda hepimizin başına gelenin bir parçasıdır. Bir zamanlar yüz yüze gelme cesareti gösterdiğimiz problemlerle yüz yüze gelmeyişimize mazeretler bulduk. Amerikan ruhu garip bir uykuya daldı; kadınlar kadar erkekleri de, ürkmüş liberalleri, düş kırıklığına uğramış radikalleri ve tutucuları da, bu değişim şaşkına çevirip bunalttı; tüm ulusun gelişmesi duruverdi. Hepimiz yuvanın ışıltılı sıcaklığına sığındık...

"Komünizm, McCarthy ve denetimden çıkmış bomba yerine, aşk ve cinsellik üzerine düşünmek daha kolay ve daha güvenliydi. İnsanın gösterdiği davranışların, taşıdığı düşüncelerin ve yaptığı savaşların Freudcu cinsel kökenlerini araştırmak, kendi toplumuna eleştirel olarak bakmaktan ve toplumdaki yanlışları düzeltmek için yapıcı eyleme girmekten daha kolaydı. Hatta en ileri görüşlüler, en inançlılarda bile bir tür kişisel geri çekilme söz konusu idi; gözlerimizi ufuktan indirdik ve durmaksızın kendi önümüze bakmaya başladık."

Bu kuşkusuz doğrudur. Ama aile yaşamına tümüyle gömülmenin alternatifi nedir? Betty Friedan'ın hastalık konusunda yaptığı teşhis, önerdiği tedaviden daha gelişkindir. Friedan, daha ciddi bir eğitim ve çalışma ve de ilgi çekici, dolgun ücretli işlerin, bu tuzaktan çıkış yolunu açacağını belirtmektedir. Bu, feministlerin daha önce önerdikleri ve sonuçta etkin olmadığı görülmüş olan sınırlı ve bireysel çözümle aynı türden bir öneridir. Bazı şanslı kadınlar yazarın yapmış olduğu şeyi -silkinmek, "yeni bir yaşam planı" yapmak ve ev kafesinden kaçmak- yapabilirler. Ancak kadınların büyük bir çoğunluğunun yaşam planı kendileri dışındaki güçler, egemen güçler tarafından belirlenmektedir.

Betty Friedan'ın öylesine derinliğine ve cesaretle betimlediği hastalık, insanların haklarının, refahının ve önlerindeki fırsatların, kâr vurgunculanının dayatmalarına tabi olduğu hastalıklı bir toplumsal organizmanın ürünleridir. Bir kapitalist savaş sırasında milyonlarca kadın evlerinden çıkarılıp fabrikalarda işe yerleştirilebilirler. Ama birer üretici olarak onlara ihtiyaç kalmadığı zaman, esas olarak birer tüketici olmak üzere evlerine geri gönderilirler. Her iki durumda da belirleyici olan, birer insan olarak kadınların neye ihtiyacı olduğu değil, tekelcilerin çıkarlarıdır. Amerikanın bu efendileri, kadın kısmının ve tüm ailenin yaşamını ve geçimini kendi yoz ve yozlaştırıcı emellerine göre biçimlendirmektedirler.

Bu gerçek anlaşılmadan ve bu gerçeğin karşısına dikilinmeden kadınların kaderi temelli bir dönüşüme uğratılamaz. Geçmişin feministleri hâlâ yükselmekte olan bir kapitalizm çerçevesinde, amaçladıkları sınırlı reformları elde edebilirlerdi. Ancak bugün kapitalizm

çıkmazdadır. Betty Friedan'ın savunduğu tarzda, kadınların kafaca daha topluma yönelik hale gelmeleri iyi bir şeydir ancak yeterli değildir. Şimdi onlar kafaca toplumculuğa yönelik olmalıdırlar. Çünkü hepimizi daha fazla insanlık dışı bir hale gelmekten kurtaracak olan tek şey, her şeyin alınır satılır olduğu bu sistemin baştan aşağı değişmesidir.